

AZ IFJÚ LÉLEK

Irta: *Joó Tibor*

ALTALÁNOS dolog az emberek közt, hogy minél messzebbre távolodnak az ifjúságuktól, annál fájóbb szeretettel gondolnak rá vissza, de ugyanakkor egyre kevesebb megértéssel, sőt megrovóbban tekintenek az új fiatalok fiataloságára, ugyanazokra a vonásokra, amelyekre oly szerelmes nosztalgiával emlékeznek tulajdon életükben. Fiatalság bolondság, mondják. Éretlenek, mondják. Azt sem tudják, mit akarnak, csóválják a fejüket. Zabolátlanok, felelőtlenek, állhatatlanok. Ó igen, mindez igaz! A fiatalok valóban bolondok, ha egy józan, megfontolt, következetes és az élet korlátaival tisztában levő férfiúval hasonlítjuk őket össze. Éretlenek, igen, zabolátlanok, felelőtlenek, állhatatlanok és csakugyan nem tudják még maguk sem, hogy mit akarnak. De ha ezért megítéljük a fiatalságot, gondoljunk arra, hogy éppen ezek a fogyatkozások a forrásai azoknak a tündéri szépségeknek, melyek oly varázssossá teszik fiatalságunk emlékeit. Mert mindenki azokért az élményekért emlékezik forrósodó szívvel ifjúságára, amikor éretlen volt, bolond volt, zabolátlan, állhatatlan és a drága felelőtlenség szabadságával élte világát. Aki soha — s ezt képletesen is érthetjük, szóserint is — mámoros fejjel, dalolva ujjongó örömben vagy halálos bánatában hajnalodó utcán nem nézett az utolsó csillagok után, egyszer arra fog eszmélni, hogy valami pótolhatatlan veszteség érte életében: soha nem értheti meg a csillagok igazi titkát. Aki az élet úgynevezett hajnalán már a józan munka delét élte, éretten, következetesen, öntudatosan meghatározott pályán haladva, kilengések nélkül, zabolázottan, állhatatosan, felelősségteljesen, azt egyszer csak utoléri egy pillanat és aztán soha többé nem hagyja el, amikor rádöbben, hogy valami, sőt talán minden, ami igazán életfontosságú, ami maga az élet tartalma, hiányzik örökre, mégpedig nemcsak a multjából, az emlékei közül, hanem jelenéből és jövőjéből, szívéből és szelleméből mindhalálilig. Sohasem hagyja el az érzés, hogy nem teljes ember, szíve üres és szelleme tartalom nélkül való. Mert a fiatalságnak, mindazzal együtt, amelyen az érett férfiú

csóválni szokta a fejét, mélységes igazolása ott rejlik az emberi lélek életének és fejlődésének örök törvényeiben.

A multkoriban levelet kaptam valakitől, aki hosszú idő multán elvetődött ifjúsága színhelyére. «Bekódorogtam — írja — az utcákat, a folyópartot, a ligetet, ahol húsz éve oly sokat bolyongtam. Elmentem a régi házunk elé is, megnéztem a két ablakot, amely mögött annyit éjszakáztam és oly nyomorultnak éreztem magam, s nem egyszer meg akartam halni. Mert, Istenem, bizony többet voltunk szerencsétlenek, mint boldogok. Nem, az ifjúság, amikor éli az ember, nem a boldogság kora. Az ifjúság nem idill. Vihar az ifjúság, amely tép és kúszál bennünket és sohasem tudjuk, merre sodor holnap. Kínzó problémák gyötörtek, a világ talányát akartam megoldani és a gyötrő titkot a tulajdon szívemben, ki vagyok és mi az utam. Bűnösnek éreztem magamat, aki vétket vétekre halmoz, s nem tehet mégsem átka ellen semmit. Megváltásra vágytam és kapkodva kutattam az utat felé, miközben egyre messzebb tévedeztem. Kinek adjam a szívemet és mire szenteljem a szellememet? Hogyan fojtsam el magamban az ijesztő sóvárgásokat, melyek akaratlanul kergetnek egyre sívárabbá váló pusztaságokba és zsákutcákba? És mégis: mért volt hát olyan szép és varázslatos a boldogtalanságnak az az időszaka? Miért van, hogy most itt a régi ház előtt egy délutánra olyan halálos vágyat érzek utána, hogy kicsordul a könny a szememből és odaadnék mindent e pillanatban, amit azóta életembe és lelkembe gyűjtöttem a kúsza és elátkozott kamasz álmatlan éjszakáiért? S akkor ott elszoruló szívvel érttettem meg, mi volt oly varázsos az ifjúságban, s mért oly szomorú, hogy elmúlt. Csupa lehetőség volt. Nyitva volt az út az egész élet felé. Semmi sem kezdődött még el, de minden készülődött. Bármi lehetett volna belőlem és az életemből. S el is indultam erre is, arra is, s majd visszatértem, s másfele vettem utamat tévedezve, kóborolva. Ide is, oda is betértem és megízleltem az élet sokféle ízét. Ez akkor nyugtalanító, kínzó önmarcangolás volt. Ma pedig szívfacsaró édes-ségnek látom és honvággyal tölt el. Talán csak egy délutánra . . . De egy délutánra oly véghetetlenül szegényesnek érzi az ember a medret, melybe mindezek a szerteáradó fiatal vizek összeszorultak végre, s nem előntéssel fenyegetik tulajdon lelkünket, hanem mélyre ássák magukat és erejükkel hajtanak valamit és termést hoznak. Tudom, hogy nálam ez a meder mély, az erők gazdagon áradnak és szép termést hoznak. Olyan ember vagyok, akiről azt szokták mondani, hogy sikerült az élete. S valóban,

életem biztonságban van, termékeny, lelkemben teljes a harmónia. És mégis, úgy összeomlott ott, azon a délutánon a nyugalmam és fölényem, szemközt az ablakokkal, amelyek mögött egykor a mosolyognivaló kamasz vívódott terméketlen, formátlan, szétfolyó lelkével. Olyan szegényesnek éreztem éppen a kiformaltságomat, bevégzettségemet, lezártságomat. Istenem, áradni mégegyszer, újra, sóhajtozva és kúsza lélekkel, de befejezetlenül, fiatalon, messze, messze a haláltól, amely egyre közeledik, *most* közeledik, amikor nem gondolunk rá, s nem akkor, régen, amikor minduntalan őt idéztük, ha nem szerettek, vagy nem tudtuk, kit szeressünk, ha rájöttünk, hogy nem tudjuk megváltani az emberiséget, ha úgy éreztük, hogy sohasem lesz belőlünk «ember». Mindezt ma már nem tudjuk megérteni. Józan óráinkban mosolygunk ezeken a gyerekes gondokon, fájdalomkon és rémületeken. De éppen ez a véghetetlenül szomorú. Az, hogy immár nem értjük meg őket, idegenné váltunk egykori magunkhoz. Az, hogy íme nem vagyunk már fiatalok. És oly nehéz eldönteni, mikor voltunk gazdagabbak, most-e vagy akkor.»

Igy szól a levél. S ebben a lírai vallomásban megvan minden eleme annak a tudományos ismeretnek, amelyet az ifjúkor lelki életével egyre szorgosabban foglalkozó lélektan eleddig megállapított. Mert az ifjú lélek lényege valóban abban a levélíró által emlegetett «áradásban» rejlik.

Nem kétséges, hogy már a gyermekben ott szunnyad a későbbi felnőtt. Egy csomó hajlammal és képességgel jövünk a világra. De sokkal több hajlammal és sokkal több képességgel, mint amennyi a későbbi felnőtt állandó lelki alkatának hatékony tényezőjévé válik; mint amennyi életében, személyiségében, tevékenységében szemmel láthatóan megnyilvánul. Igen, a későbbi felnőtt valóban ott rejlik a gyermekben, de nemcsak az az egy felnőtt, aki ténylegesen lesz, hanem még egy csomó másik is. Hogy melyik lesz közülük, az sok mindentől függ, neveléstől, környezettől, életének eseményeitől, élményeitől s legfőképen önmagától. A gyermekben mindez szunnyad. Nem tud róla, mi minden rejlik benne. Akkor eszmél rá, amikor a serdülés korát eléri. A serdülő előtt két csoda tárul fel: a világ és önnön lelke. Tudatára eszmél, hogy ez két külön birodalom, a valóság két tényezője, melyek szemben állanak egymással és mégis egymásra vannak utalva. Rádöbben, hogy a világ mily borzalmasan nagy, telve titokkal, talánnyal, s benne minden mindennel összekötve. Önmagát is ott látja parányként e roppant min-

denségben. S ugyanekkor önnön lelkében is kapuk tárulnak fel és titokzatos, hatalmas erőket pillant meg a homályban, melyek époly kúsza szálakkal fonják be zsenge öntudatát, mint a külvilág hatalmai. A végzet áll elébe, amely belelökte egy irgalmatlan mindenségbe és ösztönöket, vágyakat, kérdéseket, kínzó nyugtalanságot rejtett lelkébe. Ekkor kezdődik az igazi emberi élet. Az a kínzó nyugtalanság arra hajtja, hogy egyrészt megismerje a külső világot, fényt derítsen önmaga előtt a titokzatos vonatkozásokra és megalkossa ismeretében a világ rendszeres képét, amelynek tiszta vonalai között már könnyű eligazodni. A másik nagy feladatot lelkének zűrzavara, ösztönei, vágyai, törekvései adják fel. Ezek között kell eligazodnia, akárcsak a külső világban, s ezeket kell valamilyen egységbe kötnie. Ki kell formálnia önmagát. Lelkének zsúfolt, rendezetlen anyagából határozott, rendszeres alkattal bíró, határozott célokat követő, határozott elvek szerint gondolkozó és cselekvő személyiséget kell sűrítetnie. Végül az így kiformált személyiséget bele kell állítania a rendezett kozmoszba, összhangot kell teremtenie a két tényező között, meg kell találnia a helyét a világban, — amint mondani szokták, — hogy az egyetemes élettevékenységbe az ő munkáját is belefoglalja. Hogy mindezt miért van szüksége az egyetemes életnek, a világmindenségnek és urának, azt ember soha ki nem fürkészheti. De él ez a fellebbezhetetlen parancs mindnyájunkban és ha jól meggondoljuk, szinte emberfeletti feladat elé állítja a serdülő lelket. Valóságos csoda, hogy e megrendítő élmény súlya alatt össze nem roppan minden ifjú lélek. A teremtést kell megismételnie.

Nem egyszer valóban öngyilkosság vagy elmeegógyintézet oldja meg a problémát. Mások, bár nem mennek tönkre bele fizikailag, holtukig káoszt hordoznak bensejükben s csak tévedeznek az életben. Sohasem érnek meg, sohasem «nőnek fel». De a serdülési folyamat, az öntudatra ébredés sem megy mindenkinél egyformán végbe. Mélység, hevesség tekintetében egyenként nagy különbségek vannak. Az egyik ifjúnak a világa kisebb, mint a másiké, szűkebb kört lát belőle s lelke is egyszerűbb, erői gyengébbek. Az ilyen számára a feladat is egyszerűbb s kevesebb erőfeszítést kíván. Az élet lassúbb ütemben közelít feléje, ébredése nem egyik pillanatról a másikra következik be, megrendítő hirtelenséggel. Lassan, apródonként lépnek elébe a talányok, ideje van őket rendre elintézni. Ösztönei, vágyai, törekvései csendesebb ütemre hullámszerűen, könnyebb rendbeszedni őket. Ám az eredmény is szegényesebb. Ezek a

köznapí emberek. Minél szélesebbre tágul a világ a serdülő előtt, minél nagyobb hevességgel támadnak fel lelke erői, minél nagyobb hirtelenséggel szakad rá a végzet súlya s minél sürgetőbben zúg parancsa, annál valószínűbb, hogy ifjúsága viharos lesz, de annál valószínűbb az is, hogy az eredmény gazdag és termékeny. Ha kiállja a vihart. A vihart, amely a nagy emberek ifjúságát mindenkor jellemzi. Minél dúsabb, gazdagabb és minél erőteljesebb a lélek, annál nehezebb formába kötni, de annál dúsabb, gazdagabb lesz majd tartalma az érett formában, s annál termékenyebb, amint sűrű, feszülő erők duzzadnak benne.

A serdülés bekövetkeztekor tehát feltáruul előttünk az egész élet és felébrednek mindazok a sokféle hajlamok és képességek, amelyek a gyermekben szunnyadtak. Egy csomó életlehetőség áll az ifjú előtt, egyformán csábító és elérhető. S mindet követni akarja. Nincs regényhős és nincsen alakja a történelemnek, kinek példája egy időre ne lelkesítené. Egyszer hódítóként akar szétlőtt városok utcáin végiglovagolni, máskor a világ legszebb versét vágyja megírni, egyszer a föld minden gyönyörűségét kívánja, máskor remeteségbe készül vonulni, hogy imáival váltsa meg a bűnös emberiséget. És ki tudná elsorolni, mi minden zajlik fel egy ifjú ábrándjai között. «Az érés korában — írja az ifjúkor lelki életének legnagyobb ismerője, Spranger — minden életforma jelentkezik egyszer, ha csak futólag is, mint lehetőség, melyet meg lehetne ragadni. Mindenben részt szeretnénk venni. Szeretnők — és vajjon ki mondott volna le e vágyról teljes jószántából valaha? — az egész életet élni.» Egyéniségünknek ez a határtalansága, korlátatlansága, szabadsága, ez teszi az ifjúságot oly varázssossá. Ez teszi oly gazdaggá, teltté, élményektől zsúfolttá, forró levegőjűvé, melyben szélsőséges légáramlatok váltakoznak. Oly új az élet és oly új lelkünknek minden mozdulása. Minden pillanat csodát hoz, soha nem álmodott ujságot, oly csodás ujságot, hogy úgy érezzük, utána kell rohannunk, meg kell ragadnunk, mert csak ez tehet boldoggá. De a következő pillanat új csodát hoz és annak is utána kell rohannunk. És napjaink sohasem fogynak ki az új meg új csodákból. Hiszen most találkozunk az élet leggyakoribb élményeivel is elsőízben. Hogyne hinnők, hogy csak nekünk jut osztályrészünkül, nekünk is csak most ez egyszer, nem szabad hát elszalasztanunk. Ezért érezzük oly hosszúnak az ifjúkor pár esztendejét, sokkal, sokkal hosszabbaknak, mint a későbbi évtizedeket. Ezek röpülnek, egyik a másik után, ismert poggyászukkal; az ifjúságnak azonban minden napja élmények özönét hozza. Egyik

napról a másikra — hányszor mondtuk ezt! — teljesen kicserélődik énünk és megváltozik körülöttünk a világ. És ez valóban így is van. Lelkünk erjedő buzgásából énünknek egy új lehetősége bukkan fel és szemléletében átrendeződnek a világ vonatkozásai. Hogy egy közeli napon újra visszaomoljon a forrongó anyagba és új életforma-kísérletnek adjon helyet, époly rövid életűnek.

Emellett a kipróbálatlan erőket határtalannak érzi az ifjú lelkében. Óriásnak érzi magát, aki mindenre vállalkozhat. Bármily roppanttá is nagyítja az első élmény az élet kérdéseit, feladatait, lelke erőit sem érzi kisebbeknek. Igen, ő lesz egykor a leghatalmasabb birodalom ura, ő oldja meg a tudomány legnagyobb problémáit, ő teremti meg azt a műalkotást, melyre az egész emberiség úgy sóvárog és igen, ő váltja meg az emberiséget a gonoszoktól, a nyomorúságtól, s hozza el az örök béke boldogságát.

Ez az ifjúkori élet azonban még nem egészen reális. Csak súrolja a reális életet. Inkább csak bele-belekap, ki-kiszáll feléje saját külön világából, melyet az ifjú lélek határtalan lehetőségeiből szőtt maga köré. Bármit tesz, bármint kap az élethez, abból még komoly, vagy éppen jóvátehetetlen következmények alig származnak. Ő még nekiiramodhat egy úton, bármikor visszafordulhat, nyoma sem marad könnyű lépteinek, mint ahogy rajta is oly nyomtalanul gyógyulnak a sebek, melyeket halálosaknak érzett. Semmi sem végleges még, minden csak kísérlet, kóstoló korty. Bekukkantunk egy lehető életbe, majd egy másikba. Ez még semmire sem kötelez. De mi is lenne, ha abban a korban, amikor még nincsen is voltaképpen énünk, amikor még merő lehetőség vagyunk csupán, s meg kell keresnünk önünket és útját, vállalnunk kellene minden egyes kereső tétova lépésünk után a másodiknak a kötelezettségét is!

Igen, az ifjúság szertelen, zabolátlan, állhatatlan és felelőtlen. De most már tudjuk, hogy mi rejlik emögött. Csak e szertelen, zabolátlan, állhatatlan, felelőtlen ifjúság útján fedezheti fel az ember önmagát és a világot és töltheti meg a lelkét tartalommal. Ezért érezzük, mintha az ifjúság gazdagabb volna és ezért oly fájdalmas a felnövés, a megérés. Úgy vagyunk, mint a gyermekkor utolsó idejében: mikor már oly okosak, ügyesek vagyunk, hogy tökéletes játékokat tudunk kieszelni és csinálni, elveszítjük a játékhöz a kedvünket. Ki ne ismerné ezt a bánatot? Az ifjú is, amint erői felett egyre öntudatosabb úr lesz, a világot megismeri, kivívja lelke békéjét a tépő viharok után: elveszti

a határtalan lehetőségek birodalmát. A megérés éppen abban áll, hogy a sokféle lehető életforma közül kiemelkedik és megszilárdul egy, a lélek összeszűkül, az ezernyi életösvényt egyetlen úttal cseréli fel. A személyiséggé alakulással sok drága hajlam, vágy, törekvés hull le forgácsként a mintázó kéz nyomán. S amint megtaláljuk életünk útját, az egyetlen, amelyen ki kell tartanunk, búcsút kell vennünk a határtalan világtól ezer csodájával. Ezt az ifjú persze nem érzi. Ő rendszerint örül, hogy felnőtt lesz, helyet kap az életben és lelkének viharai elcsitulnak.

A serdülés nem mindenkinél egyforma idő alatt ér véget. Nem lehet megmondani azt az életévet, amelyben az érettség szabályszerűen bekövetkezik, a személyiség kialakul. És az a mód sem egyforma, ahogy az ezerarcú ifjú lélek a személyiség egyetlen formájába köttetik. Van, akinél nyom nélkül elhalnak az elfojtott hajlamok, vágyak, törekvések. Van, akiben tovább élnek a zárt forma alatt eltemetve, örökké sajogva, állandó bánatot okozva. Van, akiben csak szentimentális kísértetként járnak egyszer-egyszer vissza, hogy a józan reggeli napban restelkedve húzódjanak vissza. Van, akiben egyszer csak életre ébred egy elaltatott hajlam s oly erőssé válik, hogy megrendíti a személyiség és életformájának alapjait s nem törődve azzal, hogy esetleg pusztulást hoz reá, magával sodorja új utak felé. Mintegy új serdülés ez, újrakezdése az életnek, új személyiség születése. Tudjuk, Dante «az emberélet útjának felén» tévedt el «a nagy sötétlő erdőben», s Goethe beszélt a megújuló pubertásról, melyet maga is átélt.

Az ő dolguk azonban más. Itt a zseni örök ifjúságáról van szó. Mert a rendkívüli, az alkotó szellem sohasem gyógyul ki egészen az ifjúságból. Ő az, akiben örökre megmarad a sokféle életformában-élés képessége; aki holtáig oly újnak, frissnek és határtalannak éli át az életet, titkait és kérdéseit; aki utolsó lehelleltéig úgy érzi, hogy erői óriásiak és neki kell megalkotni a legnagyobbat és megváltani az emberiséget; aki sohasem mond le ifjú rögeszméiről; aki sohasem józanodik ki a fiatalság bolondságából; aki nem érez ezen kívül semmi felelősséget. Örök ifjú ő, csak éppen megvan hozzá a képessége, hogy medret ásson mindezen öröknek, anélkül, hogy egy cseppjük elveszne, hogy áradásuk homokba fúlna. Holtáig az ifjú külön, tulajdon lelkéből alkotott világában él, de ezt a világot realitássá képes teremteni. Ő az, aki minden ifjú szeretett volna lenni s akinek egy-egy pillanatra minden bizonnal érezte is magát. S csak az az ember érti meg őket és alkotásaikat, akiben ebből a továbbélő ifjúság-

ból valami kevés legalább ott szendereg a lélek mélyén és nem hagyja soha kiszikkadni és megmerevedni. Ott szunnyad, készen, hogy a képzelet hívására felszerkenjen és csöppnyi sajjásával elevenítse az öregedő lelket.

Mert elmúlik az ifjúság, fájdalom, de úgy van rendjén, hogy elmúlják. Minden, ami él, fejlődik, érettségre, befejezésre, zárt formára tör. Az emberi lélek is. Ahhoz, hogy rendeltetését betöltse, egyetlen zárt formába kell kötnie az ifjúság határtalan lehetőségeit. De ez a forma csak akkor nem kong üresen, ha az ifjúság dús volt, valóban ifjú volt, szertelen, bolond, zabolátlan, állhatatlan és felelőtlen. Ezért oly drága még emléke is. És ezért kell féltő szeretettel tekintenünk arra a csodálatos látványra, mikor az ifjú lélek a személyiség formájáért vívódik kúsza erőivel.

KISKUTYA-SIRATÓ

(Mufika emlékére)

Ugatnak a kutyák az éjszakában.
A mi kutyánk miért nem fut elénk?
Angyalhajás szalaggal a nyakában
alszik a hó alatt megbújva lágyan:
Mindhiába szölongatjuk szegényt.

* * *

Szegény kicsi kutyánk, most elsíratlak,
ahogy kutyát senki sem síratott ;
nagy fájdalom jajjai égre csapnak,
legyen ez nyugtatód és vigaszod.
Rég nem éreztem sírást ily igaznak.
Elsíratlak, hogy többé sohse kelljen
sírnak érted, kiömlött vérű test,
ki most is itt járkálsz, mint kicsi szellem,
hogy vigasztald házunkat az ürest,
míg roncsolt tested künt hever a kertben.
A párna, melyen ültél, tán meleg még,
a csirkecsontok még a papíron,
kis tányérodiban vár-vár jó tejceskéd
s én már gondolkozom a kis síron,
melyben elporlad majd széttört fejceskéd.

A lelkeket most is zihálva rázza
az a rettentő tompa reccsenés,
s a ronda autó fantom-suhanása —
leírására ember-szó kevés:
e pillanatnak tán megölné mása!
Jaj, ott hevert bolondos kicsi tested
és mi egymást szaggattuk oktalan,
sokáig húnyt szemmel maradvá vesztég ;
a véred azalatt mint a higany
kifolyt s az útra V-betűt eresztett.
Igy jelezted, hogy mindörökre Véged,

*a halálba táruló Végtelent ;
s e Vér-betű ott úgy szemembe égett,
hogy mindig látni fogom odabent
s a hegyiben holtan feküdni téged.*

*Ó a kezek, amelyek símogattak,
a drága női kéz, mely testedet
annyit babusgatá, hogy néha annak
már-már irígye lettem — a kezek,
mint fájdalmas száj, vállamba haraptak.
Most is itt ég, mint matróz-tetoválás,
s néha most is fülembé szúr a hang,
a zokogó vád, mellyel ott a párás
úton sirattad a boldogtalant.
Ne sujtson minket több ilyen halál-gyász!
A megsemmisülés úgy meglegyintett,
oly szörnyű volt a figyelmeztetés,
hogy aki azután lát vala minket,
hiheté vala: szörnyű temetés,
rokon-halál duvasztja lelkeinket.*

*Én kellett végre férfimód kiálljak ;
bokorba vittem langyos tetemét,
ne bántsák, bámulják, kik erre járnak ;
a vére folyt, meleg volt és sötét,
hasa fehérlett, mint halott sirálynak.*

*S hogy összeforrtunk ott a fájdalomban,
ahogy gyönyörben tán nem is lehet.
Levágott a halál, mint szörnyű bomba,
egymásba roppantott a rettenet ;
egyek leszünk már gyászban, vigalomban.*

*Én később egyedül utána mentem
és hazavittem borzongva szegényt ;
otthon a rémitő, fekete csendben
zokogás kelt a hír visszhangjaként:
omló női könnyek vádoltak engem.
Szegény kutyuskám, én most eltemetlek —*

mondogattam búcsúztatván sután ;
 többet értél, mint egy állatsereglet ;
 s mennyi tréfád volt, kis halott kutyám,
 mennyi meleget árasztott a tested!
 Tudtál csücsülni s kéregetni szépen,
 csónak hegyéből nézted a vizet,
 incselkedtél a szeretők ölében,
 tündérkedvén, mint édes amoret,
 szerelmünk gyönyörű nyár-idejében.

Kegyetlen végzet! így rabolsz bennünket,
 hogy emlék-hordozónkat elveszed?
 Micsoda megtorlás, micsoda bűnnek
 alattomos büntetése lehet,
 hogy így lőn szörnyű gyász e csendes ünnep?

Most el fogok temetni egy kazettát,
 kincssel teli emlék-iskátulyát ;
 (Az ember élteben annyit temet, hát
 temessen el néhány kedves kutyát,
 melyek imént még kezét nyalogatták) —
 most el foglak temetni — mondogattam
 és dolgoztam a citrom hold alatt,
 mely reszketett a nyírfán fennakadva ;
 vágta ásóm a csúf őszi sarat
 s halott levél siseregett alattam.

S mikor elkészült csúf fekete gödre,
 leoldoztam véres nyak-madzagát
 s helyére szép angyalhajat kötöttem,
 hadd fusson így az angyalokhoz át,
 édes kezek cirógassák örökre!

* * *

Ugatnak a kutyák az éjszakában.
 A mi kutyánk többé nem fut élénk ;
 angyalhajas szalaggal a nyakában
 alszik a hó alatt megbújva lágyan,
 ölünkbe már nem ültetjük szegényt.

Jékely Zoltán

A MAGUNK MEGISMERÉSE

Irta: *Halasy-Nagy József*

ARÉGI Görögország egyik legszentebb kegyhelyén, Delphi-ben, Apollo templomának homlokzatán volt felírva ez a parancs: «Ismerd meg önmagadat!» A fénynek és világosságnak istensége szólt ilyen módon híveihez; az az isten, aki egyúttal a tisztánlátást, a hideg és érzelmektől el nem torzított gondolkodást jelentette a görög ember szemében. A történet azonban csak egyetlen példát tud: az athéni Sokratesét, aki komolyan vette az isteni parancsot s kitartott mellette akkor is, amikor élete jutott miatta veszedelembe.

De minek keressük ily messze korban és országban az önismeret szükségességének hirdetőit, mikor nálunk is a nemzet két legnagyobb nevelője: Pázmány Péter és Széchenyi István gróf életének és tevékenységének ez volt egyik legnagyobb témája. Amaz meggyőző szavakkal véste híveinek szívébe, mily üdvösséges a magunk esmerése, emez pedig döblingi magányában a szabadságharc összeomlása után, mikor minden elveszettnek látszott és sokan faragták már a sírkövet, hogy a magyarság sírjára tegyék ezzel a szóval: *Fuit*, — azaz «Volt csupán», mondom: döblingi magányában sokat elmélkedett az önismeret kérdésein, s rájött, hogy — mint maga írja — «a legmélyebb okoskodók, a leghiggadtabb bölcsék minden időben, a költői hajdankor óta mai napig, az önismeretnek helyes létét, talpraesett voltát azon diadalnak ismerék el, s nyilváníták, melynél nagyobbat, hasznosabbat és következetesebbet a halandó ember e világon nem ünnepelhet. S ha azon sok ezer meg ezer bölcs, ki e földtekén élt, sok egyébben ezer meg ezer véleményekre el is szakadozott, egyben mégis mindannyian szorosán egyetértettek: abban t. i., hogy az önismeret minden emberi bölcsességnek legmélyebb sarkalata!»

S a legnagyobb magyar meg is indokolja ezt az állítását, mikor így felel a kérdésre: miért oly nagy dolog az önismeret? «Mert bár akarva, bár nem, mindenki tudja, érzi, vagy legalább sejti, hogy e földön minden élő lénynek s ekkép az embernek is van valami hivatása, bizonyos rendeltetése. Vagy más szavakkal, hogy minden élő lénynek és ekkép az embernek számára

is van bizonyos cél, bizonyos foglalatosság, mely hozzá leginkább illik, melynek legjobban megfelelhet, sőt melyen kívül sehol és soha nem gyakorolhatja Istentől nyert erejét, sajátságát, tökélyét egész mértékben, egész kiterjedésben.

«Állatoknál, legalább sokaknál, ezen rendeltetés világosabban nyilvánul, mint embereknél. Sőt bizonyos állatoknál egészen tisztán. Így például a bivaly bizonyosan nincs alkotva arra, hogy nyulat fogjon; midőn viszont az agár, nehéz targonca elé fogva, vajmi hiányos szerepet játszanék.»

«Már embereknél kiismerni, elhatározni, hogy az egyik és másik mire való, mihez van legtöbb tulajdona, vagy határozottabban kitéve, hogy micsoda körben, minő foglalatosságban felelhet meg legtökéletesebben céljának: ez már sokkal nehezebb, sőt általában véve oly nehéz, miszerint a legnagyobb igyekezet és erőltetés dacára csak felette ritkán sikerül kitapogatni és kiismerni, hogy ez vagy az az egyén tulajdonképen mire legalkalmasabb, mire leghelyesebb.»

Kissé hosszabban beszéltem itt eddig Széchenyit, mert mindig ünnep nekünk az ő szavának hallása, de érdekesek megjegyzései azért is, mert valóban rátapint az önismeret kérdésének a velejére, t. i. a hivatás és a rátermetség tudatának megszületésére. Csakugyan akkor ismerem magamat, ha helyesen látom, mi az én feladatom abban a világban, amelyben élek s megvannak-e bennem azok a képességek, amelyek a helyesen fölismert hivatás betöltésére engemet alkalmassá tesznek. Szorosabb értelemben véve az első, a hivatás felismerése érdekel most bennünket különösebben, mert a második részről, a képességekről és a velük kapcsolatos önnevelés kérdéseiről egy másik alkalommal szeretnénk szólni.

Közismert tapasztalat ugyanis, hogy az embert az különbözteti meg az állattól, hogy eszmélkedni, gondolkodni szokott a maga helyzetén és ésszel cselekszik, míg az állat ösztöneire hallgat, de nem jut el az eszes öneszmélet fokára és így sem nem adhat számot arról, amit tesz, sem nem mérheti föl annak a jelentőségét. A gondolkodó ember azonban egy világban találja magát, amely nem közömbös reá nézve, s ezzel a világgal szemben feladatokat érez magában: felhasználni és alakítani szeretné a maga és embertársai érdekében, s itt mered eléje a nagy kérdés: mit kell tennem? és aztán: képes vagyok-e e feladat elvégzésére?

A legtöbb ember mégis úgy van ezekkel a kérdésekkel, hogy nem nagyon gondol rájuk. A véletlenre és az alkalomra,

vagy szülei társadalmi rangjával szerzett összeköttetéseire és családi hagyományaira bízta magát, mikor pl. életpályát kell választania. Ki tudna mutatni ismerősei körében olyan embert, aki, ha módja volt valami nagy és felelősségteljes hivatal elfoglalására, visszalépett volna attól, mert számot vetett önmagával és rájött, hogy képességei hiányoznak ahhoz a hivatalhoz? Sokkal gyakoribb az a típus, aki minden hely betöltésére alkalmasnak véli magát, mert bízik benne, hogy akinek Isten hivatalt adott, ad hozzá majd észet is. Az ilyen ember rendszerint nagy híve az egyenlőség eszméjének, amit persze úgy értelmez, hogy mindenki egyformán lehet minden, s ezért önmagát mindeneknél jobban szeretve úgy teszi föl az alkalmas egyén iránt való kérdést, mint a Nagyidai cigányok híres Csórija:

Ki légyen a vajda: *én-e*, vagy pedig *én*?

s ezzel a kérdést már el is dönti a maga javára. Mi ennek az oka? Az, hogy az ember rendszerint senkitől se fél úgy, mint önmagától. Ha nincs mivel foglalkoznia, mohón keresi a szórakozást, hogy benne elmerüljön. Egész érdeklődésével a kívül levő világra figyel, s eszébe sem jut, hogy visszaforduljon önmagára. Nem megy jól a sorod, ellenségeid az emberek, szád tele van panasszal ellenük, de soha se jut az eszedbe, hogy mindennek talán önmagad vagy az oka. Benned vannak olyan tulajdonságok, amelyek így alakítják a világban való helyzetedet! A világ ugyanis legtöbbször tükör, amelyben a magad arcvonásait szemlélheted, mikor azt hiszed róla, hogy a világ önmagát mutatja feléd.

Természetünknek ez a vonása megmagyarázza, mily nehéz az embernek magába szállnia, holott semmi sem szükségesebb ennél. Mert — hogy ismét Széchenyi szavát idézzem — «az önszeretet, a hiúság, az emberiségnek ez a két legveszedelmesebb csábítója, sokszor még a jobb embert is bolonddá teszi és annál könnyebben a selejtet». Ezért «minden, bár a legkisebb, legközömbösebbnek látszó eset is, mely az embert hiúságából, öntúlbecsüléséből, öncsábításából kivetkőzteti, kiragadja, bármily fájós és kínos legyen is az efféle operáció, az embernek igazi kifejtésére, kitisztítására, fölemelésére nézve csak üdvös lehet».

Hogyan? — kérdezhetné tőlem valamelyik olvasóm — Ön öntúlbecsülésről és hasonló jelenségekről beszél, mint az emberi természet egyik alapvető vonásáról, mikor éppen napjainkban egyik sokat emlegetett lélektani iskola ellenkezően: a csekélyértékűségnek tudatát látja az emberben gyógyítandónak és az önbizalmát szeretné visszaadni!? Erre röviden csak az a vála-

szom, hogy az emberiség jóval nagyobb százalékban a maga túlbecsülésének a betege, mint annak, hogy csekélyebbre értékeli magát a valóságnál. Vannak azonban ilyenek is: azok, akik a környezet, a társadalom nyomását érzik magukon, s ennek az ú. n. «elnyomott lelkiség»-nek kifejezője ez az elmélet. Azt mondja ezeknek az elnyomott lelkűeknek: «Te azért szenvedsz, mert elnyomottságod miatt csekélyebb értékűnek érzed magadat, mint mások. Ne higyj ebben. A valóság az, hogy semmi sem okozott a világon annyi bajt, mint hogy az emberek többnek és értékesebbnek tartják magukat általában, mint amennyit igazán érnek. Ennek a hibájuknak tehát a lenyesegetése a józan tudomány feladata, nem pedig az, hogy amúgy is túlzott vágyaik alá még lovat adjunk valami fantasztikus és nyakatekert elmélettel. Mert — s itt megint csak Széchenyit idézem — «ha a púpos magát Apollónak hiszi, s kérkedve magát hányja-veti és úgy cselekszik, mint csak Apollóhoz illik, akkor a hallgatási gyengéség bűnös gyengeséggé válik a környezete részéről; s nem abban áll többé a lovagiasság, miszerint a púposnak apollói viszketetgit tűrje, hanem hogy a körülállókat ily otromba hetvenkedéstől megóvjá, és ha másképp nem lehet, még attól se irtózzon, a púposnak púpjára húzni néhány derekast».

Senki sem él önmagában, hanem egy világban, amely embe-
rekből és dolgokból alakul ki tapasztalatunk folyamán. Nem elegendő tehát, ha kiki csupán önmagával törődik és korlátozást nem ismerve törekszik vágyainak kielégítésére. A világ sokszor még azokat a képességeket sem engedi érvényesülni, amik megvannak bennünk, hogyan elégíthetné ki azokat, amiket csak képzelünk a magunkénak!? Tisztában kell lennünk tehát a világban, a környezetünkben való helyzetünkkel, hogy megítélhessük, mi vár ott ránk és milyen teljesítményekre vállalkozhatunk. Gyöngé és beteges testtel oktalanság volna sportrekordokra törekednünk. A test erejének, munkabírásának ismerete ennél fogva nem utolsó eleme az önismeretnek. Európában ugyan nem követik ama Csendes óceáni szigetek lakóinak példáját, akik mindig a legmagasabb és legvastagabb társukat választják meg főnöküknek és vezérüknek, de népünk még nem is oly régen falusi bírónak vagy Baranyában kálvinista papnak szívesebben választotta a jól megtermett embereket, mint a kicsiny, vézna legényeket. Az az én azonban, amelynek ismerete mindnyájunk számára oly kívánatos, nem a testi mivoltunkkal jellemezhető. Edzés által ugyanis a gyenge test is erősebbé tehető, s a lelki én: a jellem, a viselkedés következetessége értékesebb

a legdaliásabb testnél is. Hiszen, ha énünk kiválóságát a testi mutatósság mértékével kellene mérni, akkor nem Napoleonnak, hanem Klébernek kellett volna a francia fővezérnek lennie, aki-ről Széchenyi is följegyzi, hogy az egyiptomi hadjárat idején «az akkori és ottani francia hadseregnek legpompásabb, legnagyobb súlyú és legnagyobb circumferentiával bíró alakja volt». De ész és akarat s a vezetésre való rátermettség függetlenek a testi korpulenciától. Nagy Sándor, Hannibál, Julius Caesar és Nagy Frigyes a közlegénynél követelt magasságot is alig ütötték meg s hadvezérnek mégis kiválóak voltak. Napoleon sem dicsekedhetett magas termettel, nagy ellenfele: Nelson admirális pedig testileg nem volt különb, mint egy jól megtermett 14 éves fiú. Széchenyi tréfás megjegyzése szerint Törökországban nem lehetett volna belőle még hajókapitány se, Magyarországon pedig falusi kisbírónak se választották volna meg, mégis jó volt a trafalgari hősnek. Nincs okuk tehát föl-emelkedésük lehetőségén kétségbe esni azoknak, akiknél a gyenge és erőtlén testben nagy és kiváló lélek lakozik.

Az önismeret tehát a belső szem felnyitásában áll: azt kell látnunk, amik érzésben, gondolkodásban és az emberekhez való akaratban vagyunk. Itt rejlik annak a sikernek vagy sikertelenségnek titka, amelyet életpályánkon tapasztalunk. Az önismeret szinte félsiker — viszont, ha nem vagyunk tisztában a magunk mivoltával, viselkedésünk az ellenünk törő erők légióit szabadíthatja ránk. Az az ember, aki ismeri önmagát s tudja, milyen helyzetben mire képes, játszva győzi le az eléje tornyosuló akadályokat. Az önismeret hiányában azonban úgy vagyunk, mint Goethe bűvészinasa, aki fel tudta idézni ugyan a szellemeket, de nem volt ura a tetteiknek és nem tudta őket visszaparancsolni hajlékukba. Mielőtt tehát másokat akarunk kormányozni és irányítani, először a magunk ismeretére kell szert tennünk s önmagunkat kell tudnunk kormányozni.

Az önismeretnek persze legnagyobb akadályja, hogy az embernek rendesen van magáról valami kedves elgondolása s ezt szeretné megtalálni, ha önmagára gondol, sőt rossz néven veszi, ha azt látja, hogy mások nem annak tartják őt, akinek önmaga magát képzei. A látszat, a valóságnak ez a nagy ellensége, működik itt is, és nekünk a látszattól át kell magunkat verekedni a valósághoz — ez az önismeret első lépése. Hogyan lehetséges ez? Jól tudjuk, hogy önmagunkba legnehezebb belelátni, mert látásunk nem magunkra, hanem a világra irányul. Itt lehet tehát önmagunkat is megismerni: a világ ugyanis, az embereknek

velünk szemben való viselkedése elég jó tükör szokott lenni. Pillantsunk bele s nem lesz nehéz ott a magunk orcájának vonásait felismerni. Persze jó, ha itt is kerüljük a látszatot: vagyis ne ülünk fel a szónak, hanem a tettekre, a valóságnak bennünket érintő részére figyelünk. A szavak sokszor üresek, de a tettek beszélnek. Érdeemes megtartani azt a bölcs tanácsot, hogy «embertársaidnak ne a száját, hanem az öklét nézzed, ha szemben állsz velük!» Így jössz majd rá, mi az az élethelyzet, amelyben vagy, s mit tehetsz ebben a magad erejével: mitől kell félned és mire lehet vállalkoznod.

S mire jó az önismeret? — kérdezhetné valaki. Az ember ura lesz általa önmagának s kissé a sorsának is. Többé-kevésbé világosan látja, hogy miképen alakulhat helyzetében az élete. Nem a vaksorsot, a véletlent érzi a maga urának, hanem bizalommal néz a jövőbe, amelytől nem meglepetéseket, hanem előre látható eseményeket vár.

Minden önismeret az ember kétarcúságának fölfedezésében mutatkozik meg: azaz észrevesszük, hogy jó és rossz tulajdonságok egyaránt hemzsegnék bennünk. A józan okosság ilyenkor azt tanácsolja, hogy támogassuk, fejlesszük magunkban azt, ami jó és irtsuk, gyomláljuk lelkünkben a rossz hajlamokat. Amazok ugyanis többé tesznek, emelnek bennünket életünk útjain, emezek ellenben megakasztanak és ingoványba vezetnek, ha rájuk bizzuk magunkat. Ez az oka, hogy az önismeret nyomában mindig ott van az önmagunk nevelése is. Szinte úgy tűnik fel, mintha az önismeret nem is maga-magáért való szükségesség volna, hanem hogy az önnevelés első lépése lenne. Fülünkbe cseng Nietzsche intelme: Nevelők, először önmagatokat neveljétek!, amit így is módosíthatnánk: a maga útjával jöjjön először tisztába, aki másokat vezetni akar!

S ez az a pont, ahol az önismeret kilép az egyén szűk köréből és társadalmi, sőt nemzeti feladattá válik. Mert társadalmi csoportoknak és egész nemzeteknek is ép oly üdvösséges a maguk ismerése, mint az egyéneknek.

A nemzet maga nagy sorsközösség, melynek célját, értelmét és útját költők és államférfiak ismerik föl, akikben vér és valóság a közösséggel való együttérzés. Aki látó szemmel olvassa a történelmet, könnyű észrevennie, hogy a nemzetek igazi vezetői mindig azok, akik egy adott időpontban világosan fölismerik, mit kell a nemzetnek tennie, ha hivatásának meg akar felelni és nem várja ölbetett kézzel az égi segítséget vagy a pusztulást. A nép ugyanis önmagában tehetetlen tömeg, melynek erőt csak

az a mozgás ad, amelyet a nagy államférfiak célkitűzése és szugeszciója ad neki. Ők azok, akikben az egész nemzet szíve dobog és eszmélete megvilágosodik. És szerencsés a nemzet, amely idejében fölismeri vezérét s elindul a megmutatott úton. Így mentette meg a magyarságot egykor Szent István génusza, aki látónoki erővel jelölte ki e keleti nép történeti szerepét a nyugat kapujában. De a török veszedelem idején hiába kiáltotta ugyanazt a hivatást nemzete fülébe a költő és hadvezér Zrínyi Miklós: az elalélt magyar nem hallotta a történet hívását.

Még ma is sokan vannak, akik arról szeretnek beszélni, hogy a magyarság történeti hivatása a művelt nyugat megvédése a keleti barbárság áradata ellen. Nem veszik észre, hogy ez lehetett egy bizonyos ideig való történetünk értelme, de nem az örökkévaló. Ennek akkor szinte a magunk elpusztulásáig eleget tettünk. Általában Európa miatt mi mindig többet véreztünk, mint más népek. Hiszen a világháborúban is «holtan maradt a csatatereken az angol nép 1.44, a francia nép 2.31, a német nép 2.35 és magyar népünk 2.57 százaléka!» A magyar mindig úgy szerepel Európa nagy tusáiban, mint az áldozat népe, aki önként veszi magára e súlyos keresztet. Talán ez magyarázza mai életében is a tétovázást: nem látja tisztán a mának értelmét és hivatását. Régi érdemeit emlegeti egy olyan világnak, amely csak a mának gondjával van tele és semmi fogékonysága az iránt, ami elmúlt. Ez a tétova határozatlanság, fatalisztikus jövőt várás ma már úgy belénk gyökerezett, hogy a két figyelemreméltó kísérlet közül, melyek a magyar nép legjellegzetesebb vonásait igyekeztek napjainkban megragadni, az egyik, a Prohászka Lajosé, úgy állítja oda a magyart, mint Európa népeinek bujdosóját, maga-magát tékozló népét, egy másik pedig, Cs. Szabó László, a Kelet és Nyugat között való meghasonlás népének látja. «Ebből a tragikus meghasonlásból született — mondja az utóbbi író — a magyar *homo politicus* két fajtája, a keleti és a nyugati magyar. A mai haza első századaiban a magyar egyszerűen Kelet népe volt Nyugaton... az idegen utazók megrettenve, tiszteletteljes borzalommal beszéltek a furcsa, félig sátorospásztor, félig várlakó keresztény népről. Csak ma tudjuk, milyen sokáig tartott, míg királyai falukhoz szoktatták... De külföldön már félreérthetetlenül csak Nyugat követe volt, a balkáni bogumilek ellen vonulva, vagy a keleti Kárpátok havasalföldi lejtőire települve a keresztény Nyugat-Európát képviselte.» A török hódítás és a reformáció: az ország területi és lelki szétszakadása kettéhasította a magyar politikai tudatot is.

Ezért minden magyar «keleti»-nek vagy «nyugati»-nak, vagy önmarcangoló keveréknek születik. Érthető tehát, ha megzavarodott köztünk helyzetünk tisztánlátása és mai hivatásunk felismerése.

De éppen ez a bizonyossága annak, hogy egyének és nemzetek életében milyen óriási jelentősége van az önismeretnek. Aki nem akarja, hogy sorsának játékszere legyen, hanem inkább önmaga kívánja vezetni a sorsot, annak tudnia kell: milyen is önmaga, mi a világban való helyzete s mi ebben a helyzetben a hivatása? Mi vagyok én és mire vagyok képes? — ez a kérdés nemcsak az egyéni, hanem a nemzetek sikereinek küszöbén is ott mered előttünk. Nagy felelősség fűződik elhatározásainkhoz, mely elől hiába próbálunk a fatalizmusba menekülni. Az elmulasztott alkalmak bűntudata, a magyar embernek ez a gyakori vendége, az önismeret hiányának következménye. Mert különös teremtmény az ember: egész életében állandóan a boldogságra vágyik s mindig a mást, az embereket, a sorsot, a dolgok alakulását okolja, ha célját el nem éri, s nem veszi észre, hogy a boldogságnak önmaga igen sokban tényezője. Sokszor még inkább tőle magától függ az, s nem a világtól és nem az emberektől. Ha kiki ismerné önmagát, bizonyosan jobbá és tűrhetőbbé válnék az élete.

SZÍNPAD ÉS KÖZÖNSÉG ÚJ EGYSÉGE FELÉ

Irta: *Angyal Endre*

MA SOKAN megszokták, hogy a színpadot és a nézőteret két külön világnak, külön értékű önálló részeknek tekintsék, s ezt szinte alapvetően természetesnek tartják. Pedig a színház eme formája csak az újkor szülötte, a reneszánsz. A reneszánszelőtti színjátszás két nagyszerű példája, a görög dráma és a gótikus misztérium sokkal szorosabbnak érezte a kapcsolatot, az egységet néző és színpad közt. Hasonlatos a helyzet a képzőművészethez. A görög vagy gótikus szobor, e stílusok fénykorában, kultusztárgy volt, az istenség számára szolgált, nem pusztán emberi szemléletnek. A gótikus művész például a magában, emberi szemtől alig látott helyen is teljes gondossággal dolgozta ki a szobor vagy ornemens minden kis részletét. Ha pedig ember is láthatta a műalkotást (pl. a bejárat vagy templombelső szobrait, freskóit, az üvegablakokat), úgy a szemlélet elsősorban vallásos, kultikus célt szolgált, s az esztétikai szempont, amennyiben egyáltalán fölmerült, csak alárendelt szerepet játszott, beilleszkedett nagyobb vallási összefüggések keretei közé. A dráma, színház helyzete egész hasonló. Mind a görög, mind a középkori dráma vallási gyökerekből fakad, tehát voltaképp kultuszcselekmény, a mítosz, illetőleg hitigazság ábrázolása, amint a képzőművészet is ezt ábrázolja. A szemlélet tehát transzcendens hangsúlyt nyer, s a néző a színelőadás átélésével annak részesévé válik, amint az istentiszteletnél a hívősereg részese lesz a papi áldozati cselekménynek. A görög színház kezdetén a színpadon ott Dionysos oltára, a keresztény drámát pedig soká (Spanyolországban egész a XVII. századig) a templomban adják elő. S később is, például a középkor két utolsó századában, egy ég borul színészre, nézőre, mindkettő egy osztály, az előadást rendező polgárság sarja. A drámai cselekvés pedig a keresztény Kozmosz megelevenítője, tehát olyasvalamié, ami a hívő lélek számára realitás (passió, szentek története, túlvilág). A passiók, misztériumok nagy hatásáról szóló följegyzések igazolói ennek a szoros összefüggésnek.

Az Egyház áldozatában a ministráns is egyik hordozója a kultusz és hívősereg kapcsolatának. A ministránsok a nép

közül valók, mégis a szent áldozatnál szolgálnak, a nép nevében vesznek benne részt. A kultikus eredetű görög tragédiában a kar szerepe az, mutatis mutandis, mint a ministránsé: a nép képviselője a szent cselekményben, áldozatban, s erősíti az *eszmei* összefűződést. Aristoteles ugyan elválasztó falhoz hasonlítja a kart, idealizáló eszköznek nevezi, amely a drámát elválasztja a profán világtól. Ez azonban nem mond ellent a közönséggel való kapcsolatnak. Hisz ez a fal-szerűség csak annyit jelent, hogy a közönség maga is, a színjáték átélése közben, egy magasabbrendű, a profán dolgokon fölülemelkedő és az isteniekhez fűződő világban van jelen, amint később a keresztény liturgia is a profán világon fölül és kívül, templom falai közt játszódik le. A templom szó maga a görög *temenos*-ból származik, s áldozati cselekmény számára kihasított, elhatárolt területet jelent. Ezen az elhatárolt szent területen, *temenoson* belül azonban lehetséges, sőt kell is a két szféra (áldozat-hívők, a dráma esetében cselekmény-nézők) kapcsolata. Az európai ember érezte ennek szükségességét, például amikor a nyugati keresztény egyház szakított az istentisztelet mágikus elszigeteltségével, amint azt Kelet, ikonosztázos templomaival kialakította. A nyugati bazilikatípusban már nincs ikonosztáz, hanem népoltár, amelynek áldozatába a hívőssereg közelről bekapcsolódhat. S még az orthodox egyház is szükségesnek érzi, hogy a mise leg-
alább egyes részei az ikonosztázon kívül, a hívők közelében játszódjanak le, a templom hajójában.

Az ókori görögösnél a dráma a tulajdonképeni liturgia, de a keresztényeknél is közel kell hozzá esnie, amint ez volt az eset a kereszténység legfényesebb korszakaiban. Nem *pótolni* kell a templomokat színházakkal, hanem a drámai művészetet metafizikai irányba kiegészíteni. Minden igazi műélvezet is végelemzésben az istenibe torkollik s az esztétikai extázis természeténél fogva átfolyik vallásos területre. Igazi műélvezet csak az istenség hátterén lehetséges. Ezért van jogunk ma is drámát és liturgiát rokonítani, annál inkább, hisz a keresztény liturgiában sok a drámai elem, s a mise végelemzésben a keresztáldozat misztikus megelevenítése, hasonlóan a passió drámai megelevenítéséhez. S a misztikus élmény válhat drámai cselekmény forrásává, ihletőjévé is, amint a spanyol barokk dráma esetében látjuk. A liturgiát pedig szintén fenyegette az újkorban az a veszély, hogy a hívő elszakad tőle. A drámát a proscénium kezdte elszigetelni, a képet a keret, az istentiszteletnél pedig a szent cselekmény már nem volt oly lényeges a maga meneté-

ben a hívő számára, aki egyre inkább magánimádságait kezdte alatta elvégezni. A koncertszerűvé változó egyházi zene kezdte a főszerepet játszani, s féltő volt, hogy a templom is csak egyoldalúan esztétikai élvezet helyévé válik. Amint azonban a mostani századfordulón ismét kezdték a dráma kultikus jellegét hangsúlyozni, kezdték a képzőművészetet is a puszta élvezői ingyenségnél többre tartani, úgy az Egyházban is kialakult a liturgikus mozgalom, amely a népének megreformálásával, s az istentisztelet alatti együttimádkozás bevezetésével, de legalább az imák és a miseszöveg szorosabb eszmei kapcsolatával ismét helyreállította a kultikus egységet. Természetesen mind itt, mind az új drámai törekvések esetében csak eszmei egységről lehet szó. Nem mindenki végezhet maga istentiszteleti cselekményt, s nem mindenki léphet maga színpadra. Még a protestantizmus is, amely pedig elvben mindenki papságát hangoztatja, külön papokat avat, akik az istentiszteletet végzik. A dráma pedig nem vihet szintén mindenkit színpadra, de eszmei közösségben azért élhet a nézővel, s ezt a kapcsolatot pl. közös énekekkel még egységesebbé teheti. Nem akadály az sem, hogy a színpad emelt s a színészek kosztümje sem: az eszmei egységet mindez nem gátolja, amint az oltár és miseruha sem.

A kultikus, egyházi formák kötöttségéből való szabadulás és puszta esztétikai értékek előtérbe helyezése már a reneszánsz és az újkori kultúra felé utal. Párhuzamos ez azzal a folyamattal, amelyet Pinder a képzőművészetben *Anerkennung des Betrachters* névvel illet. Az első lépés épp a dráma kihelyezése a templomból a nép közé. De a szemlélő ekkor még mindig együttélőt, a művel végső fokon eszmei egységben élő egyént, illetve tömeget jelent, mint például a misztikus kontemplációra szánt későgótikus szobroknál, képeknél láthatjuk. A szárnyasoltár összkompozíciója még egy magasabb, metafizikai egység jelképe, s az a passió, a misztérium színpada is, esetleges detailrealizmusok ellenére, aminők például francia földön (Valenciennes) bukkannak föl.

Ez az egység megbomlik akkor, amikor a proscénium rendszere kialakul. Ez a folyamat ugyanaz, amit a festészetben a képkeret kialakulása jelent. Ami a freskóval vagy a székesegyház reliefsorozatával szemben a *Tafelbild*, a keretbe foglalt, önálló létezésre szervezett és csak, vagy túlnyomóan esztétikai élvezetre szánt festmény, az a nézőt és színészt, közönséget és színpadot magasabb egységbe foglaló kultikus drámával szemben a puszta játékká változó szín-játszás. A proscénium, amely-

nek Sebastiano Serlionál, a nagy reneszansz-festők kortársánál már kialakult formáját találjuk, szigetel, különválaszt, s a vallásos célnak eddig alárendelt esztétikai mozzanatot öncéllé emeli, s ezzel az idők folyamán egyre növekvő mértékben gyökeretelenné teszi. A vallásos kollektívizmus helyébe esztétikai individualizmus lép, a hitbeli realitás helyébe kitalált történet, Shakespearenél ez az elszakadás a középkori «realizmustól» (e szót skolasztikus értelemben véve) még kisebb, csak ez a realitás kezd a hitbeli síkról történeti síkra áttolódni (királydrámák). Viszont Shakespeare színpada sem az újkori Guckkastenbühne még, hanem szorosabban egybefűzi közönségét a drámával. A barokk pedig, amely sokban új eszközökkel folytatja a gótikát, világszínháték-gondolatával áttöri a proscénium-adta keretet. Viszont a metafizikai kötöttségektől újból mentesülő klasszicizmus és XIX. századi pozitívizmus ismét teljes elszigetelődést hoz: s erre szüksége is van, mert amint nem képes nagy kultúralkotó szellemeket létrehozni, úgy nem látja szükségesnek a drámában sem a mélyebb megrázkódtatást, s a színházat csak múló narkotikumnak, futólagos élvezetnek tekinti. A deszkák, amelyek a világot jelentik, csak egy szórakoztató álomvilágot kezdenek ábrázolni, s a még romantikus hagyományban gyökerező problémaköltők egyre háttérbe kezdenek szorulni a könnyű vígjáték, operett és sekélyes társadalmi tucatdráma mögött. Itt azután kapóra jön az elszigetelő proscénium néző és színész közt.

Századunkban azután fordul a szél. A vallásos érzés megerősödésével és a közösségi szellem előretörésével párhuzamosan, mint már említettük, új színpadi és drámai formák vágya ébred. Reinhard Johannes Sorge új kultikus drámáról álmodik, maga is Bettlerében megkísérli színpad és közönség metafizikai élményben kiteljesedő kapcsolatát fölvenni. Párizsban André Gide kísérletezik metafizikai színházzal. A színház ismét több akar lenni tűnő narkotikumnál, nagyobb megrázkódtatást nem okozó élvezetnél, több még az újhumanizmus «erkölcsi intézményénél» is, amilyenné Schiller óhajtott tenni, s a kollektív élet ritmusát akarja hordozni.

S bekövetkezik a nagy, a merész lépés: Mayerhold és Gropius lebontják a proscéniumot, s ezzel elvágják a reneszánsz-tradíciók útját, ledöntik a korlátot, amely a közönséget kizárta a nagyobb átélés, együttélés lehetőségeiből. A szabadtéri játékok nagy elterjedtsége századunkban is azt mutatja, hogy a két elválasztott réteg ismét egybe kíván forrni. Ezt a magasabbrendű, kultikus és kollektív egybeforrást legszebben a német

Thingstätték mutatják, ezek a nagyszerű szabadtéri színházak, amelyek építészetükben a görög hagyományt századunk életstílusába fogalmazzák át, s ahol az előadott darabok már nemcsak esztétikai élvezet, hanem a közösségi életesmény hordozói. A *fikció* helyébe tehát újból a *realitás* lépett (K. Heynicke: Der Weg ins Reich c. Heidelbergben 1935 nyarán előadott darabja szép példa erre.). A közösség sorsa az, ami a színpadon is lejátszódik, s a drámát befejező közös énekben elválaszthatatlanul összeforr színpad és nézőtér. Heynicke darabja például az ár ellen gátakat építő község életét viszi színre: de ez csak szimbólum, amely mögött mindenki számára áttetszik az igazi értelem: a németiség megújulása, Hitler vezetésével, a bolsevizmus leküzdése. A szereplőknek nincsenek is neveik, mert hiszen itt nem meséről van szó, hanem kifejezésről, kultusról.

A fenyegető ár ellen gátakra van szükség. Munkások kellenek, látjuk is őket, különböző színű ruhákban fölvonulni. De soraikban nincs egység, s amikor megjelenik a vörösruhás csábító, akinek alakjában mefisztói reminiscenciák, a középkori dráma ördögének emlékei hordozzák a bolsevista agitátor személyét, egyrésztük lázadásba tör ki, otthagyják a munkát, s csábítójukat követik. Az ár egyre nő, s az eddigi gyöngé gát beszakad. Kakofonikus zenei hangok kísérik a katasztrófát, amely hangokból avatott fül kieri a weimari köztársaság élvhajász, nemzettől idegen jazz-ritmusait. S ekkor megjelenik a mérnök. Ő is e nép fia, de távol élt tőle, s idegenből jött fajtája megsegítésére. Trencskót-felöltöt hord: s alakjában, bár csak a mérnök nevét viseli, Hitlerre ismerünk, akinek hazája, Ausztria, 1935-ben, a dráma előadásának évében még távol, nagyon távol állt a Birodalomtól. A mérnök vezetésével megindul az új építómunka. Hiába okozna zavart beleszólásaival a berohanó, bolondjelmezt viselő, mindent jobban tudó, a mindenben saját egyéni kicsinyességét érvényesíteni óhajtó kritikaszter típusa, s hiába jelenik meg újból a csábító: a közösség újra összefogott erején nincs hatalmuk. Most már mindenki egyet akar: az eddig vörösingés vagy különböző színekbe öltözött munkások is, az egység jelképeül, azonos munkaruhában jelennek meg. A munka elkészült, a nép egygyéforrt. Hogy pedig ez a történés mennyire a közönség, a közösség dolga, azt az eszmei kapcsolaton kívül a záró fölvonulás is igazolja. Egységes tömegben vonulnak föl a szereplők, a Horst Wessel-dal magával ragadó ütemeire, amelyet már az egész közönség énekel, amely megértette, hogy itt róla volt szó, hogy itt az ő sorsa, a német nép sorsa elevenedett meg.

Ilyen kapcsolat létesüléséhez emelkedett lélekre van szükség, s ilyen emelkedett lelkiállapot kialakításának a szabadtéri, vagy amint később rámutatunk, szabadtérszerű színház fontos eszköze. Megérették ezt már Lienhardték, s az új szabadtéri játékok többi előfutárai. A szabad ég nagyszerűsége alatt sokkal mélyebb, szentebb az élmény, sokkal nagyobb már eleve a megragadottság. Tanubizonyosság lehet erre egy szemtanu beszámolója az északnémetországi Stedingsehre szabadtéri játékaról, Oldenburg mellett, amely a stedingi parasztok hősies szabadságküzdelmét viszi színre:

«Két óra hosszat tart az előadás. Tizennégyezer ember állja lélekben megrendülve a nyári hőséget, tizennégyezer német embert ragad meg a stedingiek hősies küzdelme szabadságukért és jogukért. Hogy mennyire magukkal ragadják a stedingsehrei játékok a nézőt, sőt mondhatnók: *mennyire belevonják a cselekménybe őt magát*, arra álljon a következő bizonyíték: A három kép közti, egyenként öt percig tartó szünetekben, mindenki némán és lelkében megragadva ülve maradt. Vajaskenyérpapír nem zörgött, ásványvizes üveget nem emeltek a szomszédos ajakhoz — s mindezt olyan nézőknél, akik legnagyobb része még egyáltalán nem látott színházat! Szerte német földön mindenütt, ahol csak a szabadban játszanak, egyre erősebben és erősebben tör föl ez a nagyerejű élmény, s mentől többet foglalkozunk a német szabadtéri játékok lényegével, annál bizonyosabbak vagyunk benne, hogy ez a német kultúralkotás egyik legértékesebb és legnépszerűbb kifejezési formája, s hathatósan elősegíti korunk nagy művelődéspolitikai feladatát: az egész nemzet lelki gyógyítását és nevelését. A szabad ég nagy távlatainak a tájnak és népiségnek egygyécsendülése, a nézők és szereplők közössége nagyjaink költői alkotásaival, amint ez a szabadtéri játékokban megnyilvánul, bizonyára a német városi és vidéki nép széles rétegeit fogja megnyerni a kialakuló német nemzeti színház eszméje számára.» (A «Theater im Freien» kiállításának katalógusából, Frankfurt, 1937.)

A szabadtéri színjátszás e sajátos varázsa, mely szorosabbá fűzi az egységet a színpad és nézőtér közt, tette a franciaországi (Nîmes, Orange) és az olaszországi (Róma, Verona) szabadtéri játékokat is oly népszerűekké. Még ha itt, Stedingsehretől eltérően, esti világításban játszanak is, s a római Caracalla-termák színpada sok tekintetben a zárthelyi színpad eszközeivel dolgozik, megvan az a csodálatos fluidum, amely a Guckkasten-bühne világából hiányzik. S ezt az élményt állítja a Harmadik

Birodalom azután a népi közösség szolgálatába, amely népi közösség végelemzésben szintén metafizikai megalapozottságú, európai küldetésében csak úgy, mint sokaktól félreértett, de nemes szándékú Istenkeresésében.

A népi fogalmazású közösség-eszmény mellett a vallási közösség gondolatát és az ebben történő összeforradást szépen fejezik ki az ezidei pécsi szabadtéri játékok. Itt is már a környezet, a Dómtér kifejezi azt, hogy nem pusztán *játékról* van szó, hanem az istentisztelet titkainak, a keresztény vallás *igazságainak* megélevenítéséről. Itt is egy égbolt, egy környezet foglal össze nézőt és színészt. A színpad emeltsége, a szereplők kosztümje nem több, mint az oltár emeltsége, az istentiszteleti ruhák. Mert ami lejátszódik, az a jézusi megváltás misztériuma, s ez a keresztény nézősereg kollektív ügye is. Ezeknek a játékoknak célja is egy új, kultikus dráma megteremtése volt, az új drámáé, ami több mint pusztán műélvezői ingyencség, ahol az esztétikum a metafizikába transzcendál és annak csak részét alkotja. Ez a dráma már nem a nézőtől különálló, vele csak esztétikai kapcsolatba jutó alkotás, hanem kultuszcselekmény, s közönsége elmondhatja a római író szavaival: *tua res agitur*.

Ez a végső célja Adolf Linnebach új színpadi kísérletének is. (v. ö. Színpad, 1936. III—IV.) Az egész színház itt egység: amfiteátrumszerűen félkörben elhelyezkedő ülések előtt (mindenhonnan egyformán jól lehet látni, szemben a régebbi, szociális szempontok szerint beosztott Rangtheaterrel) helyezkedik el a szabadtéri dekorációk módjára, plasztikusan vagy félplasztikusan fölépített színpadi kép, amely vetítéssel is kiegészíthető. A színpad tulajdonképpen gyűrűforma korong, amely az egész nézőteret körülveszi, s amelynek nem látható részén már előre fölépíthetők a szükséges díszletek. A proscénium természetesen hiányzik s az egész térre közös kupolahorizont borul: erre vetíthetők a légköri jelenségek. «Állítom,» — mondja Linnebach — hogy a jövő színháza csak olyan színpadi ég alatt játszhatik, amely nincs már a proscénium, a színpadi keret mögött, hanem a nézők sorai fölé is boltosul. A természeti tünemények, felhők, villámok és a légkör egész játéka közvetlenül a nézőkre is fog hatni. A néző nem lesz többé elválasztva ezektől a jelenségektől, — nem lesz proscénium és színpadkeret — hanem közvetlenül mellette és fölötte éli át a játékot minden színi járulékával együtt. S ha attól természetesen el is tekintünk, hogy valódi záport és jégesőt zúdítsunk a közönség nyakába, mégis meg kell annak az érzésnek lennie, hogy a színpad esemé-

nyeiben magunk is részesek vagyunk. Nem tartom helyesnek azt az ellenvetést, hogy ez kissé túlzást jelentene és hogy a közönséget meg kell kímélni a lelki megrázkódtatástól és attól, hogy figyelme a játéktól elterelődjék. *Ellenkezőleg: az előadásnak épp az a célja, hogy a néző érezze ezt a megrázkódtatást.* A figyelem elterelését meg úgy lehet elkerülni, hogy csak akkor folyomunk ilyen hatásokhoz, ha azok a játéknak és a költő szándékának szolgálnak.»

Linnebach maga utal arra, hogy ez új színházban mindent lehet játszani: nagy színjátékokat, Shakespearet és a világ-irodalom klasszikusait, nagy operákat, Wagnert, Mozartot, Verdit, de akár operetteket is. Úgy érezzük azonban, hogy az új színházzal velejár a műsor transzponálása ideológiai síkra. A múlt század mulattató színháza helyett nagyobb mélységre kell törekedni. A klasszikus művekben az eszme kidomborítására van szükség, minden vonatkozásban pedig egzisztenciális értelemben vett elmélyülésre. Még látszólag könnyebb műfajok is lehetnek ideális értékek hirdetői, példa erre a német *filmgyártás*, amely e téren is példaadó, szemben a hollywoodi kufár-szellem, vagy inkább szellemtelenség silány alkotásaival. Az új színház ennek az elmélyülésnek fontos hordozója lesz és kell, hogy legyen.

Linnebach végcélja a közösség színháza, amelynek kultikus értelme és rendeltetése van. S erre kell törekednie az egész modern színházesztétikának, színi irodalomnak. El kell vetnünk a Guckkastenbühne kötöttségét s az egész sekélyes színpadi tucatirodalmat. Meg kell teremtenünk ismét azt az egységet előadás és közönség közt, amit ősi kultuszcsелеkmények résztvevőinek egész pszichofizikai lényét betöltötte, s amely a közösség metafizikai meggyökerezettségének hordozója, kifejezője volt. A drámának ismét áldozattá kell válnia, s ebben a magasztosság helyébe pusztá élvezetet állító proscénium-rendszer csak akadály.

A BOSSZÚ

*Néha arról álmodom, hogy koráll vagyok,
kövé pirosult szívem fölött vad hullámok
húznak dalt nekem, sirály szárnya
suhan testem felett s ujjaim hasadékán
osonnak apró halak, alattomos hátam
tengerhab veri és hosszú, sötét éjeken,
ha ember közelít, szívem zátonyként kiemelem.*

Nagy Méda

SZEPTEMBER FIAI

Irta: *Patrice de la Tour du Pin*

Néhány évvel ezelőtt egy fiatal költő tűnt fel a francia lírában, akinek hangja messzire kizengett a modern költészet ezerszínű zenekarából. Egészen más volt mint a többi. Senkihez nem lehetett hasonlítani. Megilletődött mélységek homálya borongott benne. Valami csodálatos és páratlan remegés. A titokzatos távolok ködébe szálló sejtelmesség. Mintha Poe Edgar borzongását emelte volna sejtelmes fényektől szántott egék felé valami csodákat áhító hit.

Ő sem volt azért elődök nélkül való, magános. Őt is ugyanaz a szárnycsapás ragadta a legtisztább, a kifejezhetetlen felé, amely Rimbaud, Rilke és Claudel költészetének olyan különös varázst adott. Mikor az első költemény megjelent tőle, — éppen az volt, amellyel most a Napkelet először mutatja be a magyar olvasóközönségnek — mindjárt a legelső soroknak, a remegő sejtelmes képek szövedékéből ez az ígéret sugárzott felénk.

«A költő, — írja róla Daniel Rops, — aki képes volt ebbe az átfogó látomásba belélehellni az ember minden sóvárgását ismeretlen tájak felé, az ősznek minden természeti titokzatosságát és annak a láthatatlan roppant szárnynak suhogását, amely felkapta a lelket lendületével, bizonyára képes bennünket elvezetni a költészetnek abba a titokzatos világegyetemébe, ahol a belső rengéstől föléledt szavak egészen mást mondanak, mint a köznapi nyelvben és ahol a tárgyak is kiszolgáltatnak valamit örök titkukból.

Patrice de la Tour du Pin költészete olyan mint csillogó, túlvilági fénnel és árnnyal előntött sziget, amelyen kívül esik minden, ami nem tiszta költészet. Ezt a költőt az ének puszta gyönyörűsége tölti el a haszon és érdek szomjától gyötört világban. Költészetében béke és menedék van, de nyugtalanságok, kísértő árnyak mély szakadékaiktól körül-tátongva. Minden igazán nagy költészet fél úton jár a Paradicsom és a Pokol első köve közt.

Patrice de la Tour du Pin kötetei napjainkig mind töredékei egy összefüggő egészé alakuló jövőndő nagy műnek, amelynek a szerző a *Summa* gyűjtő címet adta: Ennek a

toronyszerűen felmagasló épületnek lépcsőfokai az Öröm keresése (La Quête de joie), a Pokol (L'Enfer), a Szenvedés kegyelme (Le Don de la Passion), a Zsoltárok (Psaumes) és a Költészetbe zárt Élet (La Vie recluse en Poésie). Az itt bemutatott költemény, amely a Quête de joie című kötetből való minden magyarázó szónál jobban rávilágít Patrice de la Tour du Pin költészetére.

*Az erdőket körül a lenti köd megülte
Mind puszta volt, esőtől püffedt s hallgatag
És soká fujt a szél, melynek szárnyán repülve
A vad fiak más ég tájára szállanak
Az est csöndjén suhogva magasan fenn az ürbe.*

*Éreztem szárnyukat, az éjt szisszenve szelte,
Amint leoptak, a szírten keresve rést,
Hogy ott rejtezenek, míg jő a naplemente.
Vigasztalan szavuk gyors madárrebbenést
Vert föl, amerre nyúlt az árva lápok mente,*

*Hogy hirtelen beszólt az olvadás szobámba,
Alkonytájt a vadont mentem meghajtani.
Ködfátylas hold sütött, oly sápadt mint az ámbra
És nyom rémlett elém. Szeptember fiai
Hagyták szét tétován a szűk csapásba szántva.*

*Ködös, gyöngéd nyomot vetett a könnyű láb,
Kerekvágást szelt át s bolondul megkerülte.
Tán inni próbált itt az árnyban, majd tovább
Táncolt, magánosan járt, játékán örülve
Míg a bús alkonyat ázottan szállt alább.*

*Később eltűnt a nyom a hársak közt. A lába
A porhanyos talajt már alig érte itt.*

Én biztattam magam: Tán megtér hajnaltájba
 Meglelni még sebes röptű testvéreit
 S riadt félsz rázza, hogy hült nyomuk sem találja.

Biztos megtér ide, ha e tájon suhant át,
 A félhomályban, mely reggeltájt feldereng.
 Az égen nagy csapat költöző madarat lát
 S búbájtól hajtván jön szomjas szarvassereg,
 Amely elhagyja majd a tisztás mély nyugalalmát.

S jeges világú nap kelt már a lópokon,
 De engem gúzsba vert ott a csalóka várás.
 A kóbor faunt láttam, mely vackára oson
 S egy őzbak inni jött félőn a reggel párás
 Árnyán és fenn hollók rebbentek károgón.

És szóltam: Magam Szeptember bús fia
 Vagyok szívem szerint. Azzá tesz lelkem láza.
 A kéj vérem minden csöppjén égő iga
 És vad vágyamnak kell álmatlan éjtszakázva
 A szobák fullatag csöndjéből futnia,

Úgy bánik hát velem biztos, mint testvérével,
 Talán őrei közt ad majd nevet nekem?
 Hiszen szemem mélyén htvó, baráti fényt lel.
 Ha csak vágyó karom kitérve hirtelen
 A tisztáson elé, így nem riasztom én el?

Félénken menekül, mint megsebzett madár,
 De nyomon üzöm én, míg csak nem esd irgalmat.
 Megáll pihegve, nincs csöpp birodalma már
 Vérig hajszoltan áll, verten, két szárnya lankadt
 És tört fényű szeme csak a halálra vár,

*Karomba venném így és ha elszunnyad ott,
Lágyan simogatnám két szárnya pelyhes dombját
S a nád közé tenném vissza megfáradott
Kis testét, míg körül valótlan álmok fogják
S rá barát mosolyom, hullat langy harmatot,*

*De az erdők körét a lenti köd belepte
S a zord Észak felé fordulva kelt a szél
S kit csüggedt szárny emelt, mind elmaradt megette
És mind, kit veszni szánt s már halálba alélt
S ki más utakon tört egyazon terekre.*

*S mondtam magamban: Itt e koldus mart kopárján
Szeptember fiai nem szállnak meg soha.
A csapatból csak egy tévedt tán erre árván
Hogy lássa mily sívár az est és mostoha
E puszta láp melyen még legenda se jár tán.*

Kállay Miklós fordítása

AZ ÚJ FÉSZEK

Irta: *Csurka Péter*

PERJÉS Gazsi közel negyven esztendeje tanított egy akáclombos tiszamelléki kis faluban. Csendesen hulltak az évek, generációkat nevelt fel, de soha senki nem vette észre, hogy bizony ő már únja a dolgot, únja a sárga szeptembereket, a verőfényes júniusokat, a változatlanságot, melyben minden előről kezdődik, gyerekhad, lárma, lecke, iskolaszéki látogatások, idegörlő hétköznapiok, kevésörömű vasárnapok.

Ebben a nagy unalmában egyetlen titkos szenvedélye volt, mely olykor lázba hozta derületlen napjait. Ez a szenvedély pénzbe került. Nehéz volt bizony a tanítóasszony előtt (Isten nyugosztalja!) fizetéskor letagadni a krajcárokat, minden hónap elsején kitalálni valami ártatlan hazugságot, hogy hova tett öt pengőt, tíz pengőt?

Tette pedig Gazsi bácsi nevezett pengőket, teljesen egyedülálló, társtalan szenvedélyére, a m. kir. osztálysorsjátékra. Húzások idején már kora délután kigyalogolt a messzi állomáshoz, várta a gyorsot, mely az első délutáni ujságot hozta, amiben benne volt a «diszta». Természetesen lelki szemei előtt a levegőben cikázott a saját száma, az a bizonyos 37.202, mint a főnyeremény csodálatos nyertese.

Igy ment ez már vagy harminc esztendeje, de szegény Gazsi bácsi ez alatt a hosszú idő alatt még egy árva polturát sem nyert. Még azt sem mondhatta, mint sokan mások, hogy legalább a pénzét mindig visszanyeri. Szakadatlanul vesztett. És ilyenkor vesztés délutánokon kint sétált a Tisza partján, szelíd átkok és szitkok özönével terhelte meg a 37.202-öt mint a világ legszerencsétlenebb számát. Egyenesen istenverést látott ebben a számban, amelytől csupán «kabalából» nem tudott szabadulni, mert attól félt, hogyha egyszer kicseréli, pont akkor fog nyerni vele valaki más. Igy aztán együtt sétáltak harminc esztendeje, a szám és

Gazsi bácsi engesztelhetetlen gyűlölettel és utálattal el-
telve egymás iránt.

Történt pedig egyszer, hogy a szám, az utált és
gyűlölt szám megszánta régi tarisznyás társát és hatvan-
ezer pengőt nyert Gazsi bácsi egyszerre. Amikor felvette ezt
a töméntelen pénzt a pesti bankháznál, ott egyáltóhelyében
kijelentette :

— Most már annak a magos Vármegyének se tanítok
tovább!... Elég volt harmincnyolc esztendejig egyhuzom-
ban!... Még a nyugdíjról is lemondok, csak hagyjanak
engem békében!... Átadom a helyemet az unokaöcsém-
nek, aki ugyan tanár ember, de amióta megkapta diplomáját,
hát sétál Pesten, a körutakon.

* * *

Liften ment fel a negyedik emeletre. A folyosókat
körüljárta, míg nagynehezen ráakadt unokaöccse név-
jegyére egy kopott, sárga ajtón. *Dr. Perjés Károly*. Becsen-
getett. Maga Károly nyitott ajtót.

— Szervusz ecsém Károly!... Sietek... Ne is ölel-
kezzünk, hanem mond meg nekem, hogy akarsz-e valami
jó állást?...

— Hogyne akarnék!

— Na akkor csomagolj hamar és megyünk!...

— Mégis hát... micsoda?...

— Semmi csoda!... Ne kérdezősködj!... Csoda csak
velem történt! Indulj és majd megtudsz mindent!

Május vége volt. Az ég mérhetetlen magasságban
tündökölt, alatta tejfehér báránycsok ballagtak, mint
hangtalan sóhajok. A déli szélben végtelen zöld vetések
hullámzóttak, a lomkoszorúba font falvak úgy himbálóztak
a messzi délibáb közepén, mint óriás bárkák a tengeren.
Károly megittasodva nézte a vonat ablakaiból ezt a ritkán
látott képet. Ő a pesti aszfalton nőtt fel, a lármás, zsivajos
nagyvárosban s ha kívül került néha a városra, mindig
megsuhintotta az örökkévalóság, a végtelenség csodája.
Olyankor szeretett volna repülni át lankásokon, hegyeken,
rónákon át, kimenekülni a nagy város körengetégeből.

És ime most váratlanul a színpompás nagy magyar Alföldön repül vele a gőzparipa!... Nem kérdezősködött, mert Gazi bácsinak az volt a kikötése, hogy várja be sorsát úgy, ahogy majd az események következnek. Így aztán még nem is sejtette, hogy milyen állásról van szó. Megérkezésük után elbámult, mikor bátyja összehívta az iskolaszéki tagokat, előljárókat és szólásra emelkedett. Szólt pedig imígyen:

— Mélyen tisztelt iskolaszék!... Harmincnyolc esztendeje eszem a község kenyere. Nem volt szűk kenyér, nem volt bő kenyér, de jó kenyér volt. Immáron most én ezt a jó kenyeret hálás szívvel köszönöm meg, nyugalomba vonulok. Nyugalomba vonulásommal nem akarom megterhelni szeretett községem pénztárát: ünnepélyesen kijelentem, hogy nyugdíjamról és annak járulékairól lemondok. Ezzel szemben csak az volna a szerény kérésem, hogy örökömbé ezt a fiatalembert, unokaöcsémet, doktor Perjés Károlyt tegyék be választás nélkül, aki okleveles tanár, vérrokonom, méltó utódom lesz.

Leült, derűsen nézett széjjel. Az iskolaszék eleinte szóhoz sem tudott jutni, míg Szépkuthy tiszteletes úr, az iskolaszék elnöke rá nem döbbent a percek nagyszerűségére és el nem kiáltotta, hogy éljen!... Erre a többiek is éljeneztek. Egyhangúlag elfogadták a lemondást és hogy nyugdíj se kellett, hát egyhangúlag kikiáltották dr. Perjés Károly tanár urat, tanítónak. De örültek is a szép szál tanítónak, mustrálgatták, paroláztak vele. Károly ámult-bámult a sors forgandóságán.

— Hát szervusz ecsém Károly! — köszönt pár nap múlva Gazi bácsi útrakészen — Én most utazom Kassára Bözsi jányomhoz. Onnan meg Kolozsvárra megyek a másik jányomhoz. Csak majd aztán megyek le Szabadkára, a harmadik jányomhoz...

— Csókolom Bözsit, Karolát és Vicus nénit... Neked pedig hálás szívvel köszönöm meg újra Gazi bátyám...

— Nanana!... Szervusz!... A lakás rendelkezésedre áll... Lehet, hogy a nyáron lejövök hozzád nyaralni...

Károly ottmaradt. Habzsolta magába a tiszaparti falu tisztaságát, illatát. El-eljárt az öreg tiszteleteshez, a plébánoshoz, a jegyzőhöz, a gyógyszerészhez. Már a vizsgák elmúltak, mikor megkérdezte a fiatal doktor-tanítót a tiszteletes úr:

— Te öcsém, voltál már mindenütt látogatóba?

— Az előljárókat gondolod Rókus bátyám?

— Igen. Törvénybíró, esküdtek, presbiterek, meg a többi...

— Azt hiszem, hogy mindenkinél tisztelegtem...

— Hát Palotai kurátoréknál voltál?...

— Palotai kurátorék?... Ott bizony nem voltam, nem ismerem őket...

— Teremtette!... Oda pedig menj el!... A malom melletti szép ház az övéké!

Károly megígérte, hogy rövidesen elmegy Palotaiékhoz.

* * *

Azonközben pedig a kánikula baktatott lassan előre a Tisza partján. Károly, amilyen mohón habzsolta magába az első hetekben a magyar falu áhítatos csendjét, az akác-erdő zizegését, a nyírfák susogását, a csillagokkal kivert nyári éjszakákat: az utóbbi napokban mégis úgy érezte, hogy nagyon egyedül van a Tiszapartjával, az akác-erdővel, a csendet szitáló nyári éjszakákkal. Fájt neki valami. Hogy ő nem született belé a falu áhítatos csendjébe. Ő megszokta a város ezerhangú orkeszterét, a tülekedést, az emberi forgatagot, melynek örvényében hanykolódott ő is sok éven át, lebukott, felmerült, megfeszített karcapásokkal úszott a hullámmásban. Ő küzdelemre született, birokra, viadalra!...

Búsan járt-kelt a nagy tanítói házban, a szobákban, ahol a bútorokból ódon illat terjengett széjjel és szű percegett a roskatag almáriumban. Hogy rendezi be ezt a hat szobát, ha majd Gazsi bácsi végleg elköltözik?... Minek neki hat szoba?... Mit csinál azzal a harminc hold földdel, mely fizetése jórészét teszi ki?... Hogy gazdálkodik, mikor fogalma sincs a gazdálkodáshoz?...

Szinte kétségbeesetten nézegette a fürdőhelyek prospektusait a kaszinóban... Elhatározta, hogy elutazik. A szünidőt a fővárosban tölti, azután lemegy a Balatonra is. Évközben pedig a pályázatok lavináját zúdítja a városi iskolákra... Végére is neki tanári diplomája van, neki középiskolában van a helye!... Nem marad falun!

Csomagolni kezdett. Holnap már utazik is!

Vígan ment ki a falu szélére, a malom melletti gátakhoz. A lehanyatló nap pazarul szórta arany sugarait a tájra, arattak mindenfelé a határban, suhogott a kasza, marokszedő lányok nótáját verte felé a lanyha szél. Állt a malom mellett és a malomról eszébe jutott Palotai kurátor. Balról szép nagy tágas udvarházat pillantott meg. Ha már itt van, gondolta, lerőjja az adósságát. De kik ezek a Palotaiék, hogy annyira a lelkére kötötte őket a tiszteletes úr?!

Ősz ember állt az udvar közepén. Lehetett vagy nyolcvan esztendő. Köszöntötte.

— Palotai kurátor uramhoz van szerencsém?

— Én az apja vagyok... A fiam a kurátor.

Károly megmondta a nevét és hogy ő az új tanító.

— Nagyon örülök, uramöcsém, de a fiam nincs itthon... Arat asszonyostól, gyerekestől.

Egy égbenyúló jegenyére mutatott.

— Ott a jegenyénél kezdődik a mi kis birtokunk. Kis séta az egész, tanító úr!

— Estefelé tán haza jönnek?

— Nem hinném!... Mert a csillagok alatt hordják a kévéket keresztbe, hajnalban pedig a harmatos fűből kötelet csavarnak. Bizony ez a sorja most a falusi embernek, éjjel nappal meg kell fogni a dolog végét!

Károly egykedvűen haladt a tarlón a jegenyefa irányába. Jócskát gyalogolt már, midőn messziről látta, hogy két férfi szeli a rendet, utánuk két nő öleli kévékbe az istenáldást.

* * *

— Az ott a feleségem, meg a fiam, im itt meg a lányom — mondta Palotai kurátor dr. Perjés Károlynak — Gyertek csak Ágnes!

Kézfogással üdvözölték egymást. A fiatal Palotai szép szál legény volt, napbarnított arca sok értelmet sugárzott. Palotai Ágnes pedig . . . Különös érzés szaladt át Károlyon, mikor Ágnessel kezét fogott. Mintha valami ős húnivadék kései vadvirága illatozott volna előtte Palotai Ágnesben. Pusztai rózsza, aki leányságának pompázó színeiben össze gyűjtötte a tisztatáji rónák minden szépségét, báját, illatát.

— Palotai Ágnes vagyok! — mondotta csengőn, mosolyogva és kivillogtak habfehér fogai.

— Sajnálom, hogy ez alkalommal van szerencsém — szólt idős Palotai —, hogy nem otthon a háznál . . . Na de tessék, menjünk egy kicsit a jegenye alá . . . tanyázzunk . . .

— Csak ne zavartassák magukat kérem . . . Csak tessék tovább folytatni . . . Így is válthatunk egy pár szót . . . Én majd kísérem Palotai uramékat! . . . Kötelességemnek tartottam bemutatkozni már és tekintettel, hogy holnap elutazom . . .

— Persze, unalmas itt ügye? . . .

— Nem mondom, hogy nem, mert hiszen nincs társaságom . . .

Palotaiék újra munkába álltak. Ágnes az apja után szedte a maradékot és ahogy haladtak lassan a renddel előre, Károly úgy követte őket. Beszélt, beszélt, el elhallgatott, szeme találkozott a lány tekintetével.

— Ha az ember sokáig nézi ezt az egészséges munkát, szinte kedvet kap hozzá! . . .

— Tessék tanító úr! . . . Váltson fel engem! — válaszolt tréfásan Palotai — Lássuk melyikőnk vág külön rendet? . . .

Károly hirtelen ledobta kabátját, feltúrte az ingujját.

— Na Ágneske, nézzük győzi-e szedni utánam? . . .

Nevettek. Károly nekifeszülve kaszálni kezdett. Nehezen mentek az első csapások, de összeszedte minden erejét és igyekezetét, hogy szegyenbe ne maradjon.

A nap lebukott az égről lobogó lánggal égve. Ágnes és Károly messze jártak egy búzasávon. Palotaiék már rakták a keresztekét.

— Na Ágneske — szólt Károly kipirulva a tábla végén — Mit szól hozzá, tudok-e kaszálni? ...

— Mintha mindig ezt csinálta volna!

— Pedig, most már megvallom őszintén, most volt először kasza a kezemben ...

— Elhiszem ... Csak az a kérdés, hogy bírná-e egyfolytában regeltől estig a munkát? — évődött a lány.

— Bírnam ... egy feltétel alatt ...

— Halljam!

— Ha magát érezném mindig a hátam megett ... Hallanám a hangját és néha belenézhetnék a szemébe ...

A lány felkacagott. Az este vörös fénnel borította be a mezőt, a levegőben láthatatlan kis lények zizegtek, a termő élet párázott körülöttük. A leány nem bírta Károly szemeit, letört fejjel fordult félre, majd az égre nézett, ahol halovány kis csillagmécsek gyúltak ki és egyre jobban fényesedtek.

Aztán már szótlánul forogtak a keresztrakásnál, magukon érezték egymás tekintetét a sötétben. Ágnes néha felkacagott.

— Megfordítva, megfordítva doktor úr! ... Torzsával kifelé a kévéket! ... Úgy elverné a jég, az eső aratásig, vagy elhordanák az égi madarak! ...

A jegenyefa alatt pedig már rotyogott a csirkepaprikás.

— Kész a vacsora! — kiáltott Palotainé.

— Menjünk, tanító úr! ... Tartson velünk! ...

Károly szabadkozott, de mikor felcsendült Ágnes hívó szava, megadta magát.

— Dehát most itt kint bizony körülüljük a bográcstól és úgy kanalazunk ... Volt már módja ilyenben doktor úr?

Károly azt mondta, hogy ajjaj, volt bizony, de nem mondott igazat. Megjött a fiatal Palotai is, aki a másik dülön járt ezalatt, ahol a sommás aratók végezték be a napi munkát. Ő is a bográc mellé kuporodott és beszélt.

— Izlik doktor úr?

— Nagyon ...

A zsrát fényében tündököltek nagy barna szemei ifjú Palotainak.

— Hát bizony, nem mondom, hogy valami fényes lokálban, fehér abrosz mellett nem jobban ízlene a csirkegulyás . . . Cigány, vagy valami szalonzenekar finom keringőt játszana, frakkos pincérek ugrálnának . . . Nem mondom, hogy ez nem kellemesebb . . . De így szebb, így valóbb és romantikusabb az Isten szabad ege alatt, csillagmiriádok fényében elfogyasztani azt, amiért megdolgoztunk . . . És így a tradíciókhoz is hűek maradunk . . . A bogrács, mintha már nem is edény volna, hanem valami hatalmas pusztai virág, kalapalakú kamélia, mely itt terem a nagy magyar sík ezer virága közt . . .

Dr. Perjés Károly okleveles középiskolai tanárnak a torkán akadt a csirkecomb. Bámult. Visszacibálta nagyhirtelen a szavakat: lokál, szalonzenekar, tradíció, romantika . . . És az, aki ezeket a szavakat mondja, egy feltúrt ingű, napégetett legény . . . Mi ez? . . . Ki ez? . . . Mik ezek, kik ezek az emberek? . . .

* * *

— Igen tanár úr — beszélt ifjú Palotai az úton, midőn Ágnessel kísérték vissza dr. Perjés Károlyt a falu felé — a jogi diplomámat bekereteztettem, otthon áll a falon. Nem tülekedtem, nem szaladgáltam állás után. Visszajöttem az ősi földhöz, ahonnan elindultam, Túrom, fordítom, gyomlálom a rögöt és mikor a barázdában lépegetek az eke után, érzem az istenáldotta föld melegét és megelégedett vagyok. Amit apám és őseim kezük munkájával szereztek, igyekszem én is megtartani, esetleg gyarapítani. Nem járhatok hátratett kezekkel, mert kicsi az ugar, amit bevetünk, dolgozni kell nekünk is benne . . .

— Én nagyon sokra becsülöm a tanár urat, hogy lejött a mi kis falunkba tanítónak, bár tanári diplomája van, de . . .

— Óh kérem, szót sem érdemel! — dadogott Károly és szerencséjére a sötét estének, nem láthatták meg, hogy milyen vörös lett — És Ágneske is — háritotta el magáról a szó, úgy veszem észre, hogy szintén tanult? . . .

— Igen, de én nem szeretek ezzel dicsekedni!

— Miért? . . .

— Mert... Na magának elárulom, de ne mondja senkinek... Tavaly az érettségim megbuktam matematikából...

* * *

Dr. Perjés Károly váltakozó érzésekkel bandukolt a sűrű estében a tanítói lak felé. Úgy érezte, hogy a két fiatal Palotaiban a magyar jövővel találkozott. Vagy talán már a jelennel?... Igen!... A magyar sors állott előtte a maga nehéz élniakarásával, a maga bölcs lemondásával, megalkuvásával, de a maga ragyogóan tiszta arculatával.

— Nem tülekedem... Sokan vagyunk... Szegény a mi kis hazánk... Elfogadom azt, ami adódik... — csengettek vissza fülébe ifjú Palotainak a szavai...

Otthon az asztalán különféle fürdői prospektusokat talált, miket a kaszinóból kéretett át még délután gazdasszonyával. Kedvetlenül nézegette a fürdői strandokat, pavillonokat, sétányokat és úgy tetszett neki, mintha minden lugas, pavillon ablakból egy napégetett szép leány arc mosolyogna reá.

— Ágneske!... Palotai Ágnes!

Bármerre nézett, mindenütt csak Palotai Ágneset látta. A marokszedő leányt, aki tavaly érettségizett, de megbukott matematikából...

— Nem baj, édesem, gyönyörűm! — suttogta az ócska bútoroknak — Te szép tiszaparti rózsza, nem baj, hiszen minek neked matematika, minek, ha az enyém lesz?!. . . Mert az enyém lesz, az én édes asszonyom!

Megpillantotta csomagjait, miket nagy rendben ma délután összepakkolt. Nekiállt, bontani kezdte őket és ruháit gyorsan visszarakta a szekrénybe.

* * *

Gazi bácsi egész nyáron mindössze két «anziksztot» írt neki. Azokon is csak az állott, hogy: csuda meleg van itt is, meg emitt is kedves ecsém. Azután meg teljesen nyoma veszett az öregnek.

Egy szeptemberi napon Károly kint állt az iskola

előtt, a gyerekeket eresztette haza, egyszercsak látja, hogy a főuccáról befordul Gazsi bácsi, botjával hadonászik felé:

— Szerbusz ecsém, Károly . . . hehehe . . . Megkerültem.

Megölelték egymást. — Hanem tudod-é édes öcsém, nagy baj van!

— Na? — képedezett Károly.

— Megbántam, amit tettem! . . . Megbántam, hogy tégedet ide bolondítottalak . . . Azt hittem, hogy én megtudok élni munka nélkül is . . . De ez lehetetlen ecsém! . . . Hogy én ne tanítsak? . . . Belehalnék! . . . Hát aztán úgy gondoltam, hogy tégedet visszaküldelek Pestre, te úgy is tanár vagy, kapsz te tanári állást is, tehát menj vissza . . . Add vissza a helyemet! . . . A tanítói fizetést persze mindig krajcárig elküldöm neked, csak hagyjál engem édes ecsém a régi fészkenben, hagyjál engem dolgozni! . . .

Károly sokáig bámult. Aztán csendesen szólt:

— Gazsi bátyám, nem tehetek eleget a kérésének . . .

— Ne okoskodj! . . . Értsd meg, hogy nem tudok dolog nélkül meglenni! . . . Az ördög vitte volna el azt a lutrit! . . . Meg aztán visszavágyom, mint madár a régi fészkébe! . . .

Ez az éppen, Gazsi bátyám, hogy már én is fészket raktam itten.

Ágnes kacagása szállt feljűk a kertből.

— Jöjj csak kedves! . . . Megjött Gazsi bácsi — kiáltott Károly.

Ágnes irulva, pirulva, mint pompázó rózsa, mely lábrakelt a virágágyból, imbolyogva jött feljűk.

— Nem tudhattam hol van Gazsi bácsi, különben meghívtam volna az eskűvőnkre. De ne búsuljon édes bátyám, megfelezzük az iskolát . . . Gazsi bátyám lesz az igazgató! . . . Jó lesz?

Az öreg Perjésnek könnybe lábbadt a szeme, meghatottan ölelte át a fiatalokat . . .

ATTILA LOVASSZOBRA

(Képmelléletekkel)

Irta: *Hekler Antal*

AZ UTÓBBI években, mikor Attila legendás alakja nemcsak a történeti kutatást, hanem a regényírók képzeletét is erősen foglalkoztatta, a Százados-úti művésztelepen egy magyar szobrász lelkében is újjászületett Attila és pedig oly lenyűgözőn meggyőző alakban, hogy láttára a nagy fejedelmet többé másként el sem tudjuk képzelni. Attila egész lénye benne van abban a hatalmas lovaszoborban, mely Cser Károly agyában hatesztendős ázsiai hadifogsága idején fogant meg. A szobor nem pályázatra készült. Születésénél szerencsére nem segédkezett semmiféle fontoskodó bizottság. Az alkotó képzelet lendülete tehát nem forgott veszélyben. A műteremből, hová csak véletlen sodort, azzal a meggyőződéssel távoztam, hogy a magyar lovasszobrok sorozata egészen kivételes alkotással gazdagodott. Nem volnék méltó az őrhelyre, hová hivatásom állított, ha erről a meggyőződésemről nyilvánosan is hitet nem tennék.

Ikonografiai hitelességről Attila ábrázolásánál már eleve alig lehet szó, hiszen külsejéről alig pár, nagyon általános adat áll rendelkezésünkre. A fennmaradt leírások zömök, sárgabőrű, kevésszavú embernek rajzolják, kinek keskeny-vágású, mélyenfekvő szemei fürkészőn tapadtak a szemlélőre. Lényében volt valami vad fenkölttség, mely tiszteletet és félelmet parancsolt. Az elhivatottság büszke tudata benne égett minden szavában és minden mozdulatában. Némasága még beszédénél is félelmesebb volt. Ez a lelki arckép a külső vonások fogyatékoságáért bőségesen kárpótol. A művésznek, kit a történeti hitelesség sokszor múzeumszagú külső kellékei nem kötöttek, ezt a lelki jellemképet kellett szobrával kifejezésre juttatni. Törekvése sikerült, mert Attiláját külső hitelesség hijján is hajlandók vagyunk történeti igaz-

ságnak elfogadni. Az összbenyomásnak ezzel a lenyűgöző igazságával s a belső hitelesség diadalmas erejével szemben a külső hitelesség kérdése úgyszólván jelentőségét veszítette. Művésznünk Attila-elgondolása époly kevéssé tűr ellentmondást, mint az a nagyszerű Honeros-arckép, melyet a hellenisztikus szobrászat megbízható külső hagyományok hiányában tisztán irodalmi ihlet alapján alkotott meg.

A kivételes feladat szobrászunkat kivételes megoldáshoz vezette. Az utóbbi századok csaknem minden lovaszobra a Marcus Aurelius—Gattamelata—Colleoni—Trivulzio nemzetségéből származik. Cser Károly Attilájának az őseit legföljebb a távol Kelet kisméretű terrakottaszobrai között találjuk meg, melyek a lovat léptetés és ágaskodás helyett rendesen feszes terpeszállásban ábrázolják. Ennek a koncepciónak nagy méretre való kiérlelésével a Kelet művészete adós maradt, minthogy a monumentális lovaszobor problémája itt sohasem vált otthonossá.

Cser Károly szobrában azonban a kis keleti mag új szellemi és formai tartalommal telítve nagyszerű világtörténeti jellemképpé terebélyesedett. Ami a szemlélőt már első pillantásra megkapja, az az elgondolás fölényes biztonsága és merész frissége. A próbálkozás és kiérlelés fáradtságának semmi nyoma. Ez az Attila nem tartozik a fáradt szobrok közé. Még érzik rajta a belső meglátás ihletének a sodra. Kicsinyes valóságosságnek, a részletek kultuszának ebben az elgondolásban nincs helye. Minden részlet, mint az organizmus egy-egy szerve, önjogúságát feladva, az Egészet szolgálja csupán.

A megszegett nyakú paripa büszke terpeszállása szinte csak talpazata annak a zordonarcú lovasnak, aki kengyelében felállva s a nyeregkápán keresztbe fektetett Isten kardjára támaszkodva sötét pillantással, félelmesen mered föl előttünk. A merészen ívelődő hatalmas melkason világhódító erők feszültségét érezzük. A szobornak vannak mindent felszívó, döntő főnézetei, de nincs egyetlen oly nézete sem, mely kínos torzulásokat és elnyeléseket eredményezne. Az egymásra utaló és egymásba kapcsolódó nézeteknek ez a kiérlelésé a legszobrászibb feladat, melynek nehézségeit

Michelangelo nyomán már Benvenuto Cellini is bőven feltárta. Az a mód, ahogy Attila lova fejét a szügyébe vágja, nemcsak az okos állat büszke készségét fejezi ki, de azt is lehetővé teszi, hogy a lovas, kit művészünk elgondolása a Végzet erejével ruházott fel, a homloknézetben is mindenható erővel érvényesüljön. Szobrunkon ló és lovas egyetlen akaratban elválaszthatatlanul forranak össze. Itt nincs szükség kantárra. A lovas hősi nagysága és elszántsága a lóra is átsugárzik, melynek állása és fejtartása nem ráparancsolt engedelmesség, hanem nemesítő akaratkultúra eredménye.

Attilát így megálmodni csak magyar lélekkel lehetett. Ennek az Attila-szobornak, mely mulandó agyagból ércebe kívánczik, mielőbb helyet kell kapnia Budapest valamelyik megfelelő terén. Így kívánja ezt a magyar művészeti kultúra becsülete. A sok rossz és közepes szobor között pár jó is elfér.

VERS A HALOTTHOZ

*A perc a percnek tükre csak
és tartalmuk csakis te vagy,
magadra hagyva meztelen, —
lehullt a nyugtalan lepel:
a megmásító mozdulat.*

*Itt vállalnod kell önmagad,
itt nem lóbálhat rongyokat
örök valód fölött a szél.
Maradsz örökre kőkemény
s lezárt, akár a kárhozat.*

Pilinszky János

ELIZIUMI BESZÉLGETÉSEK

Goethe és Madách*

Irta: Hankiss János

(Halk zene, a későbbi hangosabbá és érthetőbbé váló angyalkórus most még távolról, a mélyből szól. Ez festi alá a NŐI HANG bevezető verseit.)

NŐI HANG:

A végtelen égbolt
 Most végtelenebb,
 Az angyali kórus
 Éneke szebb.
 A jellegredőzet
 Él és remeg,
 Mert köztük időznek
 Nagy szellemek,
 Kik egy világot
 Karoltak át,
 Őstítkok leplén
 Hatoltak át,
 Akiknek nem volt
 Elég a föld,
 Akiknek lelke
 Magasbra tört
 S a földi törpék
 Feje felett
 Az égtől kértek
 Feleletet.
 Válasz az égből:
 Ritka csoda,
 Csak a halál ad
 Kulcsot oda,
 S hogyha a válasz

Mégsem marad el,
 Az — égi ajaknak
 Való eledel.

Itt mélyretekintő,
 Magashomlokú agg
 Lába alatt sugaras
 Felhővonulat.
 Olimposzi isten,
 Fényből eredő,
 Dé emberi: arcán
 A sűrű redő.
 Nyugvása: feszültség,
 Küzdelme: fölény, —
 A végzet elalszik
 A poeta ölén.
 Germán hatalommal
 Így senkise élt,
 Sorsot a sorssal
 Így senkise mért.
 Pártos erőszak
 Láza helyett
 Lángesze hajtat
 Előtte fejet.
 Faustja a földi

* Az «Eliziumi beszélgetések» első próbáját Zrínyi és Napoleon címen mutatta be a Rádió, amely a «dialogues des morts» ősi műfajának felújításában a hangjáték új lehetőségeit fődözte fel. A lát-hatatlanok hangja a rádióművészet legnagyobb és legjellegzetesebb orma: a spiritualizmus felé mutat. Színpadon szinte lehetetlen volna illúziót kelteni kísértetekkel: a rádió hangszínpadán annál inkább otthon vannak e testetlen lelkek. A szerk.

*Körből kitört,
Hiába marasztáná
Vissza a Föld!*

*Ott, vele szemben . . .
Szikár, fekete arc.
Ebben a szemben
Ki nem alszik a harc!
Szelleme éled
Elvi vitán,
Izma-feszült magyar,
Tüzes, ifju titán.*

*Ijju — örökre! —,
Mert hite friss,
Leomlik előtte
Élt élete is;
Minden keserűség
Följebb emeli;
Serlege mélyén,
Mely könnyel teli,
Még az öröm is
Édes ízű,
S a könnyből gyöngy lesz,
Tisztavízű.*

MÁSİK NŐI HANG:

*Mélyen alattuk
Forr ezer örvény,
Emberi sors és
Emberi törvény.*

*Itt, a magasban
Angyali kardal
Halk diadallal
Száll, mint a tömjén . . .*

(Közben a kardal közelebb jött smost a *Faust* «Chorus mysticus»-ának záródalát énekli:)

*Ami elmúlik,
Az puszta hasonlat,
A földöntúli
Itt tényekbe olvad.*

*A le nem írható
Életre kel,
Az örök női Jó
Égbe emel.*

MADÁCH: Igen, sokszor járt az eszemben a misztikus égi karnak ez a pár sora. «Ami elmúlik, Az csak hasonlat, A földöntúli Tényekbe olvad. A le nem írható Életre kel, Az örök női Jó Égbe emel.» Az én magyar hagyományaim szerint Kegyelmességed egész művének ez a legkönnyebben érthető lényege: az, hogy való, ami nem látszik annak és ami annak látszik, az meg «puszta hasonlat». Mert mi magyarok gyakrabban éltünk a reménység kovásztalan kenyerével, mint a valóraválás meleg, piros cipójával . . .

GOETHE: Köszöntelek, nemzetes úr, elmélyedő magyar, aki még itt is régi verseken elmélkedel. Faustom utolsó pár sora nekem is tetszik: jól kifejezte egyetlen pillanatom egész tartalmát. Azt is sokan mondták, hogy «egészen benne vagyok». De ez nekem kevésbé esik jól, hiszen annyira élveztem életem örök változandóságát, ezer színét, a mindent-megpróbálás gyönyöreit . . . (Kis szünet.) S hogy a nemzetek jellemének terére kövessék, azt hiszem,

ebben a pár sorban az én nemzetem jobbik fele is megtalálja a maga képét, mert szereti feláldozni a kézzelfoghatót az érzékeken túli értékekért és a más a holnapért. De ez persze egészen más, mint amiről te beszélsz. . . A te nemzetedet, sajnos, csak messziről ismertem.

MADÁCH : Pedig a sors csaknem úgy fordult, hogy Budára költözöl fejedelmeddel !

GOETHE : Hogyhogy? . . . Erre nem emlékszem . . . Azaz-hogy mégis ! Persze, persze ! Furcsa kaland volt s mint állam-miniszternek egy-két ugyancsak ravasz és kacskaringós francia levelet kellett írnom miattatok.

MADÁCH : Honfitársaim nagyon büszkék ezekre a leveleidre ! Amikor a kalapos király meghalt, a kurucabb részük szívesen vett volna más házból való uralkodót. A magyar koronát felajánlották a porosz királynak s aztán a te uralkodódnak, a szász-weimari hercegnek, akinek ezidőtájt mindenfelé trónt kerestek.

GOETHE : Lengyelországról is szó volt . . .

MADÁCH : Igen, igen ! Látom, emlékszel már ! De Te kötötted, hogy csak úgy indulhatunk el tervünk kivételére, ha a poroszok megizenik a háborút Ausztriának. És mert a poroszok hallgattak, a szép terv is kátyúba esett. Az egészből csak ennyi maradt : kacérkodás azzal a szép álommal, hogy Goethe a mi miniszterünk lehetett volna.

GOETHE : Álom, álom . . . Nekünk, hivatásos álmodóknak az álom több, mint a valóság. Hiszen, magad ismételted : «Ami elmúlik, csak pusztá hasonlat» . . . és viszont ! És mégis mind a ketten benne voltunk az élet legforgóbb árában, úsztunk vele . . .

MADÁCH (közbevág) : S még többet *ellene!* — hál' Istennek. Mert az árral úszni mindenki tud . . . A Te életed is csak külsőleg volt olyan síma, kényelmes, természetesen ívelő. Belül neked is voltak harcaid, ha mással nem, a kifejezéssel. Az én életem meg csupa tragédia, keserű vívódás s végül egy későn érkezett diadal.

GOETHE : Ne is mondd tovább, a párhuzam még utóbb nem válnék dícséretemre. Tudom, a Ti nagy Petőfitek is gyűlölt a maga fiatal hevével, mert «zsarnok» miniszterének szegődtem . . . «Zsarnok» ! az a szegény, jó Karl August ! Szóval nagyon is úsztam az árral . . .

MADÁCH : Régi idők ! Egyenesvonalú, tiszta ifjúság ! Milyen egyszerű is neki minden ! Milyen természetesen rendeződnek rangsorba az ő értékei : szabadság, szerelem, egyéni élet. S minél mélyebbre néz az ember, minél több tapasztalatréteget

feszít le az öreg Föld csontvázáról, annál bonyolultabb minden. Faustod sorsa és lelke egyre mélyebb lesz, Ádámom sorsa és lelke egyre súlyosabb s megoldást már csak itt találnak, az Úr térdeinél. A tapasztalás és szenvedés lépcsőjének legmagasabb fokáról, amikor már alig vonszolják magukat, térdre esve belepillantanak az égbe. Amíg ifjúi göggel, egyenes derékkal, fölszegett fejjel lépkedtek, semmit sem láttak.

GOETHE : Amint így hallgatlak, eszembe jut, hogy a földi kutatók hányszor egymás mellé állították a *Faustot* és az *Ember Tragédiáját*. Apróra kimutatták, miben hasonlítunk egymáshoz, miben különbözünk. Tudod-e, hogy nem is olyan érdektelen ez a kérdés? Persze mindegyikünk a maga lelkének problémáját írta meg s a párhuzam inkább csak külsőségekre, formai megoldásokra vonatkozik. Ez pedig korunkban volt: mind valami átfogót akartunk alkotni, amiben benne legyen minden rólunk és a többi emberekről. Ezért zsúfoltam én úgy tele a Faust második részét mindazzal, amit tudtam: geológiával és teológiával, vallástörténettel és néprajzzal... De ami ezen túl van és ha tudjuk, hogy mindegyikünk mást csinált, akkor igazán érdekes az a földi ízű kérdés, amit így szoktak összevonni: «Goethe és Madách», vagy: «Madách és Goethe». Úgy-e?

MADÁCH : Nem is tudod, milyen mélyen bűgő hűrt ütöttél meg a szívemben! Hányszor mondták művemre: «a magyar Faust». És ez megtiszteltetésnek is beillenek és mégis... nekem fáj. Többet nem akarhattam, mint a Faust, de mást, mást akartam... mást alkottam. Te magadból indultál ki mindig: gazdag, tetszésedre kigyózó életedből, saját benső problémáidból. A «nagy ember» egyéni boldogsága, — ez izgatott legjobban, egy életen át. A csendes és bölcs titáné, akinek mégis kevés az egy embernek jutó hely ezen a földön. Te is «Faust» vagy, — nem: leleplezlek, Te *magad* vagy Faust, aki egyetlen tökéletesen boldog pillanatot akarsz, mert úgy érzed: ez kijár neked. De ez a pillanat a felül nem múlható meglepedés és gyönyörűség pillanata kell, hogy legyen... A világ múlt örömei, megkeseredő mézei nem elégíthetnek ki. Margitod halálos szerelme is, bocsáss meg, a Te életedből való, ha nem is úgy, ahogy megírtad, művészi fokozással... Margit szerelme nem elégíthet ki, Szép Heléna nem maradhat melletted: a két boldogtalan anya nem adhatja meg neked azt a pillanatot, amelyet visszamarasztanál: «Ne menj, maradj még, drága perc!» — Minden elmúlik hűsödtől, csak a másokért való munka marad meg. A Gond vakká tesz, de Te vakon is ezt a munkát kémeled s ennek a munkának büszkeségében mondd ki a boldog

pillanatot marasztaló igét. A nagy ember akkor él legteljesebben, amikor másoknak van szükségük rá s őt ez boldoggá tudja tenni. Jól mondtam?

GOETHE : Hadd mondjam el én viszonzásul azt, hogy mit akartál Te. A Te Ádámod nem Madách Imre. Lendületében sok van a te keserűségedből, amely feszít és előrelök. De Ádám a történelmében megnyilvánuló Ember. Nincs ideje, hogy elcsábítsa Margitot, nincs ideje magánügyeire, — hacsak nem olyankor, amikor a probléma érdekében kell magánemberkednie. A római kéjenc, Sergiolus, csak azért nem törődik a közügyekkel, mert előde, Miltiades túlsokat törődött vele. (S utódja, Tankréd, is sokat fog...) A te hősöd útja nem a gyönyörűséget keresők kígyózó szerpentinje a legmagasabb életcsúc felé. A te hősöd nem volt öreg a darab kezdetén s ifjúsága nem másodvirágzás. Ő olyan fiatal, mint Petőfitek, — *mint ti magyarok mindnyájan*. Konokul hisz az egyenes útban : az eszme diadalában, köntörfalazás nélkül, megalkuvás nélkül s nekiszalad a hegy oldalának, hogy csúcsíránt kapjon fel rá. Visszahull, a másik oldalon újra nekifut, de nem hagyja magát. S amikor féligmeddig összetörve, erejét veszelve fel akarná adni a küzdelmet, már győzött, mert a láthatatlan csúcsról meghallja az égi szöveget.

MADÁCH : Köszönöm, köszönöm, hogy *Te* mondtad el és *így* mondtad el! Talán az is magyar vonás, hogy szeméremből, vendégszeretetből, vagy tudomiséból, miért! — nem gondolhattam arra, hogy magyarrá is tegyem Ádámomat. Te mégis érzed benne gyökeres magyarságát...

GOETHE : Igen, igen. Az újrakezdést mi is ismertük, de nem ennyire... Szívósságtok épúgy meglepi az idegent, mint csüggedésetek. A hangulatok emberei vagytok talán?... vagy a csüggeteg magyar csak pihenőt tart, hogy azután annál frissebben csapjon át a hegymozdító hitbe? — nem tudom.

MADÁCH : Talán mind a kettő...

GOETHE : És — ne haragudjál, ha talán kényes pontot érintek — magyarosnak érzem azt is, ahogy titkos és legnagyobb szerelmedet kezeled : Évát.

MADÁCH : Évát? Erre nem gondoltam. Azt hiszem, az Örök Nőiséget hiány és különleges árnyalat nélkül eltaláltam.

GOETHE : Félreértesz. Művészi szempontból nincs is benne hiba. De ebben az időben, mikor Magyarországra készültünk, olvastam rólatok egyetmást. S én annyi mindent olvastam, hogy hamar véleményt tudok alkotni emberekről és közösségekről is. Szegény Eckermann a megmondhatója, mert sok dolgot adtam

neki... Ádámod mindig halálosan szerelmes Évába és ebben a legutolsó jelenetekig alig változik. A falanszterben az élemedett Ádám életét kockáztatja egy ép most megismert nőért.

MADÁCH: De az a nő anya!...

GOETHE: Tudom, mit akarsz mondani. A nő lelkét is szeretted, talán még jobban, mint a szépségét. De látod, én nagyon sok nőt szerettem, bizonyosan többet, mint te és Faustomnak két szerelme van, a második után többet rá se gondol a szerelemre. Magyar hagyomány lehet és magyar eszmehit ez a tapasztalásokra fittyet hányó, lovagias tűz. Faust az eszkimó kunyhójában nem lett volna olyan kitörően boldogtalan, mint a «magyar» Ádám — most már talán szabad így mondanom — akinek legszebb illúzióját rabolták meg. S magyar lovagiasság az a gyönyörű temető-jelenet, ahol mindenki sírbaszáll, csak Éva, a londoni, alacsony és bűnös Éva emelkedik fel váratlanul, a magyar férfi szötte eszményszárnyakon, mint csúf bábból kihámló, örök pillangó. Itt égi dal lett belőle — s megérdemelte.

ELSŐ NŐI HANG: *«Mit állsz, tátongó mélység, lábaimnál?
Ne hidd, hogy éjed engem elriaszt:
A por hull csak belé, e föld szülötte,
Én glóriával átállépek azt.
Szerelem, költészet s ifjúság
Nemtője tár utat örök honomba;
E földre csak mosolyom hoz gyönyört,
Ha napsugár gyanánt száll egy-egy arcra.»*

(Az idézetet halk zene kísérte.)

MADÁCH: Lehet, hogy igazad van. Az én Évám — magyar Éva? Vagy legalábbis: magyar Ádám Évája?

GOETHE: Ne ütközzél meg rajta. Minden, ami örökérvényű, az egyéni érvényességen, vagy a közösségi érvényen keresztül lett mindenkire érvényes. Faustom és Margitom is gyökeresen német és Szép Helénám német ábránd a görög szépségről.

MADÁCH: Földi rajongóink azt is mondták, hogy az én költeményem épülete nagyon egyforma, szigorúan következetes. Ez az egyiknek a szájában dicséret, a másikéban gáncs. A Faustról pedig azt, hogy olyan mély és olyan úttalan, mint a német őserdő.

GOETHE: Hát hiszen az a szép bennük, hogy mások. S az a jó, hogy tudjuk, miért mások. A Te Tragédiád csupa világos vonal. Ádámod nagy eszméket akar megvalósítani s ha az egyikkel kudarcot vall, pontosan az ellenkezőt próbálja majd ki.

Igy válik a történelem kristályos tervű életkeretté az örök ember számára. Az én Henrikem egészen más. Őt nem érdekli a történelem; örege és minden tudománnyal megrakodva mutatkozik be nekünk. Élni akar, boldog akar lenni. Ennek a szomszáragnak nincs épülete, logikája, egyenes vonala. Minél rejtelmesebb és szeszélyesebb, annál igazabb.

MADÁCH (elmélázva): A palota és az erdő, a kristály és a hegyi forrás... Mind szép, ha lélek van mögötte.

GOETHE: Ha Isten van mögötte... Csoda szüli, csodaváró lélek pólyálja és beczi nagyra, közben eltelik az élet... és már vár az új csoda, az, hogy megnyíltak előttünk az égi kapuk s most itt vagyunk. A weimari miniszter és a magyar birtokos. Faust és Ádám...

MADÁCH: Ne feledkezzél meg az utolsóelőtti csodáról, arról, amit annyiszor a szemünkre hánytak. Hogy Faust előtt az ördöggel kötött szerződése ellenére megnyílik a menny. És hogy Ádám a szörnyű álm után is hinni tud. Csoda ez a vég, de nem lehet megírni másképpen, csoda nélkül.

GOETHE: Faust túl erős volt ahhoz, hogy elbukhassék, nagyon sok energiát töltöttem bele, nem halhatott meg csúful, ördögkénen.

MADÁCH: Ádám is. És nagyon meleg volt a szíve, nem tudott beletörödni a sátáni képek rideg valójába. A Föld kihülhetett, Ádám szíve nem hült ki.

GOETHE: Henrik halála pillanatában érezte a beteljesülés boldogságát.

MADÁCH: Ádám boldogsága a jövőbe néz: gyermekére. És az örök Nőre, akit Isten vizasztalására küldött, azért is, hogy elfelejtse azt a jelent, amit valóságnak hívnak és szemét szelíden a jövőre irányítsa, amit úgy hívnak: édes reménység.

GOETHE: Minden férfi gyermek. Fáradt és lázadó fejét végül is csak egy anyai ölbe kell hajtania s akkor minden egyszerűvé válik számára. Lám, harmadik kollégánk, Ibsen Henrik is hasztalan nevelte rakoncátlaná norvég parasztját, Peer Gyntöt: a végén ő is megtalálja az utat a hű Solvejghez s nála hal meg. Most is mogorván járkál közöttünk, pedig arany szíve van...

MADÁCH: Nem akartunk leckét adni (úgy-e, nem akartunk?)... De itt, felülről, mégis úgy látom, hogy annyi leckét, amennyi nélkül nincs igazi alkotás, mégis adtunk az embereknek.

GOETHE: «Mondottam, ember: küzdj és bizva-bizzál!»

MADÁCH: «Az érdemel csak szabadságot éltet,

Ki érte küzd nap-nap után...»

GOETHE : Ha lenézünk a földre, azt hiszem, megállapíthatjuk, hogy . . .

MADÁCH (folytatja) : . . . hogy szegényeknek odalenn nagy szükségük van erre a leckére. Hinni és dolgozni . . .

(Halk zene.)

ELSŐ NŐI HANG : *A felhőtengeren
Két fényalak tör át,
Két lélek rázta le
A földi lét porát.
Az egyik tiszta ősz
S világtalan szemén
Keresgélve időz
Sugáros égi fény.*

MÁSIK NŐI HANG : *A másik ifjú még,
Szép arca rejtelem:
Sok milliónyi arc
Van mélyen rejtve benn'.
Mind hús vagyunk husából,
Vérünk belőle vér,
S mélységes dobbanás az,
Mikor szívünkhöz ér . . .*

MADÁCH : Ádám ! Ádám !

GOETHE : Henrik ! Hát nem vagy csak jelkép?

MADÁCH : Hogy jöhettél ide, ahol csak élőknek készíthet helyet a halál? Te, aki alig vagy több, mint a lombikban készült Homunculus? Nem pattansz-e szét, nem válsz-e semmivé az égi fény hevétől?

GOETHE : Henrik, a lemurok kezéből szabadult második énem ! Nem foszlasz-e szét kezeim között, mint Szép Heléna képe, amelyet oly mélységesen szerettem?

FAUST : *Hódolni jöttünk nektek, büszke lelkek,
De nem telepszünk itt meg, lábatoknál:
Utunk a bolygók útja, végtelen,
S míg ember él, az emberért keringve
Viszünk előtte eszményképeket:
Dús életet, nagy, ünnepi erőt,
Mély járatot, szándékaink hatalmát,
Ég s föld között építve tveket,
Acéllá edzve férjiszíveket.*

MADÁCH : *S te, Ádám, gyermekem . . . apám!*

ÁDÁM : *Emelt szívemmel, földre görnyedt testtel
Mindenkié vagyok s te is: fiam!
De mégis otthon nálalok vagyok,
Mert a Te lelked törvénye szerint
Magyar földből nőtt földi alakom.
Bár műved végén láncaim megoldod,
Ádám még mindig nem szabad egészen,
Amíg a föld, mely gyökerét szorítja,
Nem lesz fölötte könnyű és szabad . . .
Madách, hódítók legnagyobbja, te,
Tieddé s népedévé tettél engem,
Az Embert s érte szíveddel fizettél.
Most már az Emberen a sor, hogy nemzedednek
Fizessen ő: békét és szent nyugalmat,
Hogy bizva-bizzék és hogy küzdve-küzdjön.*

GOETHE : *Láttod, barátom, nem hiába éltünk!*

RÓMAIAK és OLASZOK

Egy, a mai olasz szabadtéri színpaddal foglalkozó, különben közhelyekkel és már agyonírt «fel-
fedezésekkel» telítüzdelte cikkben olvastam szembeállítva a mai fasiszta korszak eredményeivel azt a meglepő megállapítást, hogy a «rómaiak építettek ugyan, de nem sokat», majd később azt, hogy a mai olasz szabadtéri előadások «sokkal grandiózusabbak», mint a hajdani amfiteátrumok játéka. Erre, csak magyarosan felkiált-
hatunk: Nono! Az illető cikkíró nyilván más területen tevékeny-
kedett idáig, mert különben — a dolgok lelkiismeretes tanulmányo-
zásával — tudomást kellett volna vennie arról, hogy a régi rómaiak építettek egy keveset annakidején a Földközi-tenger medencéjében Rómától Skóciáig, a Nilusig, a Vörös-tengerig, amerre az akkor ismert világ terjedt. Megértem, hogy dicsérni k í v á n t a az olaszokat mindenáron, de az ilyen fortisszimóra csavart jelzőkkel alighanem túllőtt a célon, s éppen az érdekettek előtt gyanus illatúvá válnak a mondatai, amelyeket ama bizonyos neofita túlbuzgóság sugallhatott csak. Ha az utódokat magasztalni akarjuk, nem ok-
vellen szükséges az elődöket ócsárolni! Mert ha így halad, holnap akadhat másvalaki, aki a régi

Imperium Romanumot esetleg operett-országnak minősíti a mai fasiszta birodalom mellett, Julius Caesárt pedig liliputi emberkévé törpíti le a Duce árnyékában . . . Ildomos-e ilyeneket írni? Akkor, amikor az új Imperium Romanum és Duce-ja a nemes és nagy olasz nemzet szellemi, lelki, erkölcsi és materiális erőinek maximumra való fokozásával törekszik tényleg a régi dicsőséges birodalom nagyságát és fényét megközelíteni, az ellenkező célt éri el az olyan dicséret, amely éppen a példaképet és a fundamentumot próbálja kisebbiteni. Annak megítélését, hogy a régi rómaiak mit és mennyit építettek, bízunk magukra a közvellen érdekeltkre: az olaszokra. Főként azok, akik ma mérsékeltebben kívánatosak a fasiszta Olaszországban és eddigi működésük alatt a Helikon berkeiben mász-
színü virágokat öntözgettek, mint amelyek most Itáliában nyílnak.

Pasquino

KRISZTUS A PUSZTÁN

Nem mai keletű az egyház-
művészetben az az irányzat, amely a vallásos áhitat alakjait közel akarja hozni a szó minden-
nap i értelmében is a hívőkhöz. A kereszténység első századai a palesztinai Krisztust, aki pedig

valószínűleg szakállt hordott, a római birodalom kultúrterületén síma, beretvált arccal ábrázolták. A renaissance Szűz Máriái szinte valamennyien renaissance asszonyok és a bibliai jelenetek öltözék és díszletkörnyezete megfelelt az alkotó művész szűkebb hazája jellegének. Újabban nálunk is többször találkozunk magyarruhás madonnaábrázolásokkal, melyek az anyaság örök misztériumán keresztül ragadják meg és emelik a hit magaslatára a szemlélőt. Elég talán ha Feszty Masa gyönyörű Pusztai Madonnájára utalok, mely a maga költői szépségével méltán ragadta magához néhány év előtt a műbírá-lók figyelmét.

Egy merész további lépést jelent ezen az úton Fölföldy Mihály mellékelten bemutatott magyaros Krisztus-ábrázolása, melyet egy békésmegyei tanyai kápolna részére festett. A «Krisztus a pusztán» című kép az Üdvözítőnek délibábos vízió-szerű megjelenését ábrázolja a magyar róna három egyszerű embere előtt. Férfi, nő, gyerek. Az emberi élet örök láncának egy zárt szeme, mely a hétköznapok rögzös útját rójja. A haladás, a járás, az örök mozgás, az élet szimboluma. Mögötte és felette pedig mint égi jelenség a szembefordult Isten-alak, maga a változatlan nyugalom, az örökkévaló abszolútum. A szimmetrikus nyugalom, és az asszi-

metrikus egyirányú haladó mozgás kettőssége teszi ezt a képet nyugtalanná és érdekessé. Benne van a lényeges különbség Isten és ember között. Ezen a tényen semmit sem változtat az a körülmény, hogy Krisztus maga, mint magyar cifraszűrös pástorember jelenik meg. Sőt, azáltal, hogy a művész az Isten-ábrázolás szokásos külsőségeiről mondott le, szerintem sokkal jobban megközelítette a lényegét.

Geist Gáspár

Mélymagyarok, Jöttmagyarok, Hígmagyarok

Alig egy éve, hogy Farkas Gyula szenzációs könyve és Szekfű Gyula sötétlő cikkei az asszimiláció és disszimiláció kérdéseinek fölvetésével felkavarták a magyar közvéleményt. Legújában pedig a nagytehetségű Németh László K i s e b b s é g b e n című, sötétlizzású kis füzetében még tovább ment. Irodalmunk elemzése alapján kiválasztja a mélymagyarság képviselőit a jöttmagyarok és hígmagyarok tömegéből, akik egész nemzedékekkel példázzák, hogyan vesztetett el a magyar a magyarban. Ha Németh László izgatón érdekes, helyenként marón szubjektív fejtegetései következményeikben nem csapnának át az irodalomtörténeti karakterológia keretein, füzetében csak élesítő anyagot, csak nyereséget látnánk. Az általa felállított magyarság-kategóriák nemzetpolitikai kihatása azon-

ban éppen a mai időkben mély-
séges aggodalommal tölt el. Szün-
telen vérkeveredésre utaló törté-
neti és földrajzi helyzetünkben
szabad-e nekünk a történeti ma-
gyarságtudat egységét ilyen, az
irodalmi kereteken túl is érvényes
kategóriák felállításával szétrob-
bantani? Nemzetpolitikai szem-
pontból egyenesen bűnös botorság
volna, ha nagy történelmi felada-
tok előestéjén a nemzet szellemi
vezérei a történeti magyarság-
tudat körét a faji magyarságtudat
körére próbálnák visszaszorítani.
Mert vajjon kibírja-e a magyar-
ság a jöttmagyarok éshígmagyarok
kiküszöbölésével előállott veszte-
séget? Nem szabad feledni ugyan-
is, hogy akit egyszer jöttmagyar-
nak vagy hígmagyaroknak minősít-
tek, azt a mélymagyarság ha-
rangzúgására figyelő közvélemény
fokozódó bizalmatlansággal fogja
nézni s a magyarságtudat büszke
lendülete benne egyre erősödő gát-
lásoknak lesz kitéve. Tehát vi-
gyázzunk, uraim! Mérhetetlen
nagy a mai idők felelőssége. S a
tüzijáték ebben az európai kániku-
lában tüzekeket is okozhat. Pedig
nekünk nincsenek fölégetni való
erdőink!

Kassai István

INFORMÁTOROK

A magyar írók olasz nyel-
ven megjelent Antológiájáról
van szó, amely jelentős ese-
mény az olasz-magyar kultúr-
kapcsolatok terén és érte me-
leg hála és elismerés illeti meg
azt az előkelő és kiváló olasz

írónt, aki ezt létrehozta. A
magam szántából nem került
volna e rovatba az Antológia,
ha az egyik reggeli liberális lap
nem foglalkozott volna vele az
elmúlt napokban. Az illető lap
ugyanis «kimaradt neveket» em-
leget, nem mondjuk, hogy ép-
pen ünneprontó célzatossággal,
de mégis kellemetlenkedő mó-
don. Olyan neveket, amelyek
az ő érdekerületükbe tartoz-
nak. Nagyon jól tudjuk: az
Antológiából kimaradt a ke-
resztény magyarsághoz tartozó
néhány érdemes név, s bekerült
oda olyan, amely bátran ki-
maradhatott volna. De ez a
hiba, ha egyáltalán annak le-
het nevezni, az antológiák szer-
kesztésénél elkerülhetetlen és
eszünkágába sem jutott volna
felemlgetni. De nem így az a
másik oldal, amelynek nevei
pedig divatosan szólva: «mara-
déktalanul» az Antológia lap-
jaira kerültek, odaáll rekrimi-
nálni. Ugyanekkor pedig kény-
telen elismerni, hogy az egyik
baloldali író túlsokat kapott
az értékelésből, mert az anto-
ológiában olyasmi áll róla, hogy
az ő egyik alkotásától «számi-
tódik a magyar történelmi re-
gény». Ezt maga az illető ujság
is sokalja és megállapítja, hogy
ez a jószándékú elírás nyilván
az «informátor» túlbuzgóságára
irandó. Hát igen, helyben va-
gyunk. Az informátor! Az ilyen
«információk» nyomán kapott
a multban a külföld egyoldalú

véleményt a magyar értékekről. Hiszen nem is olyan nagyon régen például az olasz közönség előtt Földes Jolánt állították nagy magyar értékke, ugyanekkor pedig szerényen megfélekedtek Tormay Cecileről, aki pedig a magyar-olasz relációkban is tett annyit, mint a «Halászó macska utcájának» a szerzője. Ezek az informátorok, akik odaállanak a magyarok és az olaszok közé, a magyarok és franciák közé, általában mindenütt ott vannak és «közvetítenek» és rajtuk kívül nincs külföldi elismerés. Pedig legújabban fordult a világ. Nálunk az egyensúly-törvény, a baráti Olaszországban pedig még szigorúbb rendelkezések az olasz faj védelmezésére. S mégis mintha semmi sem történt volna. Hangoskodnak «hiányolnak» és «informálnak».

Tele töltik a lapjaikat a Pestről kiköltözötték párizsi vagy newyorki beérkezésének ellenőrizhetetlen híreivel, de ha egy igazán vérbeli magyar művész döntő jelentős sikert arat künn, arról tudomást sem vesznek. Nemrégiben is három magyar művész római kiállításáról hasáboakat írtak a nagy olasz lapok, a pesti sajtó pedig — egyik orgánium kivételével véletlenül — hallgatott róluk. Egyetlen árva sorocska referátát sem olvastunk a kiváló magyar művészek sikeréről. Pedig még az M. T. I. is kiadta

a lapszemlét, ha az illető redakciókban nem tudnának olaszul. Hiába, nem üzlet! Számukra nem üzlet. S aki ezt így rendjén találja, ám tegye, de mi nem vagyunk hajlandók arra, hogy jóhiszemű külföldi barátaink megtévesztését elnézzük. Ez egy esetben sikerült, de más esetben ők vonnak le belőle — és jogosan — számunkra kellemetlen következtetést.

Pasquino

ZSIDÓ MÁRTIROK

Ne ijedjünk meg. Vérük még nem csorog. Pokoli kinzószerszámok nem csavarták ki tagjaikat. Nem, egyetlen hajuk szála sem görbült meg. De mindenáron mártírt csinál belőlük a kétségbeesetten jajveszéklő zsidó sajtó, amely olyan lármát csap körülük, mintha a világ dőlt volna össze. Pedig miről van csak szó, arról, hogy az Operaháztól az egyensúly-törvény végrehajtása következtében megválnak néhány művész. Ezért folyt napokig a sirató kar hangversenye a sajtó egy részében. Ezért hánytorgatták fel újra és újra, milyen sérelem ért néhány kiváló «magyar» művészt és rajtuk keresztül az egész magyar művészetet. Ha ezeknek az újságoknak akarnánk hinni, attól kellene félnünk, hogy a jövő évadban az Operaház kénytelen lesz becsukni kapuit, vagy legalább is mélyen alászállítani művészi színvonalát, mert olyan tagjaitól válik meg, akik pótolhatatlan vesztesé-

get okoztak neki. Nélkülük tán nem is tud majd mihez kezdeni.

Arra egészen fölöslegesnek tartjuk még a szót is vesztegetni, mennyire tarthatatlan és hazug ez az utolsó állítás. De azt határozottan állítjuk, hogy ellentétben a vádló és sirató kórus állításával, semmi sérelem sem érte sem az elbocsátott operaházi tagokat, sem személyükben a művészetet. Sőt, meg merjük kockáztatni azt az állítást is, hogy elbocsátásuk egyenesen a művészet érdekében történik. Ha nincs is zsidótörvény, el kellett volna őket bocsátani, már nem is most, hanem évekkal ezelőtt, mert az Operaháznál nincs szükség rájuk. Inkább kegyeleti tehetetelt képviseltek ott, mint elsőrendű művészi értéket. Hivatásukat évek hosszú során át betöltötték. Nagyon is itt volt az ideje, hogy átadják helyüket a fiatalabbaknak és tehetségesebbeknek. Nem, hiába str az elfogultságából ki nem gyógyítható sajtó, amelynél a művészi értéket mindig a faji szolidaritás emeli néhány fokkal, van az Operaháznak még Mozart énekesnője. Sőt olyan van, akinek a hangja frissebb, s akinek nem technikai ügyeskedésekkel kell, a sajnos, idővel elkerülhetetlen hiányokat lepleznie. A komikai szerepkör sem marad betöltetlenül. Sőt olyan vállalkozhatik a betöltésére, akinek hosszú operai pályája során már nemcsak a pusztán komikai tehetsége maradt meg, de ehhez még olyan kvalitásokat

is tud felsorakoztatni, amelyek egy dalszínházban elsőrangú fontossággal esnek a latba. Arról nincs szó, hogy ezek az érdemes. sőt véleményünk szerint kiérdemesült tagok az utcára kerülnek. Nyugdíjuk és olyan más természetű polgári jövedelmük van, hogy nemcsak gondtalan, de egészen kitűnő megélhetésük biztosított. Ha pedig igaz az, amit a siratva magasztaló kórus harsog, hogy az impresszáriók egymásnak adják náluk a kilincset, akkor meg éppen nincs semmi baj. Ha pedig nincs semmi baj, akkor mért verik félre ilyen kétségbeesetten a harangokat.

Mert teljességgel érthetetlen ez a felháborodottkétségbeesés. Mésziről érzik rajta, hogy műfelháborodás. És mért éppen ezek miatt a tagok miatt. Nem, ezek az első elbocsátások az Operaháznál. Emlékszünk rá, mikor igen is egészen elsőrendű értékek, még teljes erejükben levő és európai klasszist képviselő hangok váltak meg az Operaháztól. Emlékezzünk csak arra, hogy Radnai igazgató olyan énekesnőknek mondott fel, mint Sebeők Sára, Haselbeck Olga és Sándor Erzsi. Mért maradt el akkor ez a nagy jajveszékelés. Mért nyugodtak bele, hogy nem is törvény, de egyszerűen költségvetési okok kívánták az elbocsátást. Talán csak nem azért, hogy akik akkor megváltak az Operától, nem tartoztak bele a lapok «művészi» szolidaritásába?

NYIRÓ JÓZSEF: MADÉFALVI VESZEDELEM

(Regény. — Révai-kiadás. 1939.)

Az Úrnak 1763-ik esztendejében Mária Terézia, Ausztria császára és Magyarország stb. királya legszentebb akaratával elhatározni méltóztatott, hogy a székelységnek az ősi alkotmányban gyökerező jogait felfüggeszti s e konok népet korszerű intézkedésekkel mélyebben beolvasztani iparkodik a monarchia nagy és szükségképen egységes ötvözetébe. A császári és királyi rendelkezések főként a sajátos önkormányzat, az adózási rendszer és a katonáskodás megváltoztatására vonatkoztak. A tervbevett «Landmiliz»-nek az lett volna a feladata, hogy a tatár betörések és a pestis behurcolása ellen megvédelmezze ezt az országrészt. Ezekben a császári és királyi intézkedésekben egy végzetesen tragikus mag rejtőzött. Végrehajtásukat ugyanis a királyné a szebeni Bruckenthal báró tartományi kormányzóra s Buccow Adolf lovassági tábornok, főhadparancsnokra bízta. Már pedig ezek az urak s Nagyszeben szász és «császárhű» népe nem annyira a jószomszédi sorsközösség tudatával iparkodott közeledni, mint inkább valami vad és robbanásra váró *erbfeind*-i indulattal öklét rázta a csiki és háromszéki havasok felé. A birodalmi gondolat a germán glóbusznak ezt a messze keletre kivetett szigetét elsőrangú államalkotó tényezővé emelte a magyar és román népcsoportok fölé. Elérkezett az ideje, hogy a nyakas székely, aki eddig úrnak, nemesnek s valamikép uralkodó fajtának képzelte magát, a kormányzottak, sőt kolonizáltak rendjébe süllyedjen vissza. A szászok évszázados «elnyomottsági komplexuma» márólholnapra elillant a lelkekből s helyébe a győztesek gögje terpeszkedett el. A szász ujjongott, de a magyar urak szemét beárnyékolta a szorongás és az aggodalom: íme, a székely nép elérkezett útja végére, ahol már csak a golgota és a halál várakozik reá.

A császári és királyi rendeletek értelmében haladéktalanul katonai bizottságok rajzottak ki a székely földre, hogy a népet «sor alá vegyék». Azonban hamarosan tapasztalniok kellett, hogy ez a makacs s «ázsiai» törvényeihez és hagyományaihoz érthetetlenül ragaszkodó népcsoport nem tiszteli a császári kívánságokat s a végtelenségig ellenáll. A főhadparancsnokság most megkísérli

az erőszak alkalmazását. Sajnos, ez sem hozza meg a várt eredményt. Erre Buccow generális gyökeresen változtat a stratégiáján. Ügynökei szétszivarognak a székely falvakban s a *szociális* agitátor képében megbontani igyekeznek a nemzeti egységet. A jobbágyot és a kisnemest a felsőbb rendek ellen izgatják. Szeretnék megforgatni ezt a népet az osztályforradalom és a polgárháború véres nyársán, hogy puhára süljön. Fellobbantják a társadalmi ellentétek lángját, de ennél a rosszindulatú tűznél a maguk kis pecsenyéjét óhajtánák megpirítani. Ez a módszer sem válik be. A helyi jelentőségű zendülések és összecsapások aránylag igen szerény zsákmányt hajtanak a császáriak asztalára. Buccow úr reguláris seregébe csak a kivertek és csavargók esküsznek fel s ezeket is nehéz arannyal kell tömni. De a tábornok nem fukarkodik az anyagi áldozatokkal: végre is, neki Bécs felé mindenképen eredményeket kell felmutatnia. S egy tábornoki pálya zökkenőin sokszor bizonyos látszateredmények is átrendítenek.

Fájdalom, a bécsi udvar nem méltányolta kellőképp Buccow Adolf meddő erőfeszítéseit a «az ország belső állapotának megvizsgálására» Siskovitz báró altábornagyot küldi sürgősen Erdélybe. A birodalmi kormányok az ilyen kudarcokat mindig a megbízott tábornokok és államférfiak rovására könyvelik el: az ő felfogásukban a nép ú. n. «elhanyagolható tényező». Csak hogy ez a véres huzavona az új főparancsnok tiszteletére sem szűnik meg. Idegen tisztek vezénylete alatt söpredék zsoldosok sáskaserege lepi el Erdélyt. Az egyik tiszt huszonöt botot ítél valamelyik székelyre. «Én nemes ember vagyok!» tiltakozik a szorongatott góbé. «Úgy? Akkor ötvenet kap.» Ilyen megoldások természetesen nem lehetnek alkalmasok a faji és társadalmi feszültségek levezetésére. Ellenkezőleg! a különmű pólusok — a leydeni palackokhoz hasonlóan — mind fojtóbb és viharzóbb villamosságot sűrítenek fel magukban s már csak az alkalom hiányzik, hogy cikázva, zúgva és sisteregve kilobbanjon a gyújtó szikra. A székely falvak férfinépsége elhagyja otthonát s a vigasztalan télben erdők és barlangok mélyén búvik meg. Carato alvezredes csapatai körülgyűrűzik a «lázdó» Mádéfalvát s a dermedt éjszakában ágyútüzet zúdítanak a fegyvertelen és mítsem sejtő községre. «Az orvul megtámadott nép a rémülettől sikoltani se tud, csak menekül.» «Újabb ágyúgolyók örvénylenek a házból kiomló nép közé és véres sorokat vágnak, szeszélyesen átütik a házfalakat és benn fáradtan körülfutják a szobát, mintha menedéket keresnének az ágy alatt.»

A mádэфalvi Szent Bertalan-éjszaka megtörte a székelyek ellenállását. Aki menekülni tud, Moldovába hordja az irháját és csángó lesz. Most már gyorsan, akadály nélkül megy a katonai összeírás és a felesketés. Buccow generális elégedetten dörzsölte tenyerét. A gyűlölt Erdély a lábainál hevert. S megindul a büntető eljárás a «lázas» résztvevői ellen. «A foglyokat a kora reggeli órákban húzták ki a szeredai vár börtöneiből.» «Olyanok voltak a szerencsétlenek, mintha nedves sírokból a hajuknál fogva rántották volna ki őket. Görhedt hátuk tompán kongott a katonák biztató ütéseitől. A hideg, koratavaszi levegő meg-részegítette az elgyengült testeket és kóválygó fejjel, hunyogva, valószínűtlen mozdulatokkal kínozták előre magukat.» «Valaki kitalálta a nevüket: Buccow báránykái.»

A világháborúutáni magyar történelmi regény nemes hivatást töltött be. A vérző és csonka ország ihletett írói biztatást és vigasztalást keresnek multunk ítéletes éjszakáiban és derűs nappalaiban. A tatárdúlás és a mohácsi vész fekete évei Tormay, Kodolányi, Gulácsy nagy regényeit hívják életre. Erdély két dicsőséges fejedelme, Bethlen Gábor és Báthory István pedig Móricz és Kállay tollán keresztül válik e tébolygó nemzet vezérlő lángoszlopává. Ez a mostani erdélyi regény nem «Erdély aranykorába» ereszti gyökereit. Történelmi regény, de inkább történelem, mint regény. Olyan ember munkája, aki regényíró-voltát történetírás közben sem tagadhatja meg. Úgy képzeljük, Nyirő a mádэфalvi tragédia «történetéhez» fogott, de a költő kezében a tanulmány regénnyé sikerült. A költő *így* ír történelmet. S csak a költő látja így az eseményeket: bonyolultságukban is egységesen, aprólékosan és mégis egyetemes távlatból. Fájdalmas és döbbenetes könyv. Ezek a lélektelen zsoldos-generálisok úgy osztozkodnak egy kis nép életén, mint a bibliabeli katonák a Megfeszített köntösén. A magyar, a székely üzött vad a saját hazájában. Hogy nyomorult életét mentse, a hegyekbe, erdőkbe és a határon túl kell futnia. Félelmetesen időszerű írás. Ezt az «időszerűséget» a művész seholsem erőszakolja. Ám a «bölcsnek elég» a tények egyszerű rögzítése és az események csoportosítása. Nagyszébenben, a Grosser Ringen remegnek az ablakok a tömeg «Heil! Heil» kiáltásaitól s a csiki hegyek apró kunyhóiban szorongó székely szemek figyelik a vészes és fojtott éjszakát. «Mi lesz velünk?»

Ha igaz az, hogy a magyar történelmi regénynek hivatása és küldetése van, akkor Nyirő József regénye kétszeresen igaz könyv.

Sík Sándor: Pázmány. Az ember és az író. Szent István-Társulat kiadása.

Sík Sándort elsősorban lírikusnak ismeri a közvélemény, aztán néhány igényes drámáját is számon tartják. Akik közelebbről látják, tudják, hogy mint nevelő is a legjobbak közé tartozik: ismeri annak a titkát, hogyan kell hozzáférkőzni a fiatal lélekhez. Időnkint azonban megjelenik egy tanulmánya, tudományos könyve is, amely komoly megvitatót, érdekes gondolatokat idéz fel.

Most jelent meg egy tekintélyes könyve Pázmányról a Szent István-Társulat kiadásában. Ujabban a Szent István-Társulat izlésesen és gondosan adja ki könyveit. Sík Sándor Pázmányát is a nemes egyszerűség jellemzi.

Sík Sándor eddigi munkássága három sarok körül forog: katolikum, magyarság, irodalom. Ebben a könyvében is legérdekesebb mondanivalói e három pont köré sűrűsödnek.

Az előszóban különbséget tesz a hitviták kora és saját fel fogása között: «Pázmány a vallási harcok korának embere, egyházi és politikai küzdelmek vezére, írásainak tekintélyes része hitbéli vitatkozás. Meghamisítanám emberi és érói képét, ha megvilágító és bizonyító szöveganyagomból kihagynám a vitairatokat, köztük legnagyobb művét, a Kalauzt. De

ha ezt nem teszem, óhatatlan, hogy olyan szövegek is bele kerüljenek az idézetekbe (és természetesen ellenkező értelemben is: a helyenként idézett protestáns szemelvényekbe is), amelyek érzékenységeket sértethetnének, ha mai író tollából származnának. De történelmet írok: kort, harcot, embert olyanak kell festenem, amilyenek voltak. Nincs jogom simának tüntetni fel azt, ami természet-től érdes. A XVII. és XVIII. század hitharcosai kemény magyarok és kemény keresztények». Természetes, hogy ilyen szándékok sem tudják elfojtani Sík Sándor egyéniségét. Jó pap és meggyőződéses katolikus, tehát nem lehet olyan tárgyilagos, mint valamilyen közömbös világi. Látszik rajta, hogy a tudomány fegyelmét vállalta, de meggyőződése itt is, ott is kiütkezik. Nem tudnék konkrét példákat felhozni, de egy-egy mellékmondat, hasonlat, a szavak hangsúlya elárulja, hogy olyan ember írta a könyvet, akinek a hite szilárd, vallásossága uralkodik egyéniségében.

A másik sarok magyarsága. Sík Sándor mélyen ember és művelt, csiszolt lélek. Nem saját magyarságát hangoztatja tehát, sőt még a tárgyból áramló indításokat sem használja fel lírai ömlengésekre, amihez neki az elismert költőnek mentsége és joga lenne. A tárgyba merül el és ott keresi

meg a magyar vonásokat. Az életrajzban rámutat azokra a szálakra, amelyek Pázmányt élete végéig szűkebb hazájához, Biharhoz fűzik. Az egyházfő munkájában különösen mérsékletét emeli ki is, ami életének főcélja volt: «... más országok reformációjával és ellenreformációjával összehasonlítva a magyar ellenreformáció az ő idejében erősen szellemi és viszonylag igen szelíd képet mutat. A fegyveres erőszakot, amely külföldön minden részről oly nagy szerepet játszik, Pázmány érsek nem ismeri. A trentói előírások mellett természetesen része volt ebben a szellemies irányzatban egyéni hajlamának és izlésének, része kétségen kívül a magyar politikai helyzetnek is, amely a fejedelmi hatalmat nem engedte korlátlanul érvényesülni. De talán szabad némi részt tulajdonítanunk a Pázmány egyéniségében megnyilatkozó ösztönös magyar józanságnak és mérsékletnek is. Annál is nagyobb jogunk van ezt feltenni, mert éppen azon a ponton, ahol az egyébbként bensőségesre és szellemiekre hajló Pázmány az erőszakhoz nyul, ezt félreértetlenül magyar megokolással, a magyar jogérzetre és a kor magyar jogtudatára támaszkodva teszi.»

Ugyanígy rámutat Pázmány politikájának magyar elemeire. Közismert nyilatkozatát, mely-

ben a független Erdély szükségességét hangoztatja (gallérunk alá pökik az német), kritikailag megvizsgálja, de Hóman Bálint-hoz csatlakozik: «akár használta ezeket a kifejezéseket, akár nem, gondolatmenetét híven adja vissza ez a feljegyzés».

Emberi egyéniségét is mértéktartással jellemzi, akár a nagy urat, akár a vallásos férfit figyeli meg: «Távol van tőle a kor nagyjaira olyannyira jellemző illúzió-kergetés, erején felüliekről való álmodozás, de távol a század nagy szentjeinek miszticizmusa is. A Báthory Gáborok, Eszterházyak politikai ábrándozásaival, de a Sz. Terézek és istenes Sz. Jánosok szédítő misztikájával, vagy akár a Bornemissza Péterek kísértetlátó idegességével szemben is Pázmány maga a józanság. A magyar paraszt megzavarhatatlan valóságérzetének, nyugalmas okosságának, önkorlátozó világos látásának édes testvére ez a magatartás. Van benne valami falusias, földízű, a gazdaember eszejárására emlékeztető».

Amikor stílusát elemzi és egymásután hámozza le a skolasztikus és barokk elemeket, a magot a szemléletességben, a valóságból vett képekben találja meg, amelyet már Sylvester János is a magyar stílus legjellemzőbb tulajdonságának tartott, és amelyet népdalainkban, közmondásainkban is megtalá-

lunk. «Azt hiszem — írja Sík Sándor — nem elég azt mondani hogy Pázmány stílusa szemléletes. Ennyire uralkodó tulajdonságot nem lehet csak tudatos elhatározásból, okos hatásszándékból magyarázni... Akármilyen különösnek látszik is ez a hivatásos skolasztikus, aki éveket élt át az aristotelesi metafizika és a szenttamási spekuláció elvont világában, ez a vérbeli és szakbeli bölcselő, aki hatalmas köteteket töltött meg érzékietlen, nemcsak hogy elképzelhetetlen, de a nem szakember számára még gondolatban is alig követhető absztrakt gondolatmenetekkel: valójában nem elvontan, hanem eidentikusan, képekben látja meg a valóságot... Ha szabad így mondani, az ő számára a valóság nem fogalmakból, hanem fogalmi határozottsággal meglátott és rendezett, de frissen és elevenen érzékelt képekből áll. Innen van, hogy amit mond, az majdnem mindig látható, szinte tapintható, hogy valósággal az érzékeken át épít utat az értelemhez. *A láttatás ereje*, ez Pázmány stílusának nemcsak legszembetűnőbb, de talán legmélyebbről jövő tulajdonsága is.»

A szokásosnál kissé hosszabban ismertettem Sík Sándor könyvének azokat a részeit, amelyekben Pázmány magyarságával foglalkozik, mert ezen a téren ad legtöbb újat. Eddig

is emlegették Pázmány zamatos magyar nyelvét, magyar politikáját, de nem mondták meg, miért tartják magyarnak ezt a nyelvet, a politikát, hogyan függ össze egyéniségével, tanulmányjaival. Sík Sándor óvatosan — ahogy az emberi lélek finom anyagával, az irodalommal bánni kell — kifejti a nagyműveltségű Pázmányból a sok tanulmány és hatás alatt megbuvó kemény réteget, amit már nem lehet semmi mással magyarázni, ami eredeti, magyar.

A harmadik csomópontja Sík Sándor fejtegetéseinek az irodalom. Nyitott lélekkel jár a világban, érzékenyen veszi fel a különböző hullámokat, amelyeket az irodalmi érdeklődés változó szele hajt. Mutatja ezt az is, hogy Pázmány magyarsága iránt mennyire érdeklődött, amikor szellemi életünk is mindinkább fokozódó elmélyedéssel foglalkozik hasonló kérdésekkel. Ugyanígy kielégíti azok kíváncsiságát is, akik szellem-, vagy stílustörténeti szempontból érdeklődnek az irodalom iránt. Megismerkedünk az ellenreformáció gondolatvilágával, a jezsuita neveléssel és harci módszerekkel, a barokk stílus lényegével és külsőségeivel.

Ezenkívül, jobban mondva ezen felül különösen az ember érdeklí. Módszerek változhatnak, de az irodalom legfontosabb és legállandóbb tényezője mindig az ember, egyéni-

ség volt és lesz. Sík Sándor minden alkalmat megragad, hogy közelebb férközzék hozzá. Ugyanilyen lelkiismeretes gondadal merül el azoknak a tényezőknél a kutatásában, amelyek esztétikai élvezetet adnak az olvasónak. Igen érdekes és tanulságos, amit Pázmány stílusáról ad elő. A könyv legjobb lapjai ezek. Ritkán, de itt-ott előfordul, hogy ez a gondosság túlzásba is viszi, mint a szerető édesanyát, aki túldiszíti gyermekei karácsonyfáját. Mesterként érzi az olvasó, amikor Pázmány ritmikus prózájának elemzése után alexandrinusokat és Balassa-strófát stb. hüvelykez ki a szövegből.

Találó, amit Pázmány prózájának történeti helyzetéről mond. Finom megkülönböztetései, példái, magyarázatai mindenki számára tanulságosak aki a magyar stílus történetével törődik. Igaza van, amikor az előzők tudálékosságáról, latinosságáról, nehézkességéről beszél. Csak egy mondat hiányzik, amely önként következik a Sík Sándor által említett példák közül is: az előzők prózáját a sok mellékmondat nehezítette és idegenítette el. Pázmányt azért érezzük magyarabbnak, mert inkább mellérendelő szerkezetekbe osztja mondanivalóját.

*

A mai kritikai viszonyok között, amikor olyan könyveket

magasztalnak egekig, amelyekben alig van valami gondolat, és a szerző nem dadog állandóan, talán nem okos eljárás, hogy az ilyen valóban jó könyvekről is, mint Sík Sándor Pázmánya, józan hangon itt-ott bírálva ír az ember, azonban nemcsak a nemesség kötelez, hanem a jó könyv is arra készíti a bírálót, hogy igyekezzék vele egy színvonalra emelkedni.

Fábián István

Áprily Lajos: A láthatatlan írás. (Versek, Révai-kiadás.)

A legújabb Áprily-versek, a régebbi kötetek válogatott legszébb darabjai s végül kínai műfordítások: ez a hármas tagozódása a reprezentáns és impozáns költeményes kötetnek, amelyből klasszikus tökéletességgel alakul ki a kiváló poeta költői arcéle. Ez az írói profil egyébként már csaknem a meginduláskor készen állott. Annak idején az «Erdélyi Szemlé»-ben, majd a «Pásztortűz»-ben megjelent első Áprily-versek már biztos és a formában fölényesen bravúros költőt mutattak be. S az erdélyi irodalmi köztudatban akkor kialakult költői triászban Reményik Sándor biblikus fenségű filozófikus gondolati lírája, Tompa László lefojtott erejű, komoran morajló és jellegzetesen székely költészete mellett Áprily Lajos poézise adta meg a harmadik alapvető szint Erdély lírájában.

Különösen mint parnassienekre emlékeztető zárt formaművészt értékelték. Az Áprily-versek finom zeneiségükkel rögtön és elfelejthetetlenül belopták magukat az emlékezetbe s húsz év után úgy köszönti őket az olvasó e kötetben, mint kedves régi ismerősöket. Ritmusuk, dallamuk időtállóan zeng.

Egy költőnek a beléje került isteni szikrán kívül származása, öröklött családi tulajdonságai és művelődésének iránya határozzák meg együttesen a karakterét. Áprily Lajos erdélyi költő és Budapesten is megmaradt annak. Ez az erdélyiség nemcsak amolyan felszínes táj-jelleg nem adhatja meg ezt rövidebb-hosszabb ideig való ottartózkodás, hanem csupán évszázadokra visszatekintő atavizmus. Az eltávozás nem szakítja ketté a szülőföldhöz kötő gyökérszálakat, sőt! Még jobban felfokozza az egyénben az odatartozás tudatát. Áprilyt Budapesten is elsősorban Erdély hangolja és ezt izeni neki haza a könyv címversében: «Az erdőn túl valaha így neveztek — A köd mögött akkor is így idéztek és kerestek? Én a neved mindig halkabban ejtem, elhallgatom s tán nemsokára tengerszembe rejtem. Pedig tudom: te vagy a Hang, a Hívás, szívó Delej s szemembe sajtó Láthatatlan Irás». S ugyanebben tovább így írja: «*Más benned él, foghat, taphat, ünhat. Kút vagy nekem,*

s vágyat buzoghatsz, fogyhatatlan újat. Patakjaid bennem el nem apadnak, mélységeid mélységeimben kinccsel jelfakadnak. Vadméheid a rétemen toroznak, havasaid nárciszaim csokrában illatoznak». Áprily Lajos mindig otthon jár: Brassóban, Kolozsvárt vagy Enyeden, ódon köveken koccan meg a lába, vagy az erdőben, havasok között pizstrángos patak táján barangol, s a sűrűben mozgó vad nesze veri fel a csendet. Erdélyiségét az összeomlásokkor a zürzavaros világ felett álló *tetőnek*, költőipradesztálnak érezte, s ezen áll ma is. Verseinek alapvetése onnan, a Királyhágón túlról való. Ritka formaművészete őseitől öröklődött. Egyik költeményében emlegeti a «karmester ős»-t, de ez csak versei zeneiségére vonatkozik. Mert azok körültekintő gonddal és hajszálpontossággal való cizelláltsága nemes fényből való, nehéz fajsúlyú ötvösmunkára emlékeztet. Áprilyban munkálkodnak a «karmester ősön» kívül az ötvös-ősök is. Hiszen ő is tanúsítja ezt veretes, ékes szóval: «Forma van a versem egyszerű sorában: Ötvös volt az ősöm Brassó városában. Kalapácsolt, vésett kohó-szikra mellett, ezüst ámpolnákat, Úrvacsora-kelyhet. Kupák aranyércét képpel kifaragta, drágakövet plántált finom foglalatba». Másik helyütt pedig a századok előtti Brassó, az ősi Corona városa integet

neki. S otthon érzi magát benne: *«A templomból az ős dísszel kilép: a városbíró. Centumvirkíséret. Túl zeng a Cenk s a fényben átölel a háromszázestendős mélyű élet. Riasztott lelkem vassal vértézem, többet nem játszom majd a csacska rimmel. Mint aurifaber, mint argentifex ércet formálok ötvös őseimmel»*. Ime, a kései unoka vallomása szerint is folytatója az egykori aranyfabrikálóknak, ezüstmíveseknek, de a láthatatlan üllőn ő nem királyi nemesércet, hanem még ennél is csodálatosabb anyagot: szavakat kalapál, formáz örökéletűvé. Ezért ötvös-remeknek elsősorban Áprily Lajos költeményei és ezért nem lehet nála iskolás értelmezéssel úgynevezett költői fejlődésről beszélni. Külső tekintetben, a formát értve, ma is szinte ugyanaz mint kezdetben, csak még jobban magába mélyedt, visszavonult költői magányosságába és verseinek verete tompább, nehezebbfényű lett.

Szíve és a vére erdélyi, s a versnek szó szoros értelmében mesteri munkálója, a lelke pedig görög. Ő is, mint más magyar költő, amint virág a nap felé, úgy hajolt a Nyugat felé. Áprilyt elbűvöli a latin kultúra, de nem állapodik meg annak a praktikumot és a nagyvonalúságot érvényesítő voltánál, hanem tovább megy az ősbibb, eredő: Hellas felé. A hellén kultúra könnyed bája, aprólé-

kosságokat is érvényesítő művészete jobban megfelel lelki alkátának. Olympost és Hymetost álmodik Erdélybe, szelíden terjengő, kékes áldozati füstöt, ezüstsín olajfákat, békésen legelésző juhnyájakat. A holt Ady körüli versengés illiási képet idéz fel a lelkében: a görögök és a trójaiak bős, véres tusáját Patroklos holtteste birtokáért. Az övéiért való aggódásában Laokoon árnyéka komorlott fel előtte a háttérből. Az évszakok változásában, tavasznak a télen való felülkerekedését úgy látja, mint megújuló Marathont: *«A perzsa Tél hadát rohamra gyúlva ott lenn legyőzte a görög Tavasz»*. S a marathoni diadal hírvivőjének ujjongása zeng ki a vers végén: *«Győzelem!»* A római imperátorok triumfusaiban sem a töméntelen aranykincset, sem a rabszolgákat, hanem a keletről hozott néhány cseresznyetöt ünnepli mint maradandót, továbbbélőt. Humanista, aki a humanizmus igaz nagyjait tanulmányozva ösztönösen odatért az ösvényen fokozatosan visszafelé haladva az ősforráshoz: a görög kultúrához.

Ezek az adottságai Áprily Lajos költészetének s egyben azt is megmagyarázzák: miért nem jutott nagyobb népszerűsége, s miért nem vált divatosan korszerűvé. Igazi költő azonban még egy kollektívizmusra hajló korban is kétes dicsőségnak véli

a népszerűséget, s azzal pedig, hogy mindent *sub specie aeternitatis* néz, felszabadítja magát és alkotásait az egymás legázoló percek nyügeből. A magában rejlő szépséget pedig nem osztogatja mindenkinek, hanem csak a kiválasztottak ünnepnapjaira tartogatja. Így lesz munkája példaadás és a szép mindenkori ünnepe. Az eredeti anyaghoz egyöntetűen illeszkednek Ts'ai Yen, a II. században élő kínai költőné versei, amelyeket Margouillès francia fordításából ültetett át Áprily magyarra hűséggel az eredetihez és pompás formaművészettel.

Mihály László

Rónay György: Modern francia líra. (Vigília kiadás).

Kosztolányi *Modern költők*-je óta Rónay György könyve az első komoly vállalkozás a modern francia költészet bemutatására. Aki végigfutja a kötet névmutatóját, beláthatja, hogy régen tartozunk már magunknak ezekkel a fordításokkal. Claudet 71 éves, Valéry 68, Apollinaire meghalt, Supervielle 55 éves, Cocteau 47, Rónay könyve a háború körüli generáció költészetének válogatott darabjait gyűjti össze. Kierett és megnemesedett verseket. A korszak, amelynek gyümölcsei, tán múltban van, de tanításai és művészi értékei még Franciaországban sem hatottak igazán, átértésüket,

népszerűségüket csak a mától vagy a holnaptól várhatják. Lehet, hogy van újabb költészet Franciaországban, de a komoly, értékes modern költészetet még mindig ezek, a Rónay fordította versek képviselik. Annál inkább nálunk. A francia költészet *izmusait* nálunk is végigpróbáltók, de annak, ami igazán mély és igazán költészet, nehezen akad utánczója. A fantazizmus, a dadaizmus, a szürrealizmus odakint is elmúlt (s csak helyeselhető, hogy André Breton vagy Tristan Tzara kimaradt Rónay kötetéből), de Apollinaire, Cocteau megmaradtak s nem tudni, újságuk, frissességük, merészségük meglepőbb-e, vagy költői értékük? Akár újítást, «technikát», akár mélységet, van mit tanulni tőlük.

Gyűjteményét Rónay nem költők, vagy időrend szerint rendezzi, újszerű ciklusokat alkot a hasonló tárgyú versekből. A kötet így változatosabb, mozgalmasabb lesz. A ciklusok belső ritmusa jó, tartalmi művészi fokozatosságuk is az elrendező kezét dicséri. Még a legkevésbé szerencsés ciklus a Franciák Háborúja is meglepő, a nehéz és elcsépelet tárgykörben is tudott művészi darabokat választani.

A költők és a versek összeválogatása különben is szerencsés. Péguyt sajnáljuk legfeljebb és Valéryből szerettünk

volna többet. A fordítások könnyűek és finomak. Nem kicsinylendő alkalmazkodási készsége, átélőképessége van annak, aki annyira ellentétes jellegű verseket ennyi hűséggel és biztonsággal fordít. Valéry öntudatos, racionális költészetét, Apollinaire vizionarista verseit, Superielle áradását, egyik másik Carco vers könnyedségét, hangulatát visszaadni, nagy feladat. Hányszor kell hangot váltani, hányszor kell ritmust változtatni! A versek tanuskodnak róla, hogy Rónay meg tud felelni ilyen feladatnak. Apollinaire néhány rövid verse, Rónay fordításában életünk ritka versélménye marad.

A kötetet Eckhardt Sándor finom ajánlása vezeti be.

Lovass Gyula

A természet világa

(*A csillagos ég. — A légkör*)

A Természettudományi Társulat nem ünnepelhette meg méltóbban százéves fennállását, mint így, hogy többkötetes díszműben, pompás képekkel, tudósaink javának tollából áttekintést kívánt nyújtani a mai természettudományról, újabb eredményeiről és helyzetéről. «A csillagos ég» és «A légkör» címen az első két kötet már meg is jelent.

«A csillagos ég»-et Wodetzky József egyetemi tanár szerkesztette s rajta kívül Detre László,

Lassovszky Károly, Móra Károly és Tolmár Gyula írták. Aki még nem tudná, ebből a kötetből értesülni fog arról, hogy a csillagászati világkép, amióta az iskolát elhagyta, alapvető módon megváltozott. A naprendszer hasonlóságára elképzelt világegyetem emellett az újabb, modern világkép mellett olyan naiv, mint az ókori geocentrikus rendszer a Newton-Galilei univerzuma mellett. A fizikai felfogás forradalma, egy sereg felfedezés, nagyszerű műszerek egész serege csaknem minden asztrolómiai fogalom gyökeres átalakításához vezetett. De a legfontosabbak nem ezek a külső tényezők. Egész világérzésünk megváltozott. Ez a világérzés lenyomja bélyegét a lélektanban, az élettanban, a filozófiában, a társadalmi berendezkedésben, a technikában és a világegyetemről való felfogásunkban is. Newtonnak valószínűleg igaza van, amikor azt mondja: «az eredmény már megvan — csak a bizonyítás kell hozzá». Először van meg az érzés, az átélés, a kép — azt lehetne mondani: a mítosz. Aztán ebben az irányban elkezdenek kutatni, nézni, keresni, számolni. És megtalálják azt, amit akartak, amit láttak. Megtalálták a bizonyító eljárást az eredményhez. A ma emberének egyik legalapvetőbb világélménye: a dinamizmus.

Ebből az élményből nézve a világegyetem sem maradhatott olyan statikus, mint amilyenek a múlt században elképzelték. Az univerzumban minden mozog és él. A modern asztronómia bebizonyítja, hogy alapvető élményünk helyes. A változás talán Poincaré-vel kezdődött és a francia critique de la science iskolájában tökéletesedett, kiterjedt, megalkotta a relativitás elvét és elért Edingtonig, akinek «expanding universe»-je a mai dinamisztikus világerzés nagyszerű kifejezése. Olyan világrendszer-elgondolás lépett érvénybe, amely az előbbinél mérhetetlenül érettebb, nem is szólva arról, hogy : szebb. Ma a világegyetem egységei nem a naprendszerek, hanem az úgynevezett tejútrendszerek, amelyeknek tényezői nem békés, óraműszerűen keringő csillagok, hanem napokból, üstökösökből, ködökből, kozmikus porból összetett ragadó, örvényszerűen kavargó elemek. Nem kell szakembernek lenni ahhoz, hogy az ember a kozmikus tejútrendszerek nagyszerűségét lássa és értse. A mű nem is készült szakembereknek. Minden normálisan művelt ember fel tudja fogni : a mai tudomány milyen tények alapján hogyan gondolja el a világegyetemet itt körülöttünk. És ami különös elégtételt kelt : a magyar tudósok nem esnek az olcsó népszerűsítés hibájába.

Elvégre ha van olyan asztronómiai kifejezés, amit valaki nem ért — nézze meg a természettudományi lexikonban. A tudóst nem szabad megzavarni azzal, hogy nemzetközien elfogadott, találó és jó kifejezéseket lapos közhelyekké fordítson vagy oldjon fel, csak azért, hogy megértse valaki, aki lusta egy kicsit gondolkozni.

«A légkör» kötetét Réthly Antal szerkesztette és a szerkesztőn kívül Aujeszky László, Bacsó Nándor és Tóth Géza írták. A légkörtudomány, nem úgy, mint az asztronómia, amely a legrégebb, egyike a legújabb tudományoknak. Különösen ebben a formájában. A légkört valószínűleg egészen komolyan csak akkor kezdtük megismerni, amikor beléptünk, belementünk és megtapasztaltuk. A repülés tudása tette az embert a légkör ismerőjévé. S ezzel egyszerre valósággá lett az a gondolat, amit Taine csak mint elméleti tényezőt alkalmazott : az időjárás (klíma) és az ember hallatlanul mély kapcsolata és viszonya. Hogy a klíma a környezet lényeges tényezője, azt történészek, földrajztudósok, de még orvosok és etnológusok is már régen tudták. Most kifejlődött az időjárás tudománya. Húsz kitűnő fejezetben pontról pontra világosság derül mindarra, ami számunkra a légkörben fontos lehet : a levegőóceán természet-

rajza ez : az áramlatok (szelek), az esők, a hang- és fénytünetmények, az időjárás kutatás eszközei, jelenségei, az időjóslás — mindez csupa olyan rész, amelynek tudatában egészen más szemmel nézi azt, ami oly fontos : milyen idő lesz. Még húsz éve primitív, egy kicsit komikus meteorológiai jelentés a mai életnek fontos alakítója lett. Akkor inkább szórakoztató volt, ma komoly információ, amelynek tévedési lehetősége máris egészen kicsiny és még egyre csökken.

Hamvas Béla

Mezőssy Mária : «Tüztánc».
(*Révai-kiadás.*)

Az élmény varázsa és frissesége lebeg minden során. Mohón olvassa az ember, mintha valami rejtelmes földrészre tenne kalandos utazást, pedig csak a gömöri és nógrádi dombok közé rejtett kis magyar faluba kap belépőt, de olyan gazdagon ajándékozót, hogy végére érve alázatos hálával mondja : szép volt, élmény volt, a szívemig eltalált.

A határon túli kis faluba, ahol a csehek az urak, egy roskadozó iskolába — mivel más pályázó nincs, — hát egy oklevélnélküli, fiatal özvegyasszony kap tanításra engedélyt. A városból jön az ismeretlen faluba, tele jószándékkal, nagyotakarás lázával, segítségre készen. Lelkes magyarságával

tartja együtt a gyerekeket, sőt a felnőtt leányok és legények szívét is meghódítja a magyar verssel, magyar kultúrával. De az öregek már nehezebben hajlanak, idegenkedve nézik a «tanétónéasszonyt» és babonás korlátoltságukkal sokszor megnehezítik jóakarató munkásságát. A városból hirtelen falura csöppent fiatalasszony küzdelme a földdel, szokásokkal, emberekkel, föltámadt szerelemmel, — tulajdonképpen csak ennyi a tartalma a könyvnek. Mégis, sokkal, sokkal több ennél!

Égészen különös, varázsos mázt ad a magyar paraszt jóízű, tájszólásos beszéde. Mintha virágosra, hímesre festett tálak és korsók vakítanának a sötét sorok között, úgy bukik elő a különös összetételű, megcserélt értelmű tájszavak színes hal-maza. Néha vissza kell térni hozzá, újra elolvasni, hogy mit is mondott ilyen ékes magyarsággal a falubéli paraszt, de ez csak olyan kíváncsi ámulás, ami csöppet sem fárasztó, mintha a vásári, cifra cserép portékához lépnénk vissza, hogy mit is festett rá a falusi művész, ami nem tűnt föl az első látásra. Nekem nem tette nehézkesé az olvasást — mint ellene vetették többen, — sőt egészen különös zamatot, bájít adott a történetnek, nélküle az egész könyv nem volna az, ami. Új, eleven szavak kergetőznek pontos meg-

figyeléssel. Mikor a kurátorné a beteg tanítónőnek egy köcsög tejet visz, így köszönti furcsán éneklő szavaival: «Eén gyönyörű Jedusom, im mineő szomoró dolog-e, hogy a tanítóné-asszony maználkogyik. Megismer-e má lelkem? Mari vagyok, a kurátorné, egy hete már, hogy betegen ringőzzük».

Az egész falu élete elvonul előttünk, mint valami pompás, színes film és mögötte szenvednek és csöndesen izznak a szívek. A református pap emberi, pompás alakja, a papné aláztos, munkás hozzátörődése, a cseh jegyző találó figurája, az alkalmazkodó magyarok fájdalommas kínlódása érzéseikkel, — élők mind és felejthetetlenek. Nagyszerűen megfogott paraszti alak «Zsuzsó nene», a falu pletykás vénasszonya, aki annyi fájdalmat okoz a tanítónőnek, szinte megelevenedik: «Kis rést nyit az ajtón s hosszú «penecilus» képét tolja előre. Szemei kidüllednek árkából, szája csak egy vonal, mint megfeketedett repedés a cserépkorsón, arca sárga és horpadásaiban beleesnek a petróleumlámpa árnyai. — Jaó astvét! No szeginy, csak nem ijedt tán meg. Hajstzen nem vagyok én mátoha, se kobolló lélek.»

Milyen szép a szombat délután leírása, amikor Varga Estók János városi mintára készült háza került tető alá, ahová titkolt szerelmét, a «tanítóné-

asszonyt» szeretné hazavinni feleségnek: «A fiatal gazda zsebredugott kézzel gyönyörködve nézi, a kiskertből rózsabimbót szakít, mikor a mester nem veszi észre, beépíti a háza falába». De Anna-Mária nem őt, hanem a szomszéd község tanítóját szereti, akinek azonban nem elég erős a szerelme. Nem meri vállalni a szegénységet, a föld, mezők és szántók szeretetére hivatkozva nem tud elszakadni a faluból, inkább lemond szerelméről és egy gazdag parasztleányt vesz el feleségül. Itt érezni egy kis törést a regényben, mert ez a lépés nincsen eléggé megokolva és a tanító alakja és jelleme is kicsit elmosódott. De ez nem von le semmit a könyv értékéből, amit adni akart, egy darab életet a faluból és saját megszenvedett sorsából, az maradéktalanul sikerült Mezőssy Máriának, akinek új és hirtelen föltűnt nevét szeretettel köszöntjük.

Nagy Méda

Schütz Antal: Eucharisztia.
(*Budapest, Szent István-Társulat. 1938. 359 l.*)

Rafael Disputájának elemzése adja meg Schütz Antal könyvének bevezetőjét. Aki az Oltáriszentség tudományába akar behatolni, annak nem elég elmélyedni a rávonatkozó hittételekbe, nem elég az ész és a hit évszázados harcait megjele-
nítene, hanem azzal az ihlettel

kell hozzáközelítenie, mely a szillogizmust faragó skolasztikus szívéből tüzes himnusokat fakaszt, az ész disputáját az áhítat imádó leborulására készíti. Az Eucharisziával való foglalkozásnak mértékét Szent Tamás szabja meg: Quantum potes, tantum aude! Ahogy bírod, akként merjed!

Bízvást állíthatjuk, hogy senki ma nem bírta volna úgy, mint Schütz. (Bizonyosságul szolgál a kongresszusi irodalom az Oltáriszentségről.) Ez az ő szakmája és hivatottsága, a nagy szentség dogmatikájába való behatolását már évtizedekkel ezelőtt bebizonyította. Ehhez a munkához azonban nemcsak a dogmatikus kellett; az az érzésem, hogy ezt Schütz se bírta volna így megírni, ha nem lett volna oly közeli érintkezésben a fehérvári nagy adorátornak, Prohászkanak, szellemével.

Az Oltáriszentség dogmatikáját megfogalmazni, igazságtartalmát kidolgozni a hittudós dolga. Bár a dogmatika sem végleg lezárt tudomány még azokon a területeken sem, melyeken — mint az Eucharisztia esetében — a középkor hittudománya a fogalomtisztázás nagy művét elvégezte és a trienti zsinat a dogmát világosan körvonalazta, az Eucharisztia dogmatikájának megírásához ma mégsem kell különösebb merészség. Igaz, hogy a

dogma története az ősegyházban is, a középkorban is sok megvilágító adattal bővült; igaz, hogy a mai anyagelmélet a dogma kifejezésénél használt arisztoteleszi fogalmak jelentését új tartalommal tölti meg, és ezért ma nem elég Szent Tamás Eucharisztia-tanát egyszerűen átírni mai nyelvre. A régi problémák új állásfoglalást kívánnak az Eucharisztia áldozatjellegének kifejtésénél is.

Schütz könyve beleágazza a régi tanba az új szempontokat, eredményeket, megoldja a mai ember számára a dogma ellen felmerülő történelmi, szövegelemzési, bölcséleti nehézségeket. Az áldozatelméletben figyelembe veszi a vallástörténet mai eredményeit és ez megkönnyíti számára a szentmise áldozatjellegének megóvását a «tárgyilerontás» tételének elejtése mellett is. Kár, hogy a szentmise-áldozat magyarázatának középontjába nem állítja bele az *emlékáldozatnak* a szentírásból is, az «anamnesis», «memoria» liturgia-történeti szerepéből is, a szavak egykorú jelentéséből is kielemezhető fogalmát. Ezzel lemond oly szempontról, mely legjobban eligazíthatta volna a régi és mai áldozatelméletek útvesztőjében. Schütz könyve mint tudományos munka is nagy érték, magyar hittudományi irodalmunknak büszkesége.

Igazi érdeme azonban nemcsak az, hogy megírta, ahogy a

tudomány mai álláspontján jobban alig lehetett volna ; hanem hogy *merete* úgy megírni, hogy munkájának egyes fejezetei prózában írt himnuszok az Eucharisztia dicséretére («Végig való szeretet — Mindenható szeretet — Immanuel — Isten-szövétség»), munkája pedig a maga egészében az eucharisztikus lelkiéletnek erősítője, táplálója. Ez a lelkiélet megtalálja benne a megalapozott tudást, a hit világának sokirányú összefüggéseit, az üdvrend benső mozgalmasságát, a térdrekesztető áhítatot, a szentségimádás égi lendületét.

Kühár Flóris O. S. B.

Hevesi András: Irén. (*Cserépfalvi*). Hevesi regényéről számot adni annyit jelent, mint az olvasó nevében megszólaltatni azt a rosszkedvű, makacsul szótlan barátot, akit az író-főhős egy hosszú éjjelen keresztül odaköt a kávéházi asztalhoz, hogy szenvedélyes őszinteséggel kitergesse előtte nagy szerelmi élményének belső bonyodalmaikat, apró intimitásait — és akiről nem tudjuk, szívesen hallgatja-e a nagy lelki kiáradást, vagy talán kissé szenved is az eléjétárt lelki meztelenségektől s talán szeretne már lenyugodni a békés érzések világában. El-mehetne — mondja az író ; s mégis marad, mert a vegyes érzelmek között, amelyeket ez a lelki kitárulkozás kelt benne, ott lappang a szinte cinkosi kíváncsiság, hogy ennek a különös szerelemnek és a benne főszerepet játszó, még különösebb nőnek bizarr történetét meghallgassa. Így érez az olvasó is.

A modern magyar regény intellektuális, pesties ízű változatában, amely elég élesen elkülönül a másik főriánytól, a magyar föld és nép problémáiból kisarjadó népi regénytől, Hevesi regényének ujsága az a merészség, hogy úgyszólván minden esemény-bonyodalom nélkül, csupán egy rövid szerelemnek belső, lelki «defolyását» írja meg kétszázötven lapon, mindössze két szereplővel. Ezt eddig csak a francia lélektani regény merete megkísérelni, amely érezhetőleg ihlette Hevesit is. Ez a téma már megszabja a regény formáját és kifejezési eszközeit is : az intimitást és élményszerűséget szuggeráló elsőszemélyű «vallomást», — ezt a hosszú monológot, amelyet az író teletűzdel műveltségének és nézeteinek intellektuális törmelkeivel. Ez a vallomás szándékosan, megfontoltan őszinte, van benne valami leleplező káröröm és irónia mindkét szereplőre nézve ; ez más regényeiben is jellemző vonása Hevesinek. Egy pillanatra sem igyekszik különválasztani önmagát a regény főhősétől. Ő az, aki a regény elejének vallomása szerint szomjazza a «nagy élményt», hogy írói életének döntő irányt szabjon és egy regényre való élményanyagot merítsen belőle. A külső történetben nem túlságosan gazdag szerelem történetét aztán kevés epikai elemmel mondja el, a való életből nyersen átültetve, minden szépítgetés vagy bonyolultabbá, irodalmiasan érdekessé tévő gondoskodás nélkül, csupán a lelki elemzéssel bonyolítva a túlegyszerű történetet.

Nem is a történet az érdekes, hanem a regény tulajdonképeni tárgya és ihletője : Irén, ez a bizarr nőalak, akiben az intellektuális nőtípus gúnyos, de

nagyszerű karikatúráját adja az író, beleállítva a regény főhősének áhítatos, együgyű szerelmébe. Irén a tudós és földöntúli intellektuel és az érzéki, élni-vágyó, lobogóéletű nőtipus, az olvadó lágyság és a férfibolondító szeszély keveréke, de mindenképen nagyszabású és izgalmas nőalak, amilyen még nemigen akadt a magyar regényben. A férfihős hol naivul rajongó szerelemmel, hol a csalódás iróniájával vagy a boldogtalanság keserű mérgével röpködi körül, mint a lepke a veszedelmes gertyafényt, s ő maga is kutatva vájkál Irén lelkében, hogy szételemezze igazi valóját. Hol bajnoknőnek, a szenvedély gyorsúszónőjének, az érzés csodálatos trapézművésznőjének, az élvezet atlétájának mondja, hol ragadozómadárnak, mely nagy, egyenes ívben repül az életem kerestül, hol kalandornőnek mutatja, aki sorozatokban állítja elő a férfiak boldogságát, míg végül a regény végén azt sejteti, hogy Irén egyszerűen beteg lélek akin nem is lehet segíteni.

Irén változatlanul kiismerhetetlen, sokrétű személyiségének szugesztív rajzára mindenestre jó alkalmat ad a regény egyetlen témája, Irén és a férfihős szerelme, amely földöntúli boldogsággal kezdődik, míg meg nem rontja Irénnek a maga nemzeti és szociális «küldetéséről» szóló misztifikációs meséje, amellyel egyre távolibb korlátok közé szorítja a főhős szerelmét. Végül kiderül, hogy az egészről semmi sem igaz. Irén a regény egyre burleskesebbé váló vége felé kötéltáncosként továbblobog férfikézzől férfikézre, a főhős pedig termékeny boldogtalanságba esik. A regény ebből a boldogtalanságból születik, meg az írónak abból a nem is taga-

dott vágyából, hogy a nyilvános leleplezéssel bosszút álljon Iréne.

Azok a gyorsan változó ve-gyes érzelmek, amelyek az író elfogják elbeszélése közben, át-ragadnak az olvasóra is, az el-ismerő csodálatlól és érdeklő-déstől egészen némi visszás ér-zésig, amely a regény egyes túl-ságosan őszinte és szándékosan prózai részleteit és hasonlatait kíséri. A regény azonban ettől nem lesz kevésbé érdekessé. Az író maga is megjegyzi a valóság-ihlette történet előtt: «Milyen furcsa műfajba tartozik ez a történet! Van benne szerelmi líra, van benne kémromantika és van benne bohózati cselszövény is», másutt meg azt mondja, hogy «ez a történet jobbra-balra tántorog, vargabetűket csinál, dülöng, mint a részegember»... Az író a papír-irodalomságot lát-hatóan feláldozza a valóságnak, a való élet szeszélyes játéknak, s ebben nem lehet vitatkozni vele. A nyers életközelségnek és a sok finom lelki elemzésnek lélektani értéke is van — Hevesi bevallottan lélektani regényt akar írni — és valóban eléri azt az írói küldetést, hogy «egy milliméterrel kitágítsa az embe-rek önismeretét». A végén némi életfilozófia leszűrésével is elmélyíti a regényt: az élet célja nem a boldogság, hanem a tapasztalás, — azok a mellékter-mékek, amelyeket a boldogság hiú kergetése közben szerzünk.

Hevesit éppen eredeti és új-szerű írói vonásai rokonítják más eredeti íróinkkal. Nőalakjai-ban van valami Vaszary Gábor szeszélyes pszichológiájából, de írói egyéniségben leginkább Máraival rokon, sajátos mono-lógszerű előadásmódjuk is ha-sonlít, csak hogy Hevesi az in-tellektuális finomságú stílust a

leghétköznapibb szavak és kifejezések argotjával keveri. Márai fanyarabb, Vaszary még komolyabb regényeiben is könnyebb fajsúlyú író nálánál. Sajnos, az olyan expresszionista ízű regényforma, amilyent Hevesi eddigi regényei mutatnak, éppen a jó regény egyik legfontosabb elemét, a kerek felépítést robantja szét. Ebben azonban ez az új regénye máris nagy józanodást mutat párizsi regényéhez képest.

Az «Iré» főértéke egy érdekes, új nőalaknak bevezetése a magyar regénybe. A regény így is — vagy éppen ezért — ingyenmű. Az olvasók közül többen fogják elviselhetetlennek tartani, mint amennyien zavaratosan élvezettel jó regénynek találják; de az utóbbiak, az ingyencek és connaisseurök számára annál élvezetesebb lelki és irodalmi csemege lesz.

Makay Gusztáv

Lehel Ferenc: Történelem esztétika. (Neobarbarizmus.)

Több művészettörténeti és bölcséleti munka szerzője, Lehel Ferenc, ezután kiadandó nagy művének (Az ösztön filozófiája) mindjárt bevezetőül az utolsó részével, a teljes munka függelékével lép a közönség elé. Meg is magyarázza, hogy miért. «A teljes mű... trialista mindenség-szemlélet, amelyben az anyag és ész mellett élesen domborodik ki az ösztön szerepe a világ alakítása körül: az ásványi növényállati, végül emberi életben... A függelékben pedig az emberiség történetén, társadalmi, gazdasági, vallási idomulásán mutatom ki az ösztön kormányzását — azt, hogy mindezeknél az ember nem az érdekét, nem eszét követi, hanem esztétikai gerjedelmétől hagyja magát vezetni.

A koordináció, szubordináció, illetve reciprocitás időszakosan váltakozó esztétikai rendje szerint lelkesedik, szeret és gyűlöl az elfogult emberiség, lenézve multját és lenézve jövőjétől... Tekintve az általános köznem-érdeklődést, mely ma épp legkevesbbé filozófiára kíváncsi, egyetlen kiadó sem vállalja munkámat... s minthogy a függelék az, mi sokhelyütt aktuális tartalmával mégis fölhívhatja a nagyközönség figyelmét, azt választottam első füzetül.»

Ebben a néhány kiragadott bevezető mondatban körülbelül benne is van a mű lényege. Abból indulva ki, hogy az emberiség társadalmi, gazdasági, erkölcsi formái a művészet fejlődésének sémái szerint idomulnak, hármas, az egyes korszakokon belül ugyanúgy ismétlődő primitív-klasszikus barokk fejlődésrendet állít fel. Mai életünkre vonatkoztatva kimutatja, hogy a nyugati művelődés XVIII. sz. eleji fénykora után, a következő századon át a művészi ábrázolás fokozatosan egyszerűsödött, egész a XX. század elejének archaizáló, neoprimitív torzításáig, ami — ha a torzítás nem is, de az archaizálás egész biztosan — a haldoklás jele. Ugyanígy: a rendi társadalmat összetörő nagy forradalom után, a XIX. század individualista-liberalizmusa a legősibb primitív társadalmi forma archaisztikus visszatérése volt; ma pedig, a szerző szerint, nyakig benne vagyunk a barbárságban, a süllyedés feltartóztathatatlan, «szédítő sebességgel csúszunk lefelé». (*Barbarizmus a teremtőképesség általános elsovadása... a nagy tömeg közömbössége, valóságos iszonya a művelődés iránt...*) Szerencsére, mindez nem tart sokáig, új klasszikus kor követke-

zik: a sötétség eloszlása után az individualizmus primitív formája bizonyára az egész vonalon eltűnik az életből, ahol a konstruktív nemzeti sílus rendezkedik be hosszas tartamra.

A szerző hangsúlyozottan kerül a politikát, csupán a fogalmak tisztázására törekszik. Primitív szerinte az anyagelvűség, az individualizmus, a magántulajdon szentsége és minden demokratikus egyenlőségre-törekvés; jelenlegi neoprimitív tendencia az egységes, homogén fajhoz való visszatérés, amelyből a közeledő klasszikus ízlés-irányzat törvényszerűleg az összetettebb, megszervezettebb, heterogén nemzeti formára fog átérni. A közeljövő a nemzeti szocializmusé. Szerző következtése szerint azonban ezt, mivel a fajok a történelemben stílfarmájuk sorrendjében jutnak szerephez vagy vonulnak a háttérbe, nem a német, hanem a klasszikus olasz nép fogja megvalósítani. A közeljövő az olaszoké. A németeké a későbbi barokk-korszak. A legfelsőbb fok pedig, az ideális világállam, a kölcsönösségen alapuló nemzetköziség, ahol a szabadságot az alkalmazkodás, a jóságot a megalkuvás, a magántulajdont a kommunista közönség helyettesíti: az érett barokk kora, ahol az anyag-értelem-érzelem hármasságából a legutóbbi a domináns; a vallásos-misztikus rajongás, stílustorzítás a legmagasabb szellemiség önmagában gyönyörködő teljessége. S még ezután? — kérdeznénk, de erre már a szerző nem felel, csupán annyit vél biztosan tudni, hogy a fejlődésnek ezen a fokán a kör bezárul s újabb primitív kor már nem következik. A politika nyelvére fordítva: a demokráciának egyszer s mindenkorra bealkonyodott.

Mindez szép volna, csak az hiányzik, hogy igaz is legyen — mondja ő maga egy helyen valamire. De ha az exakt tudományokban szabad itt-ott tévedni, mért ne tévedhetne a történelemtudós? — kérdezi. A multból következtet a jövőre... ez mindenesetle jogos; lehet, hogy helyes is. Ám ismerni kellene az egész multat: a hármass barokk-kör háromszor hármass ismétlődése előtt is, az ősi kezdettől, hogy elláthassunk a kör utáni esetleges újabb körbe is...

A felvázolt körön belül azonban rengeteg kérdést vet fel az író, sokra nagy készültséggel felel is: a forradalmak, vallások, erkölcsök esztétikája, gazdaság-esztétika, minden esztétika. Szellemes, itt-ott túlságosan is; kevesebb több lenne belőle... Végül az a gyanúnk támad, hogy semmiben se hisz; hisz szerinte az igazságszerető ember is csupán a klasszikus kor tünete, esztétikai forma, s a fejlettebb barokk-ember, szenzuális szemléletében kielégülve, nem fogja többé a dolgok mögöttes értelmét keresni. (Misztikus vallásos hajlama is csak művészi szépségkeresés lesz!)

Új klasszikus kor hajnalán mégis mi, mai lelkek, inkább eszmei, igazságszomjazó, mint gyönyörködő megszálottságunkban, valami mást akarunk. S azt feleljük: Az író téved. Az igazságkeresés ösztöne minden korban, minden emberben megvolt, mert nélküle nincs alkotás, nincs élet. A korok szerint változó ízlés legfeljebb a módszert jelöli meg, ahogyan keresni illik: legközelebb, önmagunkban, vagy legtávolabb, Istennél. Vagy együtt, egyszerre a jövő vallásaként megjósolt pantheizmusban. Az író tévedhet. Nem baj, de higgyen vala-

miben. Az igazságot, ha nem tudja, hol rejtőzködik, ne tagadja meg. Ő azonban, jellegzetes nihilizmusában, kétségtelenül értékes szellemi poggyászával, túlhangosan ered neki, könnyedén ide-oda cikázik s végül a semmibe lép. Az eszmecsere érdekes, vezetőnek azonban megbízhatóbb az olyan, aki kisebb garral, szépen kézen fog... és nem az orrunknál fogva vezet.

M. Gy.

Rosamond Lehmann: Titokzatos felelet. (Athenaeum.)

A német hangzású név angol frónőt takar, akit — hála Istennek — semmiféle reklám nem előzött meg. (Ma már úgy vagyunk vele, hogy a felduzzasztott reklám magának a reklámnak a csődjét is jelenti és óvatossá tesz bennünket, akár szájvízről, akár filmről, akár könyvről van szó. A megfizetett dícsérő kritika is egyik faja a reklámnak és valljuk be, a legcsúnyább, legalávalóbb fajtája. Élelmesség! — nevet szemedbe az, aki írja és a jól kamatozó élelmesség hasznából saját autójáról nézi le azokat, akik még hisznek a művészet, az erkölcs, a hit tisztaságában és hisznek ennek a tisztaságnak a győzelmében.)

Angol fiatal emberek — fiúk és lányok — életét vázolja ez a regény és azt a ködöt, azt a rejtelmet tárja elénk, amely a tizennyolc és huszonegy év közötti fiatalok lelkében kavargó. Valami csodálatos és színes kód a fiatalok belső élete és merőben ellentétesnek látszik külső, való világukkal. És mégis egybetartozik vele, szorosan és kikerülhetetlenül, mert csak így adja ki azokat a típusokat, akik az életnek ebben a második kamaszkorában vágyaikkal és válsá-

gaikkal küszködnek, de azért hűségesen elvégzik munkájukat, feladatukat.

Egyrésről a tizennyolc éves Judith a hőse ennek a regénynek, másrésről a szomszéd házban lakó őt unokatestvér, akikbe Judith sorban beleszeret. Vidéki angol házokról van szó, kerttel, folyóval és olyan anyagi háttérrel, hogy az őt unokatestvér — noha szó esik arról, hogy Judithhoz képest szegények — a regény folyamán szinte állandóan London és Páris között cikázik, ezzel is megmutatva: mennyire más az angol középosztály szegénysége, mint a miénk.

Judith első szerelme Charlie, az unokafivérek legidősebbje. Charlie azonban Mariellát — ötüik közül az egyetlen leányt — veszi feleségül, amikor a harcra megy és földi élete ott be is fejeződik. Mariella szép, hűvös és ostoba teremtként szerepel. Érzelmi életéről még a közelében álló unokafivéreknek sincs sejtelme. Mégis a regény folyamán teljes és hibátlan rajz kerekedik róla, és ez a portré nem is érdektelen. A megmaradt három fiú arcképe és lelki összetettsége annál komplikáltabb. A legidősebb most Julian, huszonegy éves, filozófikus elme, muzsikos, bogaras, asztmájára panaszkodó; Roddy huszonegy éves zárkózott különc, Martin húsz éves, enni, kuktálkodni szerető. Talán ő a legszimpatikusabb és a legszánalomraméltóbb. Külső élete csupa tevékenység és életmohóság, Judithhoz való halálos szerelme azonban szerény és halk, talán azért, mert már a kora gyerekkorból eredt. Amikor ez a szerelem beteljesedhetne és Judith beleegyezik kettejük eljegyzésébe, akkor már vége is van: Martin egy csónakszerencsétlenség áldozata lesz.

Judith csupán valami két-ségbeesett érzelmi kisiklásban egyezett bele Martinnal való eljegyzésükbe, mert ő meg Roddyba szerelmes. Meg is vallja ezt Roddynak, sőt meg is kéri Roddy kezét, Roddy azonban — noha megszánja Judithot — menekül a nők elől, érzékeivel kísérletezik és Judithot is visszautasítja. Marad még Julian, Charlie cirikussá vált testvérbátyja. Őt Judith ábrándítja ki. A barátságok kinőttek a gyerekkor varázsos világából és ezzel meg is romlottak, mert nem folytatódhatnak tisztaságukban és színlelni, hazudni egy egész életen át nem lehet.

Az érzelmeknek ebben a zűrzavarában egyedül az író jár tiszta fejjel és csodálatosan finom tollal rajzolja meg a lelkek eltévelyedését, Judithot pedig mesteri módon emeli ki a szövevények hínárjából, hogy tisztán és a csalódásoktól megerősödően, talán megnemesedetten is, indítsa most már az Élet komoly útjára. A táj- és környezetrajzok is ép olyan lehelletfinomak, mint az alakok belső életének virtuóz föltérképezése. És maga a regény mindvégig izgalmas és művészi olvasmány is. Talán csak a Judith egyetemi éveinek mellékalakjainál jegyezhetnék meg, hogy némileg a mérleg kiegyensúlyozásáért kerültek a keretbe. Jennifer szerelmének első lobogása még törvényszerűnek is mondható az ilyen helyen, ahol leányok tömegesen élnek együtt, de már Geraldine szerepe — talán Roddy női ellenlábását akarta megrajzolni az író? — ha a regény szerkezete szempontjából nem is hibás, megcsinálása bizony kissé kényszeredett. Bár azt is el kell ismernünk tárgyilagosan, hogy az ilyen kisiklott szenvedélyek

megírása már ízlés szempontjából is nagy feladatot ró az íróra.

M. Gy.

Lin Yutang: Mi kínaiak. (*Fordította Benedek Marcell. Révai kiadás.*)

Először a porcellánt fedezték fel, még kétszáz évvel ezelőtt. Aztán a selymet, aztán a meséket. A romantikusoknak is ez volt Kelet: a mesés, a pompás és a finom. A szellem lassan jött, Schopenhauer volt az első, aki mélyebbről fogta fel. Aztán Max Müller az oxfordi egyetem tanára lefordította Kelet Szent Könyveit ötvenegynéhány kötetben. A jelen század elején franciák, németek és olaszok tudatosan hozták át Laotse, Buddha tanításait. Ma Jung, a lélekbúvár keleti yogára építi módszerét, Evola, az olasz kultúrfilozófus a világválság megoldását az ősi árjak törvényének megújításától teszi függővé, a francia Granet remek könyvet ír Óskínáról, Keyserling darmstadti iskolája azt mondja, hogy Kelet nélkül az európai ember megújulása lehetetlen.

Számunkra a keleti szellem térfoglalása különösen jelentős. Magyarország a nyugati gondolkodásban sohasem találta meg önmagát. Most, hogy India, Kína, Japán szellem egész Európa számára megnyílt és követelmény lett, megismertük nem a porcellánt, a selymet és a mesét, hanem az életrendet, a gondolkozást, a gyakorlatot, vérmérsékletet és a bölcseséget, — felismerhetjük velük az európainál rokonabb világszemléletet. Ezért jelent sokat Lin Yutang könyve ma és itt nálunk Magyarországon.

Lin Yutang világpolgár: Amerikában él, angolul ír, a fehér ember számára és sok

tekintetben a fehér ember életformái között. Ez a könyve is, de különösen a másik, a sokkalta jobb, mélyebb és szebb (The importance of living) a kínai és európai-amerikai szellem egysége. Annak, aki Keletet igazi valóságában meg akarja ismerni, csak első lépcső. De jó lépcső. Mert Lin Yutang valódi ember. Nem szenved, nem nagyoz, nem hazudik, nincs semmi pátosza, nem túloz és nem csinál propagandát. Ezen a modern világpolgáron keresztül valószínűleg sokan fognak belépni Kínai ősbibé és magasabb rendű világba: Liedsi, Laotse, Kungtse szellemébe.

A «Mi kínaiak» úde, őszinte, meleg és kedves könyv, annyira, hogy ma Kínáról ez a kétségtelenül legjobb. Nem annyira nagygobigényű fejezeteiben, mint, amilyen a népről, vagy az irodalomról. Ehhez a szerző nem elég súlyos. Inkább ott igazi, ahol kifejti az arany középszer tanát, az otthon kultuszát és beszél a kínai konyháról. Azt mondja «aki azt hiszi, hogy a kínai civilizáció szellemi, — egyszerűen hazudik». Ez Lin Yutang. Pompás dolgokat ír az ételekről, a ruhákról, szokásokról és a teáról. De számára a kínai civilizáció nem szellemi. Mert a szellemet nem nála kell keresni. A könyv nagy előnye, hogy sokat idéz és fordít kínai szerzőkből, régiekből is. Húsz sorban sokszor lappang egy kis remekmű.

Hamvas Béla

**Kelemen Pál: Istenek esata-
tere.** (A Földrajzi Társaság könyv-
tára. Franklin kiadás.)

A kolumbuszi idők előtti Amerika iránt való érdeklődés természete nem olyan, mint az, amely a négerek, vagy a déli

tengerek népei iránt ébredt. Ez utóbbiakban mindig van a kíváncsiság mellett valami leereszkedés. Bárhogyan is álljon a dolog a négerekkel vagy a pápuákkal vagy a malájokkal, kétségtelen, hogy itt úgynevezett primitívekről, az európai népeknél kezdetlegesebbekről van szó. Amerikában nem. Ki tudja, egy elsüllyedt földrész a Csendes Óceánon, vagy Gondvánaföld, vagy talán éppen Atlantisz, több ezer évvel a történeti tudat felébredése előtt összeköthette a nagy Eurázia és Amerika szárazföldjeit. Mert semmi sem olyan biztos, hogy az amerikai és az Óvilág nagyon magas kultúrái között van rokonság. Lehetetlen nem felismerni az őskínai, az asszír-babiloni, az egyiptomi, a mexicói és yucatanai maya épületek hasonlóságát. Lehetetlen nem látni, hogy a perui és észak-kínai kultúrák valamiképen összefüggenek. Lehetetlen nem látni, hogy a kambodzsi (dél-ázsiai) és a perui cserépedényekben van valami kézzelfoghatóan közös. De az indián kultúra legalább tízezer éve önállóan fejlődik; és az indián kultúra két csúcspontja: az inka és az azték-maya, a nagy euráziai kultúrákkal legalább is egyenrangú és pedig mindenben: ízlésben, államrendben, építészetben, szervezetségben, az emberi faj szépségében és a szellem fejlettségében. Ma az indián kultúrák újjászületésük kezdetén állanak. Mondják, hogy a mexikói, perui és bolíviai kreolok, még a spanyolok is megtagadják európai eredetüket és indián hagyományokra esküsznek. Éppen ezért egészen kitűnő gondolat volt a Földrajzi Társaság részéről, hogy olyan modern utleírást adott ki, amely az embert

a legújabb idők Mexikó-járól tájékoztatja, de bevezeti az indián kultúrába is. Hiszen a mai mexikói ember, ahogy egy angol írja: feel like Aztecs and Tlaxcalans, think like Spaniards, — úgy érez, mint egy azték vagy taxcalan és úgy gondolkozik, mint egy spanyol. Hiszen kilenczted részben indián vér és csak egy tized részben spanyol. Kelemen Pál könyvének az a nagy előnye, hogy kivételes szerencsével kapcsolja össze úti benyomásait archeológiai, művészeti és történeti ismereteivel. Mialatt az ember a könyvet elolvassa, nemcsak a modern országról nyer képet, hanem megtudja azt is, hogyan foglalták el annak idején a spanyolok ezt a földet, megismeri a művészi emlékeket, az indián civilizációt, Mexikó régi és új szellemét.

Hamvas Béla

Mesterházy Jenő: A budavári koronázó fő-templom és altemploma.

Mesterházy Jenő lassanként Budapest egyik legalaposabb és művésztörténeti szempontból legavatottabb ismertőjévé vált az olvasó nagyközönség és a rádiót hallgató magyarság előtt. Kutatásainak időnként érdekes foglalatát adja egy-egy munkájában, melyhez igen ügyes eredeti képeket is mellékel. Ilyen tanulmány a budavári koronázó-főtemplomról és altemplomáról szóló legutóbb megjelent műve is. A magyarországi csúcsíves templomok között a kassai után kétségtelenül a várbeli koronázó-főtemplom vagy népszerűbb nevén Mátyás-templom a legpompázatosabb. A tanulmány elején Mesterházy párhuzamot von a kölni dóm meg a Mátyás-templom között és kedves szülőföld-

szerepettel a mi templomunknak ad elsőseget, mert ez már 1470-ben, Mátyás király idejében elkészült, vagyis jóval a kölni dóm tornyainak multszázadi megépítése előtt. Azt is a Mátyás-templom javára írja, hogy magaslaton épült, ami kétségtelenül nagy előnye. A kölni dóm széületes méretei persze nem foghatók a Mátyás-temploméhoz. Domja nélkül Köln meglehetősen érdektelen város volna, míg a Mátyás-templom Budapest világszerte elismert fekvése és temérdek gyönyörű épülete mellett is számottevő. A várat a templom nélkül el sem tudjuk képzelni és így nagyon csodálkozunk azon a megállapításon, hogy a tatárjárás előtti időkben a budai várhegyen még semmiféle település nem volt, ami azt jelenti, hogy a Mátyás-templom nem eredhet 1015-ből, mint sokan tudni vélik. Egy 1255-i oklevél mégcsak mint építendő-ről beszél a német lovagok templomáról, mely őse a mai koronázó főtemplomnak. Ezt a templomot építgették később tovább és különösen Mátyás királynak volt szívügye a szépítése. Ebben a templomban tartotta esküvőjét is. Később igen változatos sorsa volt a Mátyás-templomnak, míg mai remek formáját elérte. Ezt a sorsot Mesterházy temérdek adattal írja meg. Adattai olyan élvezetesen vannak csoportosítva, hogy mindvégig lekötik az embert és valóban színes, kellemesen tájékoztató történetet adnak. Szinte elámul az ember azon, hogy mennyi érdekesség, mennyi nagy magyarság név, mennyi esemény fűződik a Mátyás-templomhoz, mi minden volt benne az idők folyamán. Tisztázódik az a kérdés is, hogy III. Béla király és hitvese nem a budavári koronázó-

főtemplomban volt eredetileg eltemetve, hanem Székesfehérvárott az odavaló koronázófőtemplom padozata alatt. Részletesen leírja Mesterházy a Schulek Frigyes által végrehajtott átalakítást, mely a szerző véleménye szerint alig őrzött meg valamit a százados templomból. Mindez, amit itt hamarjában elmondtunk, csak ízelítőnek kikikapott részlet. Világot vet az ilyen tartalmi bemutató az ilyen monográfiácskák hasznára és mind az egyetemes magyar művelődés, mind a fővárostörténet szempontjából való értékére. Kívánatos, hogy az ilyenféle Mesterházy-füzetek egész sorozattá szaporodjanak.

— *lián.*

Kálnoky László: Az árnyak kertje. (*Versek. Magyar Életkiadás.*)

Akinek ma Baudelaire a mestere, annak lehet nehéz az útja, de töretlen kell legyen a hite és ereje s mélyen a lélekben fakadó a rokonságra. Nem a baudelaire-i különöcségekre gondolunk, nem az élet élménnyé alakításának módjára, hanem a kifejezésre. Kálnoky még nem egészen kiforrott. A csodagyerekek sohasem lesznek egészen emberré és a kiforrott fiatal költők soha egészen és igazán költökké. Természetes hát, hogy Kálnoky néhol az élmény alakításában, téma-keresésben válik baudelaire-ivé, s csak ez a néhány hely az, ahol elveszti önmagát. Vannak dolgok, amikből lehet tanulni, de amiket nem lehet eltanulni. Kálnokynak nincs is szüksége rá. Őt a kifejezésbeli rokonság vitte Baudelairehez: mélyremerülő színek iránti érzékenység, a széles áradású festői kedv, a plasztikus képek szeretete. Őszintén és igazán az ember csak azt szereti, ami őbenne is megvan.

Az ilyenfajta kifejezés tehetősége van meg Kálnokynak. Hallgassuk meg őt ott, ahol ezzel a kifejezés-formával dolgozik. —

... Egy púpos éji őr gyújtott gázlángokat. — A korcsmaasztalon kopott kártyák heverték — s láttam egy öreget, hogy borba mártogat — négyszögletű lepényt s fogatlan ajkkal majszol — s gyertyáját fújja az örvénylő levegő.

De ez magában is baudelaire-i forma. Kálnoky nem használja sokat. A szavakban való fürdőző kedvét kielégíti, de ruganyos lendületét nem. Fürgebb, merészebb ritmus viszi a legtöbb verset, — de plasztikus kifejezését megőrzi. Az ősz «egy henyélő lanyha úr», aki nemsokára bóbiskolni fog — és — *Szivarhamuja földre hull, — tátott szájjal ástt, mivel — nem látják és különben is — már nem törődik senkivel.*

És hogyan szétzavarodik a kép, ahol ideges, inkább hangulati, impressziós megjelenítést akar! Ugyanaz az ősz: — *Az égben csata van; ólomgolyók — görögnek, távolról morajlanak, — sötét a táj; az eső lába lóg.* — Szinte nem ugyanaz a költő. Kálnokynál az enjambement nem verselésbeli ravaszkodás, nem is a verseinek van rá szüksege, hanem neki magának. Kálnoky ereje ott mutatkozik meg igazán, ahol gyorsfutamú, hosszú mondatokban fejezi ki magát. Egyik szonettjében a régi kedvestől búcsúzik; hangulata nem szomorú, inkább fanyar. A plasztikus kifejezés nem a zenével, nem a hangulat jeleinek lerögzítésével ért el hatást. A hangulat okának megérzékítésére van szüksége. A hangulat oka: a holt szerelem. Szemlélhető kép kell és ebben Kálnoky gazdag.

És milyen finom, lágy villanású kép. Maga a holt szerelem. *... minden szonett leolmozott ko-*

porsó, — amelyben holtan fekszik már az emlék. — Szívem, mely egyre azt dobogta, Rád vár — s közönyt és hallgatást kapott cserébe, — Számodra most is nyitva, de ne nézz be, — hisz oda-bent nem ég a régi láng már.

Néhány versében megkísérli a zenei hatásra fektetni a súlyt : slágerszerűségbe téved. Azokban a versekben, ahol a hangulatot közvetlen akarja megragadni, nem a meglátott realitásra, hanem lebegő fantázia-képekre épít, messze elmarad önmaga mögött.

A fiatal költők általában hajlamosak, hogy túlbeszélik témájukat, sőt magukat is. Az élmény még nem rajzolódik élesen ki, a kifejezés nem elég csiszolt, hogy finoman, zaj nélkül simuljon az élményhez. Kálnokynál komplikáltabb az eset. Nem egészen, legalább is nem minden esetben ebbe a hibába esik. A képeket nem az egyszerű kifejezés díszítésére, hanem felerősítésére használja. Beszélőkedve nem az élménnyel való birkózásból ered, de Kálnoky egy olyan képességéből, melyet nem is lírikusnál, hanem az elbeszélőknél szoktunk értékelni : a fordulatos mesemondás tehetsége. Nemcsak életképeiben és leíróverseiben rejt el egy-egy mese-részletet, de tisztán hangulati verseiben is, szinte magyarázatul, hogy miért került ilyen vagy olyan érzelmi állapotba. Az esemény elmondásával festi meg az élményt és erősíti fel a kíséző érzelmeket. Módszere ebben nem tisztán a lírikusé, inkább a lírai képességű elbeszélőé.

De a kötet teljes egészében

egy tehetséges, friss erejű költőé, aki magábanhordja az élet és világot kifejezni vágyó szavak lendületét és ritmusát ; egy költőé, aki az árnyak kertjének pusztuló lelkei között is színes álmokra bomlik. **Hegedűs Zoltán**

Szívós Donát: Diáklelkigyakorlatok. (*Szent István-Társulat.*) A legnehezebb feladat a kamaszkor zárt, érzékeny lelki-világához úgy közel kerülni, hogy megnyiljanak a makacsul csak önmagukat figyelő kis lelkek és meghallgassák a nagyok figyelmeztető hangját, amellyel bármilyen szeretettel próbálnak közeledni, mégis mindig messzinek és idegennek éreznek. Szívós Donát megtalálta azt a hangot, amely letöri ezeket a záratokat és olyan közel tud kerülni a ifjú szívekhez, mint talán előtte még senki. Érdekes példáira, találó, apró történeteire fölfigyelnek a szemek, s ezekből a könnyed és mégis olyan mély tartalmú idézetekből kiindulva aztán már le is fogja a csapongó lelkeket a maga számára, hogy megértesse velük a magasabb lelki világ követelését. A «diadalmas nagyotakarás» tiszta szándékainak útmutatása ez a könyv, amelyet minden diák kezébe kellene adni, szinte azt mondhatnánk, hogy megsokszoroztva, laponkint szétszórni, hogy minden szív nemesedjen és minden akarat izmosodjon tiszta célú sorain. Ilyen könyvekre és ilyen embernevelő lelkekre nagy-szükség van, különösen ma, hogy a sporteszmény mellett tündöklőbb legyen az Isteneszmény és nyugodtabb, tisztább minden ifiúarc.

Nagy Méda

S Z E M L E

F I L M

VASÖKLŰ. KÉT REPRIZ. A CONDOR-LÉGIÓ FILMJE

A *Vasöklű* történet Amerikának abból a korszakából, amelynek filmen való megjelenítése egyike a leghálásabb feladatoknak. A nyers erő, az ököl dönt itt a férfiak között, legyenek ezek a férfiak akár magasabb célokért, akár a test közvetlen közelében sarjadzó javakért küzdők. Multszázadbeli öltözeteket látunk, multszázadbeli jellemeket — s Wallace Beery itt megszemélyesített alakjának élő anakronizmusát ; ő az, aki bizonyos fokig egyetemese ad itt is : adott körülmények között ugyanaz lenne ma is, — egészen mai lehetne. Ez a színész ebben a filmjében talán még művészebb, mint az *Örök csavargó*-ban volt, a visszatetsző jellem, amelyet ábrázol, ugyancsak kevés alkalmat ad neki arra a meleg ripacszkodásra, amelynek szívhangjaival bőven meg volt tüzdelve az *Örök csavargó* s amelyet mégis megkapunk tőle itt is, talán éppen akkor a legjobban, amikor a szerep szerint legjobban ellenünk fordul. Erőszakos és barbár, sőt brutális tud lenni ebben az alakjában, amikor arról van szó, hogy akaratát keresztülvigye ; és mennyi gyermekesség van ebben a kegyetlenségében, mennyi primitív naivitás ; és őszinteség — és mennyi kiszolgáltatottság. Vasöklű-voltával egyáltalában nem ellenkezik az, hogy úgy elfogadja a védelmet, — a barátság védelmét — amikor erre kerül a sor, mint egy gyermek. Mennyire jellemző rá ez, hogy ebben az ellenszenves szerepben is ki tudja hozni természetének minden kedvességét és emberiségét annyira, hogy teljesen megértjük és — mit tehetünk : — helyeseljük őt, egész valóját úgy, ahogy van. Kifejezetten brutális jelenet, amikor ellenfelét leüti ; minden rokonszenvünk Robert Tayloré, itt, a gyöngébbé ; s Wallace Beery mégis úgy tudja tenni ezt, hogy a közönség sorából hangosan megszólal egy meglepően önkénytelen hang : «Édes egy marha !» A kiváltott elszólás talán nem kevésbé barbár, mint a jelenet, amely kiváltotta, de oly pontosan jellemző, hogy érdemes volt idézni ; ha a kritikai hang megengedné, talán magunk sem tudnánk találóbb jellemzését Wallace Beerynek.

A film elég érdekes ; van benne rabszolga-szöktetés, verekedés, revolveres támadás, elszabadultan vágató kocsi, nyomozási

bonyodalom és szerelmi perpatvar. Hallatlanul kedves a jelenet, amikor a kezdetleges gőzvasút, omnibusz-szerű emeletes ülésivel, ahol az utasok lélekzeni sem tudnak a mozdony füstjétől, versenyez a postakocsival s a versenyben a gőzvasút marad le, — annak ellenére, hogy maguk az utasok szállnak le, tolni a vonatot. — Érdekes műhelytitok nyilatkozik meg Robert Taylor e filmbeli alakjában. Hősünk ideális típusa a rokomszenves hősnek; olyannyira, hogy már nem is rokomszenves és nem is ideális. Szép fiú-voltának örülni tudunk mindvégig, ez a sokat emlegetett csinos-sága túlon túl is megállja helyét. Hajlandók vagyunk azt hinni, hogy azért csinál mindent jól és pontosan akkor és úgy, ahogy kell, mert a szépsége veszítene vele, ha nem így lenne, — ezért pedig kár lenne. Majdnem azt mondhatnánk, hogy ő az amerikai Berend Iván; de ne bántsuk meg Jókait vele. Berend Iván azért tökéletes, hogy jellem legyen, Robert Taylor azért tökéletes, hogy ő legyen Robert Taylor. Pontosán akkor gazdag és akkor szegényedik el, amikor ezzel rokomszenvet vált ki; akkor győzik le a verekedésben, amikor ezzel rokomszenvet vált ki; akkor dolgozik a két keze erejével, amikor rokomszenvet vált ki; akkor lesz ő az erősebb, akkor éri szerelmi visszautasítás, akkor javul meg a sorsa és egyáltalában minden akkor történik vele, amikor ezzel rokomszenvet vált ki. — Két nagyszerű verekedés van a filmben; hogy hogyan csinálták, nem tudjuk; fogalmunk sincs róla, hogy Hollywoodban hogy tudnak verekedni, de ahogyan itt Robert Taylor és Wallace Beery csinálják, fel kell tételeznünk, hogy utána hetekig feküdtek. Egy-egy ütéstől úgy repülnek a levegőben, úgy vágódnak a földhöz, úgy hengerednek át egymáson, olyan box-meccsen kívüli, szabálytalanul szabályos verekedést csinálnak, hogy a rendező és a fotográfus ezt nem csinálhatta meg helyettük, sem a dublőr, a helyettük beállítható hivatásos másodpéldány. Amilyen férfiak — s itt még Robert Taylornak, a csinosnak is el kell ezt hinni, — talán még élvezték is. Felejthetetlen Wallace Beery arcjátéka. A szótárt kellene elővenni itt, amely az «arc» fogalmáról nem átallja felsorolni: «... arc, orca, pofa, ábrázat». Wallace Beerynek mindegyikből van; és egyikből-egyikből nem is egy; akár az összes nemzetségek szótárára való, minden nyelven meg lehet érteni. Kártyázik; Robert Taylor odalép az asztalához, megszólítja, ő ügyet sem vet rá, aztán odanéz és meglátja úri ruhájában a gavallért: ami az arcán van ekkor, az se nem gúny, se nem lenézés, se nem meghunyászkodás; valami egészen komplikált összetétele az alacsonyrendű testi erőnek, a legmagasabb önbizalomnak és a barátságos humornak afölött, —

hogy ő már csak ilyen. Mint az elefánt vagy a bivalybőr, olyan gorombán barázdált az arca; és ezen a hegy-völgyes, iromba felületen szeizmográf-érzékenyek a rezzenések, a legtávolabbi és a legmélyebbről érkező hullámzások is jelezve vannak, a legnyilvánvalóbb és csaknem elementáris kitörésekig. Barátságos humora a legfélelmetesebb düh kitörésének tetőfokán sem hagyja el: a legbrutálisabb pillanatban, amikor verekedőkedvében már azt se tudja, ellenfelével mit csináljon, — fejéhez kap és földhözvágja saját kalapját. Van egy cinkos grimasza olyankor, amikor valami turpisságra készül, a beavatott cinkos felé; lett légyen bár egy rabszolga elveszett életéről szó ebben a «turpisságban», — ez a grimasz csak egy turpisságnak a grimasza marad: a lélek, amely ezen az arcon ezeket a grimaszokat játsza, nem sötét, — csak ilyen, amilyen. — Sajnáljuk, hogy a női szereplőkről nem tudunk ennyit mondani, — de ők nem olyanok, amilyenek: — csak úgy mutatják. Kár, mert a fiatalabbik nagyon szép, a mosolya, a nevetése csupa lélek lenne, ha a lélek mosolyogna, nevetne vele és nem a megfelelő, vagy éppen meg nem felelő alkalom. — A film legüditőbb jelenete a két férfi élethalál-verekedése a hóban. Verekedés nélkül, tájképfelvételeknek is csodálatos szépségűek ezek a képek. S a havas képek végezetén a megmentett Wallace Beery nagykendős feje a teásbőgrével: annyi meleg otthonosság és szívderítő «hazaérkezetttség» van ebben, mintha ott a hóban egy nagy, meleg otthoni kályha lenne és Wallace Beery helyén egy szelíd nagymama. Ami feszültség vagy megmagyarázatlanság volt a filmben, ez a jelenet egyúttal fel is oldja; kielégítetlenség nem marad bennünk, kellemes emléket viszünk el róla magunkban.

Ha Greta Garbóval nagymama-szerepet játszathának, nem kellene jobban restellnie s nem lenne benne távolabb sajátmagától, mint a *Mata Hariban*. Ilyenkor, nyáron, amikor húsnek ígért nézőtérre ül be az ember egy-egy szezonvégi könnyű vigjátékhoz s a felhígított műsorok közül kiválaszthat egy Garbo-reprízt: saját kárán okulva belátja, hogy jobb az idényhez alkalmazkodni és azt fogadni el, amit az idény természetszerűen igényel: a könnyebbet, de ilyenkor jobbat; — még télen is jobbat. A *Mata Hari* végleg meggyőzhet bennünket arról, hogy *igazi* művész — ahogy mondani szokták: — ha megfeszül, sem tud rosszat csinálni; ha mégis rosszat csinál, rosszabb a rossznál. Garbo ebben a szerepében giccset kapott. Ha ezt a feladatot (a giccstről van szó) Chaplin kapja, a másik *igazi* művész, aki úgy ábrázol, hogy karikíroz: a *giccset* fogja a *lehető legjobban* megcsinálni s a giccsebb lesz a giccsnél, valóbb a valóságnál, — művészi lesz.

Garbo a lehető legrosszabbul csinálja meg a giccset: legalább olyan jól, mint a legjobbat — s a giccs giccsebb a legrosszabb giccsnél. A gixer oka Garbo mélységesen mély őszinteségű asszony-lénye; — micsoda ragyogó virtuozitással oldotta meg majdnem ugyanezt a szerepet annakidején az annyi giccs-szerűséggel pompázó másik asszony, Marlene Dietrich az *X 27*-ben! Ebben a Garbo-filmben nem tudjuk felfogni a helyzeteket; az indokolást keresve a felszín mögött, az elfogadhatóságát mindannak, ami itt történik: semmi magyarázó alapunk nincs semmihez; még csak azt sem tudjuk, Mata Hari miért kémkedik, — hacsak másfelől került értesüléseink emlékéet nem vesszük segítségül. Mata Hari, a világháború kémnője bizonyára tudta, miért kémkedik; a Garbo-film Mata Harija még csak azt se tudja elhíttetni velünk, hogy szerelmes, nemhogy — mint szerelmes kémnő — vesztőhelyen hal meg ezért a szerelemért s a kémkedésért. Ha Mata Hari olyan ostoba lett volna és olyan tökéletes járatlansággal és gyanútlanossággal esett volna bele azokba a nyitott csapdába, amiket a néző is olyannyira előre lát, hogy ő maga sem esik bele, — ennek a filmnek a primitív csapdáiba egyedül és pontosan csak a néző nem esik bele, — ha Mata Hari olyan ostoba lett volna, mint a Garbo-film kémnője, egy napig sem lett volna kémnő és még ma is nyugodtan élne: még meghalni se halhatott volna meg mint kémnő.

Körülbelül hat éve csupán: a *Trader Horn* szenzáció volt, annak az időnek a leghatalmasabb dzsungel-filmje. Mai szemmel, annyi dzsungel-film után és annyi expedíciós-film után, amelyeknek nem is mindegyikét fotografálta hivatásos filmember: mai szemmel a *Trader Horn* értelmetlen és fejfájdító zagyvaság. Hiányzik belőle a Tarzan-filmek csaknem falhozállító kalandromantikája, viszont van egy olyan sovány szálon belekényszerített meséje, amely ha hiányzik belőle, talán egészen komoly türelemmel tudjuk elfogadni mint expedíciós-film. Nem volt az a kezdetleges expedíciós-film eddig, amelynek a felvételeinél ne éreztük volna a helyszín veszedelmeinek az izgalmát. A *Trader Horn*-nál erről szó sincs. Talán a perspektíva teszi, az, hogy a film hősei a pampák legveszedelmesebb állat-csordáit is nyugodt előnyomulásban közelítik meg, soha eszükbe se jut hátranézni? Nehéz elhinni, hogy akiknek ennyi veszedelem van előttük, mint a *Trader Horn* hőseinek, soha ne kelljen tartaniok semmitől maguk mögött. Pedig szépek ezek a felvételek; de van valami fejet szédítő monotonosság abban a lassú ritmusban, ahogy lépegetve mennek mindig előre, mindig valami *felé* a filmen, — külö-

nösen akkor erősödik fel ez az érzésünk, amikor a felvételeknek már-már végtelen során át, mindig csak *felénk* jönnek. Idegekre megy a szemléltetésnek ebben a lassú, lépegető közeledésében a bennszülött dobok, tam-tamok idegfejlesztően monoton, szörnyű zaja; ha nem lenne öncélú ez a hang-bemutató, a filmrendező mesterfogása lehetne a hang- s a képanyagnak ez a szédítően azonosult, állandó és monoton ritmusa.

Egészen problematikus feladata a filmbíróknak megemlékezni a *Condor légió* filmjéről. Ha híradóról emlékeznek, akkor sem filmről emlékeznek meg, hanem képek soráról, amelyeket aktuális eseményekről forgattak le. Az olimpiai filmet, amely szintén valóságról, aktualitásról készült, még lehetett kritikailag nézni, filmszerűségek szempontjából, sőt film-esztétikai szempontból; lehetett bírálni a jelenetek összeválogatását, feszültségre-törekvésüket. A Condor légió filmjét azonban mint film-történetet nézni egyáltalában nem lehet. A németek spanyolországi különítményének harcát látjuk itt két órán keresztül, elevenebben, mintha híradó vetítené elénk, egy háborút a legvéresebben mai aktualitással. Állítólag a legnagyobb titokban, repülőgépekről, tankok kilövő-nyílásából és lövészárkokból vették fel a harci jeleneteket. Minden tisztelet a film névtelen hősei: a filmforgatók bátorságának. Propaganda-film ez? Spanyol egyetlent sem látni, aki hazája felszabadításáért tett volna valamit; mindent a németek csináltak. De a film nem is akar mást, mint a németek szereplését bemutatni. S ha még ezenfelül is keresünk benne propagandát: hatásában csak a leg-hathatósabban háborúellenesnek láthatjuk. Látunk repülőgépjáratokat fönt a magasban, ahol a pilóták oxigénkészülékkel lélegzenek, látunk páncélszeker védelme alatt előnyomuló gyalogságot, téglafalakat bedöntő tankszörnyetegeket és lángszórós rohamot az ellenség lövészárkaiba; kórházak, tömeghalóhelyek ágyasodronyaiból a poloskát irtják pontosan úgy, ahogy ezek a lángszórók süvöltöttek végig a lövészárkok katonáin. Repülőgépek bombatámadását látjuk egy erdőre; gépfegyverszerű gyorsasággal robbannak a bombák, egy négyzetmilliméternyi terület nem marad pusztulás nélkül. Látunk egy harci jelenetet a terepen, ahol nem történik semmi más, mint hogy lövöldöznek és egy ember meghal. Nem úgy hal meg, mint a filmek hősei, hogy tántorog és megfordul a saját tengelye körül, míg elbukik és nem is háborús borzalommal, hogy bombák vagy gránátok tépik darabokra; egyszerűen — úgy, ahogy fekszik a terepen és lövöldöz, észrevehetetlenül megrándul egyszer és nem lövöldöz tovább.

Ez még nem volt filmen : hogy így, a filmen meghal egy ember, akinek semmi köze a filmhez, nem a film számára hal meg, egyes-egyedül a maga számára. Megrendítőbb mindennél ; és a halálának ebben a nyilvánosságában, *ilyen* nyilvánosságában van valami, amitől a nézőtér, — a néző, az ülőhelyére szóló jeggyel, — azzal, hogy ott ül és ezt látja, egy embernek ezt a legszentebb magánügyét, hogy meghal, — olyannyira profánnak érzi magát, hogy homályos szégyenkezéssel szeretne eltűnni a semmiben. Militaristák és pacifisták, valószínűleg mindannyian megnézik ezt a filmet ; és lelkesedhetnek vagy elcsüggedhetnek rajta, vérmérsékletük szerint.

Sóós László

S Z Í N H Á Z

SZABADTÉRI ELŐADÁSOK A SZIGETEN

A Margitszigeten sok évi kísérletezés után mégis sikerült állandósítani a szabadtéri előadásokat. Nem mintha ez művészi szükséglet volna, hanem mert divat. A szabadtéri előadások igazán művészt és zavartalanul élvezeteset csak egészen kivételes esetekben adhatnak. Igen sok tényezőnek kell harmónikusan közreműködnie, hogy ilyen eredmény jöjjön létre. Mindenekelőtt a darabnak teljesen alkalmasnak kell lennie a szabadtéri előadásra. Ez a legkritikább eset, mert a darabok nem ilyen célra íródnak. Az előadás a legnagyobb gonddal, tökéletesen, próbák hosszú során át kell előkészíteni, mert a hatás csak így teljes. Egy kis látványosságtöbblet, ami több előadás rendezése során lassanként úgyis megszokottá válik, nem kárpótol azért, hogy

a szereplőket nem jól hallom, hogy a játéknak a szabad tér arányaihoz nem illő részletei elsikkadnak, hogy énekes előadásoknál a hangot elnyeli a tér és hogy az énekeseknek módfelett küzdeniök kell a tér legyőzéséért, ami érezhető erőlködéssel jár és szintén a művészi színvonal rovására megy.

Ez már maga is eléggé megmagyarázza, mert nem lehet szabadtéri előadásokat állandósítani. Ünnepi hetek keretében, ha úgy a darab kiválasztásánál, mint a szereplők megválogatásával, nemkülönben a rendezésének teljes felfokozásával valami egészen rendkívüli teljesítményt tudunk adni. Ha ez nincs meg, akkor a szabadtéri előadás nem lesz egyéb, mint gyöngén sikerült színházi előadás szabadtérre áthelyezve és néhány hatásos látványosság-

gal, színes felvonulással, tékozlón alkalmazott világosító fogásokkal kivetkőztetve eredeti mivoltából. Laikusoknak jó az ilyen szemfényvesztés, de igazi műértőt megvesztegetni nem tud. Az állandósításnak állandó ellensége az időjárás is, amely nálunk éppen abban az időben, amikor a szabadtéri játékok évadja dűl, egyáltalán nem megállapodott.

Az idei szabadtéri előadásoknak a Szigeten két kiemelkedő estje az a két előadás volt, amelynek Pertile fellépése adott nagyobb vonzóerőt és kivételes ünnepiséget. Aureliano Pertile a Trubadur és a Bajazzók főszerepében lépett fel. A Trubadúr bizony egyáltalán nem szabadtérre való darab. Legtöbbször zárt teren játszik és sok díszletet kíván, amelyeket változtatni nem igen lehet. Így esik aztán, hogy ugyanaz az épület a fejedelemasszony kastélya, a cigánytábor helye, a kolostor és Maurico vára. A trubadúr legnagyobb ellenségének, Luna grófnak várába zuhan be megmentett kedvesével Eleonórával és hogy a darab legkülönbözőbb helyeken játszódó színei a díszletek változatlansága folytán ugyanarra a térre közpon-

tosulnak. Bizony erős fantázia kell hozzá, hogy a néző meg ne ütközzék ezen. Képzeletének elzsongítására szolgálnak a színes, mozgalmas képek és felvonulások, amelyeknek rendezésében Oláh Gusztáv igazán mester. Egyébként nem igen érthető, mért esett a választás éppen a Trubadúrra, mikor ez a szerep Pertilének sem tetszik nagyon.

A Bajazzók már sokkal inkább szabadtérre való. Ez egészen természetesen állt a sziget fái közt és minden szépsége közvetlenül bontakozott ki, ha a kar nem érezte volna a zárt színpadhoz szokott mozgást. Canio Pertilének is kitűnő a szerepe. Játékának, énekének egész drámai mozgalmassága érvényesül benne.

A Sylvia-ballet, eltekintve zenei ürességétől, szintén egészen szabadtérre termett és egészen nagy hatást is tett volna, ha tökéletes mutatvány. De a balletmozdulatok precizitásától, a tánckarok egybevágó pontosságától a szabadtér sem ment fel. A szóló táncosok teljesítménye — ez esetben főleg Otrubay Melinda művészete — nem pótolhat mindent.

K. M.

K É P Z Ő M Ű V É S Z E T

KÜLFÖLDI MESTEREK AZ ÚJ KÉPTÁRBAN

A művészeti maradandóság fellegvárainak szánt múzeumok feladata nemcsak az, hogy miként az antik kultuszok idején tették a szent tűzre vigyázó Vesta-papnők, híven és gondosan őrizzék a falaik közt felgyülemelő több-kevesebb kultúrincset. Ezen az első számú rendeltetésen, az őrzésen s a gyűjtemény fejlesztésén, hiányainak kitöltésén s a tudományos feldolgozásokon túl, nem kevésbé fontos maga a tálalás, a múzeális értékek megfelelő, érdekes és tanulságos elrendezése. A múzeum voltaképp ennek a munkának sikerén keresztül tart kapcsolatot a valóságos, a falain kívül hullámzó eleven élettellel. A vonzó formájú szemléltetések hozzák közel a közönséghez, teszik alkalmassá arra, hogy minél szélesebb körben fejthessen ki ismeretterjesztő, izlésnevelő hatást. A multban voltak s lehet, hogy ma is vannak oly önmaguktól elragadtatott «szakférfiak», akik az ily kapcsolatok teremtésére irányuló, népszerűsítő törekvést méltatlan leszállásnak tekintik a tudomány «magas lováról». A modern múzeumvezetés hivatottjainak szerencsére más a véleményük: nagyon is súlyt vetnek a jelentőségére. Abból az elvből indulva ki, amelynek már a század elején főleg a kiváló nevű Lichtwark volt a hangoztatója, hogy a múzeum legalább annyira van a közönségért, mint a leltározó és bűvárkodó doktorokért.

A rendezés, az anyag csoportosítása és prezentálása természetesen különféle szempont, gondolati vezérfonál és mérték szerint történhet. Bizonyos művek és művészek, sőt egész korok, iskolák hangsúlyozásával, másoknak háttérbe szorításával bőven nyújt lehetőséget oly változtatásokra is, amelyek ha szerencsések, ugyanazt az intézményt a múzeális jelentőség újabb és teljesebb rangjára emelik. Annak idején, a háború előtt például valósággal forradalmi helyzetváltozást idézett elő a berlini Kaiser Friedrichs Museumban az a nagytakarítás, amelyet a «modern látású» Bode, a konzervatív körök támadásai ellenére, irgalmatlanul végrehajtott, de az eredmény a múzeum mintaszerűségének európai hírét alapozta meg. Mindezzel nemcsak arra akartunk rámutatni, hogy az elrendezés, az anyag megválogatása és tálalásának módja a múzeumokban mennyire fontos tennivaló, hanem hogy sikerében egyéni kvalitásoktól függő, feladatnak kényes, felelősség-

teljes és korántsem könnyű. Annyira nem, hogy túlzás nélkül oly munkának lehet nevezni, amelynek szintén van művészete. Mondanunk sem kell, hogy problémái még élénkebben jelentkeznek ott, ahol oly sokrétű, a művészetek egész területére, történeti multjára és jelenére, klasszikusokra és modernekre, a hazai és a külföldi művészetre egyaránt kiterjedő közgyűjteményről van szó, amilyen a Szépművészeti Múzeum.

Ebben a pazar «békebeli anyagból» emelt, de térkihasználást tekintve a használati cél rovására a szemnek túlzottan áldozó épületben, tudvalevően *Petrovics Elek* indította el, egyebek mellett, a szakszerű és vonzó rendezések, a művészi anyagrevíziók új korszakát. Ily irányú tevékenységéhez tartozik annak a külön gyűjteménynek a létesítése is, amely *Uj Magyar Képtár* néven a Képzőművészeti Társulat egykori otthonában, az *Andrássy-úti régi Múcsarnokban* nyílt meg. A «magyar Luxembourg»-nak elnevezett képtár felállítására a kiváló múzeumvezetőt eszmei cél s bizonyos kényszerűség készítette. Az utóbbi, a kényszerítő ok azzal a helykrízissel függött össze, amely a Szépművészeti Múzeumban a háború után már egyre jobban súlyosodott. Az eszmei cél az volt, hogy ebben a külön képtárban, múzeális alátámasztással festészetünknek a nagybányai stíluskorszakkal kezdődő, huszadik századbeli együttesére terelődjön a figyelem. Ugyanazzal a hangsúlyozottsággal, ahogyan a magyar festészet történeti része az anyaintézetben épült ki, ahol *Petrovics* szerzései révén a multból elfelejtett nevek tűntek elő, ismert művészek új jelentőséget nyertek s a *Székely*, *Munkácsy*, *Paál*, *Szinyei-féle* fénylő nagyságok valóban méltó képviselőkhöz jutottak. Az *Andrássy-úti* kis múzeum tehát az élő magyar művészet hajlékának indult, azzal a tervvel, hogy ami a muló évek folytán az anyagban történetivé válik, az a Szépművészeti Múzeumba kerüljön át s helyén az új, a friss nemzedék jusson szóhoz.

Néhány évvel a megnyitás után azonban az tűnt ki, hogy a magyar modernekeknek ezt a külön képtárát, bár kitűnő forgalmi ponton van, nem látogatják annyian, mint ahogyan jogosan várható volt. Míg a Szépművészeti Múzeum látogatási statisztikája örvendetesen emelkedő, e fiókéntzmény iránt nemcsak a magyar közönség mutatott értékehez méltatlan, gyér érdeklődést. A fővárosba érkező idegenek is, akik fölötte gyakori vendégei a Szépművészeti Múzeumnak, csak ritkán voltak üdvözölhetők az *Andrássy-úti* magyar galériában. Holott a létrehozásánál az egyik fontos érdek éppen az volt, hogy külföldi szemek itt a magyar festészet új állása, mai értékei felől tájékozódhassanak s a tár-

gyilagos hozzáértők mestereinek európai versenyképességét állapíthassák meg. A mérsékelt látogatottságot azonban helytelen lenne két dologgal magyarázni: akár a kiállított anyaggal, még ha az utóbbi években ez csakugyan felfrissítésre is szorult, akár azzal a sznob-magyarázattal, hogy úgynevezett pesti dologról van szó. Az igazság az, hogy a látogatási statisztika terén a nagy, gazdag és sokoldalú múzeumok, viszonylagos számítás alapján is, mindenütt alaposan lekonkurrálják a kicsiket. A közönség elsősorban azokat a híres intézményeket keresi fel, amelyek a minőség mellett a látnivalók mennyiségével is vezetnek, s a kis múzeumoknak csak az érdeklődés szerény maradéka jut. Ez nem budapesti, hanem nemzetközi jelenség, így van Párizsban is, Londonban, Berlinben.

Csánky Dénes főigazgató most a Szépművészeti Múzeum XIX. és XX. századbeli külföldi mestereinek munkáit költöztette át az Andrassy-úti képtárépületbe. Gyökeres változás történt tehát, amelynél a kivitel Csánky érdeme, de szükségesnek és illőnek tartjuk megemlíteni, hogy gondolati kitérője, éppen az előbb mondottak miatt, az eddig fennállt Új Magyar Képtár megszervezője. Pontosan ezt az a cikk tanúsítja, amely öt évvel ezelőtt jelent meg egy napilapban (Pesti Napló, 1934 szept. 16.), ahol Petrovics Elek a Szépművészeti Múzeum képtárainak megújításáról ír s a tennivalók, az új rendezések programszerű terveit jelenti be.

A cikk során, amelyben arról is értesülünk, hogy a Szépművészeti Múzeum legutóbb megvalósult másik teljesítményének, a nagyértékű egyiptomi gyűjteménynek előkészítése már megkezdődött: Petrovics az Új Magyar Képtár revíziójának kérdését szintén szemügyre veszi. A kis múzeum sorsával foglalkozva, felveti a tervet, vajjon nem lenne-e helyesebb, célravezetőbb a következő: a modern magyar anyagot a multa tartozó magyar művészeti anyaggal egyesíteni. Visszavinni a Szépművészeti Múzeumba, ahol a hozzá fűződő hazai és külföldi propagatív érdek, az élénk látogatottság, a széleskörű nyilvánosság folytán sokkal hatásosabban érvényesülne. Az Andrassy-úti épületet pedig berendezni a XIX—XX. századbeli, a modern külföldi művészet múzeumává. Idetelepítve a képekkel együtt a szobrokat is, ami által a Szépművészeti Múzeum túlszűfolt, levegő-, illetve térhiányban szenvedő modern szoborgyűjteményében újabb hely szabadulna fel a magyar plasztika számára.

Az ismert Andrassy-úti termék, új rendeltetésük alkalmából kozmetikai műveleten estek át, friss színt kaptak s ami a falak

közt mint látnivaló a közönség elé tárul, annak csoportosítása, elrendezése, a múzeum realizálásának minden részlete Csánky Dénes oly egyéni munkája, amely a legteljesebb elismerést érdemli. A feladat, amely Csánkyra várt, legalább is bonyolult természetű volt. Nem kis nehézségeket rejtett, tekintve magának az anyagnak sokarcúságát, stílusban és kvalitásban való különbözőségét s másrészt a helyet, amely egykor kiállítási célokra terveződött ugyan, de alaprajzi okokból a mai igényesség ideális múzeumépületnek bajosan nevezheti. A rendelkezésre álló tíz kisebb-nagyobb teremben és két csarnokszerű folyosón oly nemzetközi társasága került össze képeknek és szobroknak, amelyek ha a művészet mindenki számára érthető nyelve helyett, holt és élő alkotóik anyanyelvén kezdenének beszélni, tisztára «kongresszusi hangzavar» állna elő. Csak az oroszok hiányzanak ahhoz, hogy elmondhassuk, itt van egész Európa. Nem kevesebb, mint tizennégy nemzet van képviselve. A franciák, németek, angolok, hollandok, belgák és olaszok csoportosan.

A nemzetközi anyagot Csánky Dénes nemzetek szerint tagolta. Egy-egy külön terem kaptak az angolok és hollandok, kettőt a franciák, hármat — köztük a reprezentatív nagytermet — a németek, akiknek csoportja a legnépesebb s festményeik közt gyakori a nagyméretű. Az egyik közös teremben a belgák és lengyelek, a másikban az északiak: dánok, svédek, norvégek, lettek, finnek, a harmadikban a déliek: olaszok és spanyolok vannak együtt. A szobrok egyrésze szintén a nemzeti hovatarozás alapján kapott helyet a képek szomszédságában, a nagyobb méretűek a két folyosón sorakoznak. Az anyag a rendezés folytán világosan áttekinthető. Ahol lehetőség kínálkozott, a rokontermészetű képek egymás mellé kerültek. A felmerülő nehézségeken Csánkyt átsegítette találékonysága, festői érzékének és ízlésének biztonsága. A termék művészi összbenyomása, interieurhatása zavartalan.

Az átköltöztetett képek különböző időkben — ismert pénzügyi okokból főként a háború előtti évtizedekben — történt állami vásárlások, valamint csere, hagyaték és műbaráti ajándékozások útján jutott a Szépművészeti Múzeum tulajdonába. Érdekes véletlen, hogy nem egy kép most mint múzeumi tárgy került vissza oda, ahol egykor mint újdonság szerepelt a tárlaton. Ez persze régen volt, a nyolcvanas-kilencvenes években, amikor itt a Képzőművészeti Társulat rendezte kiállításait. Tekintélyes számú kép, száznál több, az anyaintézetben fennálló helyszüke miatt, már jóideje nélkülözte a nyilvánosságot, leszorult az ottani

falakról s a raktárban húzódott meg. Az Andrássy-úton megvalósult külföldi modern képtár most lehetővé tette, hogy a kényszerűen mostoha sorsból kiszabaduljanak, bár őszintén szólva akad köztük olyan is, amely, ha a raktárban marad, nem veszünk vele.

Az anyag túlnyomó része a XIX. század közepével kezdődő s a XX. század első évtizedébe nyúló időszakra esik. A művészet életfolyamatának arra a fejezetére, amely minden népnél termékenyítő művészi megmozdulásokat indít el s elsősorban és különösen a francia művészet ragyogó egyéniségeinek dús sorával oly virágzást mutat, amely a művészettörténet korábbi nagy korszakai mellé állítható. A francia képanyag ezt az időszakot oly módon képviseli, hogy bármelyik előkelő külföldi múzeum kapna utána. Csak néhány nevet kellene még hozzátenni, s fejlődési, változástörténeti szempontból a kollekció a francia festészet rövid kivonatának nevezhető, a mult század derekától a XX. századbeli elvont törekvések fellépéséig. A két teremben ily nevekkal találkozunk: *Delacroix, Chasseriau, Troyon, Jacque, Couture, Corot, Daubigny, Dupré, Courbet, Millet, Bastien-Lepage, Manet, Monet, Pissarro, Carrière, Puvis de Chavannes, Cézanne, Gauguin, Denis, Bonnard*. E képekkel nagyrészt Petrovics Elek szerzései s a rezsimje alatt történt műbaráti ajándékozások révén gazdagodott a Szépművészeti Múzeum.

A németek termeiben, még a biedermeyerbe kapcsolódó mesterektől, bezárólag az impresszionizmusig, szintén bizonyos «fejlődéstörténeti vonal» mutatkozik s a német festészet számos kimagasló alakja jut képviselőhöz. Itt van *Böcklin, Menzel, Leibl, Lenbach, Herterich, Stuck, Uhde, Zügel, Liebermann*, az osztráknémet *Waldmüller, R. Alt, Eybl, Pettenkoffen*. A századvégi angol festészetről tanuskodó teremben *Brown, Solomon, Sauter*, a holland teremben főként *Israëls, Mesdag, Maris*, a belgáknál *Courtens, Lebon*, a lengyeleknél *Matejko* s a mai *Borovski* és *Malczewski*, az olasz anyagban *Favretto, Segantini* s a mai neoklasszikus *Casorati* és *Severini*, a spanyoloknál *Zuloaga*, az északiak termében a svéd *Zorn*, a dán *Johansen*, a finn *Gallén-Kalela* és *Halonen* munkái tűnnek fel.

A szobrok között öt mű, köztük az «Örök tavasz» című márványkompozíció és Jean Paul Laurens bronzképmása képviseli a nagy francia újítót, *Rodint*, kilenc a kor másik egyetemes jelentőségű plasztikai zsenijét, *Meuniert*. A modern szobrászatnak még oly kiválóságai, új utakra mutató alakjai szerepelnek az anyagban, mint a francia *Bourdelle, Maillol, Despiou*, a német

Hildebrand, a belga *Lagae*, *Minne*, *Van der Stappen*, *Rousseau*, a dalmát *Mestrovic*, az olasz *Andreotti*.

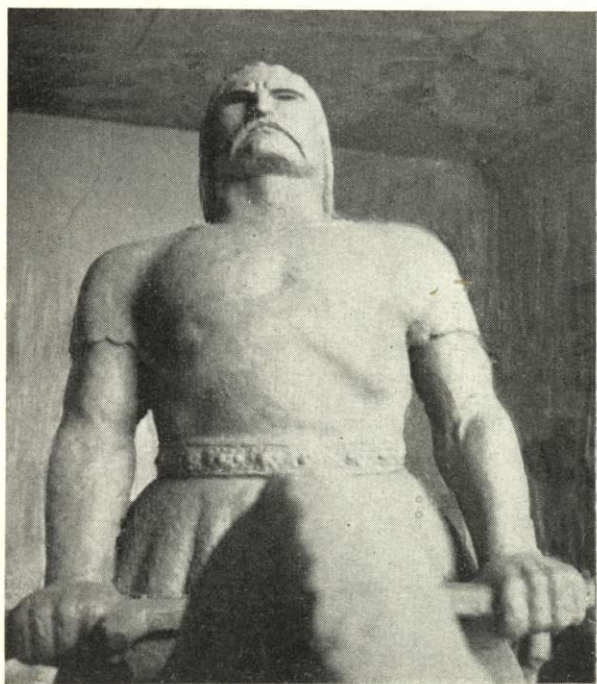
A képek és szobrok e nemzetközi együttesének népszerűsítését, az értékek közt való tájékozódást, a közelebbi megismerést nagymértékben mozdítja elő az albumszerű, száz pompás illusztrációval kísért, kritikai katalógus. Nemcsak neveket, számokat, képméreteket, úgynevezett «rideg» muzeális adatokat tartalmaz, hanem a művészek pályájának és művészetének jelentőségükhöz mért méltatását. A közönségnek tehát fölötte érdemes lapoznia benne, mert a lapokon művészettörténeti olvasmányt talál. Csánky Dénes szerkesztette a katalógust s írta a tanulságos, hosszabb-rövidebb jellemzéseket.

Dömötör István

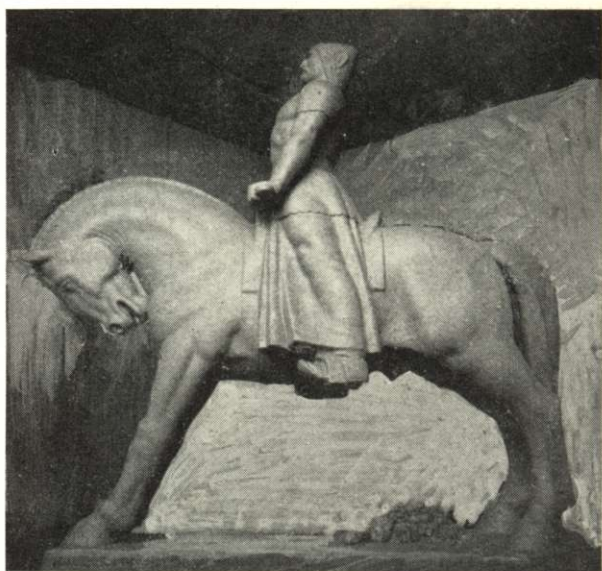
Fölföldy Mihály:
Krisztus a pusztán
(Cákó-Gáspártelep,
Békés megye)

Spiro Vicatos:
Prédikáció.
(Modern Krisztus-
ábrázolás a velencei
biennálén)

Cser Károly :
Attila
(részletek)

Cser Károly:
Attila
(részletek)

Margitszigeti Színpad:
«Sylvia balett».
Oltrubay Melinda.
Brada Rezső.
(Foto: Orelly.)

Margitszigeti Színpad:
«Bajazzók». Középpütt:
Aureliano Pertile
(Foto: Orelly.)

